

**T.C.
BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**İTHALATTA KIYMET KRİTERLİ GÖZETİM UYGULAMASI: SANAYİ
ÜRETİMİNE ETKİSİ, SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa MERAL

Uluslararası Ticaret ve Lojistik Anabilim Dalı

Uluslararası Ticaret ve Lojistik Programı

TEMMUZ 2023

T.C.
BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İTHALATTA KIYMET KRİTERLİ GÖZETİM UYGULAMASI: SANAYİ ÜRETİMİNE
ETKİSİ, SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa MERAL
(21435034205)

Uluslararası Ticaret ve Lojistik Anabilim Dalı

Uluslararası Ticaret ve Lojistik Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Serkan ÖZDEMİR

TEMMUZ 2023

BTÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün 21435034205 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi Mustafa MERAL, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “İTHALATTA KIYMET KRİTERLİ GÖZETİM UYGULAMASI: SANAYİ ÜRETİMİNE ETKİSİ, SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Doç. Dr. Serkan ÖZDEMİR**

Bursa Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Doç. Dr. Hilal YILDIRIR KESER**

Bursa Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Sema AY

Bursa Uludağ Üniversitesi

Teslim Tarihi: 2023

Savunma Tarihi: 07/07/2023

20.04.2016 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 9/2 ve 22/2 maddeleri gereğince; Bu Lisansüstü teze, Bursa Teknik Üniversitesi’nin abonesi olduğu intihal yazılım programı kullanılarak Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nün belirlemiş olduğu ölçütlere uygun rapor alınmıştır.

İNTİHAL BEYANI

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belgelediğimi, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim.

Öğrencinin Adı Soyadı: Mustafa MERAL

İmzası :

Eşime ve Ada'ya,

ÖNSÖZ

“İthalatta Kıymet Kriterli Gözetim Uygulaması:Sanayi Üretimine Etkisi, Sorunlar Ve Çözüm Önerileri” başlıklı çalışmamda gözetim uygulamasının sanayi üretimine etkisini araştırarak Yüksek Lisans tezimi tamamladım. Araştırma süresince desteklerini esirgemeyen değerli danışmanım Doç. Dr. Serkan ÖZDEMİR’e teşekkür ederim.

Tez yazım sürecimde moral kaynağım olan ailemizin yeni üyesi kızım Ada’ya ayrıca beni her durumda destekleyen değerli eşime teşekkür ederim.

..... 2023

Mustafa MERAL

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xi
ŞEKİL LİSTESİ.....	xii
ÖZET.....	xiii
1. GİRİŞ	1
1.1 Problemin Tanımı.....	3
1.2 Çalışmanın Önemi	4
1.3 Çalışmanın Amacı	4
1.4 Çalışmanın Metodolojisi	4
1.5 Çalışmanın Kısıtları.....	5
1.6 Çalışmanın Çerçevesi	5
2. GÜMRÜK VERGİLERİ	6
2.1 Türkiye’de Gümrük Vergilerinin Tarihçesi	6
2.2 Gümrük Vergileri ve Ekonomik Etkiler	7
2.2.1 Üretim etkisi	8
2.2.2 Tüketim etkisi	8
2.2.3 Dış ticaret etkisi	9
2.2.4 Gelir etkisi.....	9
2.2.5 Bölüşüm etkisi	9
2.3 Gümrük Vergileri Kavramı	10
2.3.1 Advalorem matrah	10
2.3.2 Spesifik matrah	11
2.3.3 Karma matrah	12
2.4 Gümrük Mevzuatında Gümrük Vergileri	13
2.4.1 Temel kavramlar	13
2.4.2 Gümrük tarife istatistik pozisyonu (GTİP)	14
2.4.3 Gümrük vergilerine ilişkin düzenlemeler	17
2.4.4 Gümrük idarelerinde tahsil edilen vergiler	22
3. GÜMRÜK KIYMETİ.....	28
3.1 Gümrük Kıymetinin Tarihçesi.....	28
3.2 Gümrük Kıymeti Belirleme Yöntemleri.....	30
3.2.1 Satış bedeli yöntemi.....	31
3.2.2 Aynı eşyanın satış bedeli yöntemi	34
3.2.3 Benzer eşyanın satış bedeli yöntemi	35
3.2.4 İndirgeme yöntemi	35
3.2.5 Hesaplanmış kıymet yöntemi	35
3.2.6 Son yöntem	36
3.3 Kıymet Araştırması	36

3.3.1 Kıymet bildirim formu.....	38
3.3.2 Gümrük idarelerinde kıymet araştırması süreci.....	38
3.3.3 Kıymet araştırması sürecinde yaşanan sorunlar.....	41
4.GÖZETİM VE KORUNMA ÖNLEMLERİ	43
4.1 Korumacılığın Tarihi.....	43
4.2 DTÖ Korunma Tedbirleri Anlaşması.....	45
4.3 İthalatta Gözetim Uygulaması Hakkında Mevzuat	47
4.3.1 Gözetim belgesi düzenlemesi	47
4.3.2 Gözetim kıymetine yükseltme (yurt dışı diğer gider beyanı)	50
4.3.3 Kıymet kriteri.....	50
4.4 Gözetim Uygulaması Kapsamında Yaşanan Sorunlar	51
4.4.1 Geri verme kaldırma	53
4.4.2 Mahkeme kararları	55
4.4.3 DTÖ uyuşmazlıkların çözümü organı (asgari kıymet)	56
4.5 Kıymet Kriterli Gözetim Uygulamasının Etkinliği	57
4.5.1 Kâğıt ve karton sanayi gözetim uygulaması	58
4.5.2 Karton ve kâğıt sanayi mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış üretim endeksi	65
5. LİTERATÜR TARAMA ÖZETİ	67
6. KAĞIT VE KARTON SANAYİ ÜZERİNE METODOLOJİK ANALİZ.....	73
6.1 Veri Seti Ve Metodoloji	73
6.1.1 Araştırma modeli	73
6.1.2 Değişkenler	73
6.1.3 Veri analizi.....	74
6.2 Bulgular	79
6.2.1 Betimsel istatistikler	80
6.2.2 Birim kök testleri	81
6.2.3 Model tahminleri.....	83
7. SONUÇ.....	90
KAYNAKLAR	97
ÖZGEÇMİŞ.....	101

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
CIF	: Cost Insurance Freight
DFİF	: Destekleme Fiyat İstikrar Fonu
DGÖ	: Dünya Gümrük Örgütü
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
G.K	: Gümrük Kanunu
G.Y	: Gümrük Yönetmeliği
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GTİP	: Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu
İGV	: İlave Gümrük Vergisi
KDV	: Katma Değer Vergisi
KKDF	: Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu
MTÖ	: Milletlerarası Ticaret Odası
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
SDGB	: Serbest Dolaşıma Giriş Beyannamesi
STA	: Serbest Ticaret Anlaşması
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEV	: Telafi Edici Vergi
TGB	: Türkiye Gümrük Bölgesi
TGTC	: Türk Gümrük Tarife Cetveli
TKF	: Toplu Konut Fonu
TRT	: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1 : Advalorem matrahta vergi hesaplaması.	11
Çizelge 2.2 : Spesifik matrahta vergi hesaplaması.	12
Çizelge 2.3 : Karma matrah hesaplaması.	12
Çizelge 2.4 : GTİP tespiti.	16
Çizelge 2.5 : ÖTV listesi.	25
Çizelge 4.1 : UNCTAD tarife dışı engeller.	44
Çizelge 4.2 : Gümrük idarelerinde geri verme başvurusu ve karar süreci.....	54
Çizelge 4.3 : Ret kararlarına karşı itiraz ve mahkeme süreci.	55
Çizelge 4.4 : Verilere ait gtip, ticari tanım ve asgari kıymet bilgileri.	58
Çizelge 4.5 : Not defteri, mektupluk, blok not, hatıra defteri ith. bir. kıym.....	59
Çizelge 4.6 : Klasörler, ciltler dosya gömlek ve kapakları ith. bir. kıymeti.....	59
Çizelge 4.7 : Duvar kâğıtları ve benzeri duvar kaplamaları ith. bir. kıymeti.	59
Çizelge 6.1 : Değişken simgeleri.	73
Çizelge 6.2 : Değişken betimsel istatistikleri.	80
Çizelge 6.3 : Birim kök testi bulguları.....	81
Çizelge 6.4 : Yapısal kırılmalı df kök testi bulguları.....	83
Çizelge 6.5 : Değişkenler arası korelasyon matrisi.	84
Çizelge 6.6 : Varyans enflasyon faktörü değerleri.	84
Çizelge 6.7 : ARDL(5, 0, 1, 2) otoregresif model tahmin bulguları.....	85
Çizelge 6.8 : Kısıtsız hata modeli bulguları.....	86
Çizelge 6.9 : Uzun dönem bulguları.	87
Çizelge 6.10 : Kısıtsız hata düzeltme modeli bulguları.....	88

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 : Kısmi denge analizi.....	7
Şekil 4.1 : Not defterleri, mektupluk, bloknot, hatıra def. topl. ith. (\$).....	60
Şekil 4.2 : Klasörler, ciltler, dosya gömlekleri ve kapakları topl. ith. (\$).....	60
Şekil 4.3 : Duvar kağı. ve benzeri duvar kaplamaları toplam ithalat (\$).....	60
Şekil 4.4 : Not def. mektupluk, bloknotlar, hatıra def. topl. ihr. (\$).....	61
Şekil 4.5 : Klasörler, ciltler dosya gömlekleri ve kapakları topl. ihr. (\$).....	61
Şekil 4.6 : Duvar kağıtları ve benzeri duvar kaplamaları topl. ihr. (\$).....	61
Şekil 4.7 : Not def. mektupluk, blok not., hatıra def. ith. bir. kıym. (\$).....	62
Şekil 4.8 : Klasörler, ciltler dosya gömlekleri ve kapakl. ith. birim kıymeti (\$).....	62
Şekil 4.9 : Duvar kağıtları ve benzeri duvar kaplamaları ith. bir. kıy. (\$).....	62
Şekil 4.10 : Not def. mektupluk, blok not., hatıra def. ihracat. bir. kıym. (\$).....	63
Şekil 4.11 : Klasörler, ciltler dosya gömlekleri ve kapakları ihracat kıymeti (\$).....	63
Şekil 4.12 : Duvar kağıt. ve benzeri duvar kapl. ihr. bir. kıym. (\$).....	64
Şekil 4.13 : Not defterleri, mektupluk, bloknotlar, hatıra defterleri cari denge.	64
Şekil 4.14 : Klasörler, ciltler dosya gömlekleri ve kapakları cari denge.....	64
Şekil 4.15 : Duvar kağıtları ve benzeri duvar kaplamaları cari denge.....	65
Şekil 4.16 : Mev. ve takv. etk. arınd. kart. ve kağıt san. üretim endeksi.....	66
Şekil 6.1 : Değişken zaman seyir grafikleri.....	80
Şekil 6.2 : Akaike bilgi kriteri.	85
Şekil 6.3 : Cusum ve cusum kare testi.....	88

İTHALATTA KIYMET KRİTERLİ GÖZETİM UYGULAMASI: SANAYİ ÜRETİMİNE ETKİSİ, SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

ÖZET

Gümrük vergilerinin tahsilinde en önemli konu başlıklarından biri öteden beri verginin hesaplanmasına esas matrahın belirlenmesi olmuştur. Özellikle GATT ve DTÖ sonrası ortaya çıkan tartışmalar doğrultusunda ithalat vergileri matrahında advalorem matrahın esas alınması gerektiği görüşü ağırlık kazanmıştır. Bu nedenle gümrük kıymeti tespitinin önemi artmış, asırları aşan bir sorun alanı olan kıymet belirleme yöntemleri tartışmalara konu olmuştur. Bu çalışmada kıymet kriterli gözetim uygulaması bu kapsamda ele alınmış ve sanayi üretimine etkisi incelenerek uygulamadan elde edilen fayda tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaca yönelik olarak veri elde edilmesi daha kolay olduğundan ve temsil kabiliyeti diğer sektörlere oranla daha yüksek olduğundan Kağıt ve Karton Sanayinde gözetim uygulaması örneği ele alınmıştır. Türkiye’de 2005:01-2021:12 dönemi aralığında aylık veriler kullanılarak 4820.10.30.00.00 GTİP’inde yer alan not defterleri, mektupluk, bloknotlar, hatıra defterleri ithalat birim kıymetleri, 4820.30.00.00.00 GTİP’inde yer alan klasörler, ciltler dosya gömlekleri ve kapakları ithalat birim kıymetleri ve 4814.20.00.00.00 GTİP’inde yer alan duvar kağıtları ve benzeri duvar kaplamaları ithalat birim kıymetleri bağımsız değişken, karton ve kâğıt sanayi mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış üretim endeksi bağımlı değişken olarak ARDL sınır eş bütünleşme testine tabi tutulmuştur. ARDL F sınır istatistiği ile kritik değerler karşılaştırıldığında %1 anlamlılık düzeyinde uzun dönemde bütün değişkenlerin önemli bir denge ilişkisinde olduğu görülmüştür. Uzun dönem katsayılarına göre not defterleri, mektupluk, bloknotlar, hatıra defterleri ithalat birim kıymetlerinin bağımlı değişken üzerinde %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi saptanamamıştır. Klasörler, ciltler dosya gömlekleri ve kapakları ithalat birim kıymetlerinin %10 anlamlılık düzeyinde bağımlı değişken üzerinde istatistiksel olarak önemli ve pozitif etkisi olduğu görülmüştür. Buna göre bağımsız değişkende gerçekleşen %1’lik artış bağımlı değişkende uzun dönemde %1,24 artışa neden olmaktadır. Duvar kağıtları ve benzeri duvar kaplamaları ithalat birim kıymetlerinin %1 anlamlılık düzeyinde bağımlı değişken üzerinde istatistiksel olarak önemli ve pozitif etkisi olduğu görülmüştür. Buna göre bağımsız değişkende gerçekleşen %1’lik artış bağımlı değişkende uzun dönemde %1.04 artışa neden olmaktadır. Ayrıca kurulan model için etkilerin kısa dönemde değil uzun dönemde ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarından yola çıkılarak gözetim uygulamasından elde edilen yararın periyodik olarak hesaplanması, sanayi üretimine etkisi olmayan uygulamaların yürürlükten kaldırılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumda suni biçimde artan ithal fiyatı düşerek tüketici enflasyonunun azalmasına yol açmaktadır. Ayrıca düşen ithal fiyatı nedeniyle tüketim artarak toplam ithalat miktarında dolayısıyla ithalde alınan toplam vergi gelirinde artışa yol açmaktadır. Elde edilen hazine gelirinin ithal ürünle rekabet etmesi amaçlanan daha verimli

sanayi kollarında teşvik veya sübvansiyon olarak kullanılmasının uygun olacağı önerisiyle çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Gümrük, Gözetim, Kıymet, Üretim, İthalat.

IMPORT SURVEILLANCE APPLICATION BASED ON PRICE CRITERIA: ITS EFFECTS ON INDUSTRIAL PRODUCTION, PROBLEMS AND SOLUTIONS

SUMMARY

One of the most important topics in the collection of customs taxes has long been the determination of the tax base for the calculation of the tax. In line with the discussions that emerged especially after the GATT and WTO, the opinion that the advalorem base should be taken as the basis in the import tax base has gained weight. For this reason, the importance of customs valuation has increased, and valuation methods, which have been problematic area for centuries, have been the subject of discussions. In this study, the surveillance application based on price criteria was handled in this context and the benefit obtained from the application was tried to be determined by examining its effect on industrial production. For this purpose, since data is easier to obtain and its representation ability is higher in comparison with other sectors, the example of surveillance application in the Paper and Cardboard Industry has been discussed. Using monthly data for the period between 01/2005 and 12/2021 in Turkey, import unit values of notebooks, letter holders, notepads, memoir books in HS Code of 4820.10.30.00.00; import unit values of folders, binders, file liners and covers in HS Code of 4820.30.00.00.00 and import unit values of wallpapers and similar wall coverings in HS Code of 4814.20.00.00.00 as independent variables and production index of cardboard and paper industry which are adjusted for seasonal and calendar effects as dependent variable were subjected to ARDL bound cointegration test. When the ARDL F bound statistic and the critical values were compared, it was noticed that all the variables were in a substantial equilibrium relationship in the long run at the 1% significance level. According to the long-term coefficients, no statistically significant effect of the import unit values of notebooks, letter holders, notepads, and memoir books was detected on the dependent variable at the 10% level of significance. It was seen that the import unit values of folders, binders, file liners and covers had a statistically significant and positive effect on the dependent variable at the 10% level of significance. Accordingly, a 1% increase in the independent variable leads to an increase of 1.24% in the dependent variable in the long run. It was remarked that the import unit values of wallpapers and similar wall coverings had a statistically significant and positive effect on the dependent variable at the 1% level of significance. Accordingly, a 1% increase in the independent variable leads to an increase of 1.04% in the dependent variable in the long run. In addition, it has been determined that the effects for the established model appear in the long term, not the short term. Based on the results of the analysis, it could be concluded that the benefit obtained from the surveillance application should be calculated periodically and the practices that have no effect on industrial production should be abolished. In this case, the artificially increased import price will decrease and also lead to a decrease in consumer inflation. In addition, consumption increases due to the falling import

price will lead to an increase in the total amount of imports and thus in the total tax revenue on imports. The study was completed with the suggestion that it would be appropriate to use the obtained treasury income as an incentive or subsidy in more productive industries intended to compete with the imported products.

Keywords: Customs, Surveillance, Valuation, Production, Import.

1. GİRİŞ

Gümrük idarelerinde tahsil edilen gümrük vergilerinin dış ticaret politikasının belirlenmesindeki yeri, hazineye gelir sağlama ve mevcut sanayi kollarının uluslararası ticaretten zarar görmesini önleme olarak iki yönüyle ifade edilebilmiştir. Özellikle GATT ve DTÖ üyelik anlaşmaları sonrasında taraf ülkelerin tarife oranlarını önemli ölçüde azaltılması tarifelerin, korunmada ve gelir sağlamadaki etkinliğini büyük ölçüde kaybetmesine neden olmuştur. Buna rağmen Türkiye açısından vergi türlerine göre tahsilat tutarlarında KDV ve ÖTV'den sonra gelen Gümrük Vergisi, önemini nispeten korumaya devam etmiştir.

Ekonomik kriz dönemlerinde artan korumacılık anlayışı gereği ülkeler tarife yoluyla korunmanın yeterli olmadığını düşündükleri durumlarda alternatif koruma araçlarını benimsemiş ve alternatif koruma yöntemleri geliştirmişlerdir. Bu yöntemlerin etkin uygulama yeri ise gümrük mevzuatının karmaşıklığından kaynaklı olarak gümrük idareleri olmuştur.

Gümrük mevzuatında en önemli tarife dışı koruma araçlarından biri olan ve son yıllarda uygulama alanı giderek yaygınlaşan ithalatta kıymet kriterli gözetim uygulaması, esasen bir ithalatın yakından izlenmesi amacıyla koyulmuş olsa da belirlenen eşik bir kıymetin üzerinde gümrük kıymeti beyanını dikte etmiştir. Yükümlünün sözde rızasıyla, gerçekte ödenecek fiyata gerçekte olmayan bir ek kıymet beyanı yapılarak eşya gözetim tebliğinde belirlenen asgari kıymetin üzerinde beyan edilmiştir. Uygulamaya göre bu şart sağlandığında gözetime tabi eşyaların büyük çoğunluğunda ithal seyrinin izlenmesi için gerekli olan gözetim belgesinin alınmasına gerek kalmamıştır. Ayrıca eşyanın kıymeti gözetim kıymetini aştığında düşük kıymet şüphesi belirgin olmadıkça kıymet araştırmasına gidilmemesi yönünde bir teamüle yol açılmıştır. Bu nedenlerle yükümlü, gözetim kıymetini yurtdışı diğer giderler beyanı adı altında aştığında bürokratik engellerin yanı sıra kıymet araştırmasına tabi tutulma riskini de önemli ölçüde azaltmıştır.

Kıymet kriterli gözetim uygulaması yürürlükteyken bu uygulamaya tezat oluşturan gümrük mevzuatı ve kıymet sözleşmesi hükümleri de yürürlükte kalmaya devam

etmiştir. Sözleşme hükümlerden kaynaklı olarak kıymet tespitinde somut bedeller esas alınması kararlaştırılmış, emsal kıymetlerin esas alınması reddedilmiştir. Gözetim kıymeti beyanının öngörülen kıymet tespiti yöntemlerine aykırı olması, geri verme başvurularında dikkate değer bir artışa yol açmıştır. Başvuruların dayanağı ise geri verme ve kaldırma işlemlerinin kanunen ödenmemeleri gereken vergileri kapsamaması olmuştur. Yürürlükteki mevzuat kapsamında, gerçekte olmayan bir kıymet üzerinden prosedürleri ve evrak bürokrasisini etkisiz hale getirmeyi hedefleyen bu beyan, yükümlü tarafından rızasıyla yapılsa da sonrasında geri verme başvurusuna konu edilebilmiştir. Dolayısıyla katı prosedürlere bağlanan ve standart bir belge niteliğini taşımayan gözetim belgesini ibraz etmemek adına yapılan yurtdışı diğer gider beyanı ile ortaya çıkan vergilerin geri verilmesi yükümlü inisiyatifine bırakılmıştır. Vergi mahkemelerinde kesinleşen davalarda gümrük idareleri bu kapsamdaki davaların neredeyse tamamını kaybetmiş, her dosya için vekâlet ücreti ve tecil faizi ödemeye devam etmiştir.

Davalarla ortaya çıkan bir diğer sonuç ise, ithalatçının emsal kıymet üzerinden ödediği vergileri mal bedeline yansıtarak tüketiciye yüklemesidir. Bu durumla bağlantılı olarak dikkatle incelenmesi gereken konu ise, ithal ürününün dava süreçlerinin tamamlanmasından önce el değiştirmesidir. Bu iki olay gerçekleştiğinde tüketiciye intikal eden vergi ithalatçı tarafından geri alınmış aynı zamanda tüketici enflasyonu artmıştır. Bu koşullarda tüketiciye yansıyan kanunen ödenmemesi gereken vergi ithalatçıdan ziyade tüketiciye yüklenen bir vergi statüsüne erişmiştir.

Kıymet kriterli gözetim uygulaması, ithalattan zarar gören yurt içindeki üreticilerin başvurusu veya resen Ticaret Bakanlığın çalışmaları üzerine uygulanmaktadır. İthalattan zarar gören ve rekabet gücünü kaybeden yerli üreticilerin başvuru nedeni özellikle sanayileşmelerinin ilk dönemlerinde çeşitli desteklere ihtiyacı bulunması ve artan ithalatın sanayi kolu üzerinde zarar tehdidi oluşturmalarıdır.

Ülkelerin korumacı politikaları benimseyerek ihracatlarını ve katma değeri yüksek ürünlerde üretim kapasitesini arttırmak gibi hedefleri son yıllarda dış ticarete yoğun şekilde yaşanan ekonomik rekabetin gereğidir. Bunun yanında iç pazar yapısının bozulması ve stratejik bir üretim kolunun zarar görmesine karşı önlem almak da tüm ülkeler tarafından benimsenen politikalar. Bu bakımdan gözetim uygulamasının etkinliği, öngörülen amaçlara ulaşmada göz ardı edilemeyecek düzeydedir. Hızlı ve etkin koruma sağlamanın yanında ithalat birim kıymetlerindeki artışla gümrük

kıymetinin düşük beyan edilmesine teşebbüs edilen durumları bertaraf edecek bir uygulama görünümündedir. Özellikle yüksek vergi ile korunması amaçlanan eşyaların düşük kıymet beyanı ile önlemlerin etkisiz hale getirilebileceği önemli bir gerçektir. Ayrıca ülkelerin iş yoğunluğu, evrak saklama süresi gibi çeşitli sebeplerle kıymet araştırması süreçlerine katkı sağlamaması da kıymet araştırması süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Gözetim uygulaması nihai amacının yanında kıymet araştırması süreçlerinde yaşanan olumsuzluklara karşı da etkinlik göstermekte asgari bir kıymeti dikte ederek vergi gelirlerinde artışa katkı sağlamaktadır.

Bu nedenle kıymet kriterli gözetim uygulamasının ithal ürüne rakip olan sektördeki üretime etkisi, ihracat birim kıymetlerindeki değişikliğin gözlemlenmesi, ithalat birim kıymetlerindeki değişikliğin gözlemlenmesi ve ithalatın miktar bazında hangi ölçüde kısıtlanabildiği analiz edilerek bulgular doğrultusunda uygulamada yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri belirtilmiştir.

1.1 Problemin Tanımı

Kıymet kriterli gözetim uygulaması ithalatı birim kıymet artışını dikte eden bir dizi düzenlemeyi içermektedir. Esasen bir ithalatın izlenmesi ve gözlenmesi amacıyla uygulanması hedeflense de Türkiye’de eşik kıymet beyanı sonucunu doğuran ve fiilen ödenen veya ödenecek fiyatı temsil etmeyen hayali bir kıymet beyanına yol açmaktadır. Üretim artışını ve ilgili sektördeki rekabet düzeyini desteklemekle birlikte tüketici üzerinde fiyat artışı ve ek vergi yüküne katlanmayı gerektirdiği ortadadır. Bu yolla elde edilen vergiler gümrük idarelerinde geri verme başvurusu konusu yapılarak ithalatçı tarafından geri alınmaktadır.

İthalde ödenen vergiyi tüketiciye yansıtma imkânı bulunan ithalatçı vergiyi tüketiciye yüklemektedir. Ayrıca başvuruda bulunması halinde geri verme başvurusu veya mahkeme yoluyla gümrük mevzuatından kaynaklanan hakkını kullanarak ödediği fark vergileri geri alabilmektedir.

Gümrük idarelerinde önemli ölçüde iş yüküne sebep olan bu süreç, kaybedilen davalar neticesinde ödenen vekâlet ücretleri, gecikme faizleri ve vergiler sebebiyle de öngörülemeyen bir gelir kaybı riskini ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenlerle ortaya çıkan bu risk karşılığında elde edilecek getirinin ne olduğunun tespit edilmesi uygulamanın sağlığı açısından gereklidir.

1.2 Çalışmanın Önemi

Gümrük işlemlerine ilişkin literatürde birçok çalışma bulunsa da bu çalışma, gözetim uygulamasının genel sonuçlarını temsil etme kabiliyeti yüksek olduğundan önem taşımaktadır. Ayrıca kıymet kriterli gözetim uygulamasının mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış Kâğıt ve Karton Sanayi üretim endeksine etkisi üzerine yapılan ilk çalışma olma özelliğini göstermektedir.

1.3 Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı ithalatta kıymet kriterli gözetim uygulamasının korumacılıkta ne derece etkin olduğunu tespit ederek ilgili sanayii kolunda üretim miktarındaki değişikliklere etkisini ölçmek ve gözetim uygulamalarında yaşanan sorunları tespit ederek çözüm önerisinde bulunmaktır.

1.4 Çalışmanın Metodolojisi

Bilimsel araştırmalar nicel ve nitel olarak iki farklı yolla incelenebilir. Sayısal verilerin esas alındığı nicel araştırma yöntemi çalışmamızın yöntemini oluşturmaktadır.

Nicel araştırma, araştırma konusu evrende, incelenen olay, durum vb. sonuçların sayısal düzlemde sınıflandırılarak bir araya getirildiği durumlarda kullanılan bir genelleme yoludur. Araştırmalar toplanan verilerin kullanılarak tanımlanan evren için genel kuralların üretilmesi için yapılır (Sayım, 2021, s. 60). Bu yöntemde neden-sonuç ilişkisinin araştırılması modelleri sıklıkla kullanılmaktadır.

Temsil kabiliyeti diğer sektörlere oranla daha yüksek olan ve sektörün önemli eşya gruplarını kapsayan bağımsız değişkenlerin ele alınması çalışmanın doğru sonuçlar vermesi bakımından gereklidir. Bu nedenle gözetim uygulamasına tabi olan ve gözetim uygulamasının etkilerinin daha doğru tespit edilmesine imkân veren Kâğıt ve Karton Sanayi sektör verileri seçilmiştir. Gümrük Tarife Cetvelinde yer alan ve tamamı Kâğıt ve Karton Sanayi ürünlerinden oluşan üç kalem eşyaya ait birim ithalat kıymetleri sektörün önemli eşya gruplarına ait verileri yansıttığından bağımsız değişken olarak belirlenmiştir. Elde edilen veriler zaman serisi özelliği göstermektedir.

Bağımlı değişken ise Kâğıt ve Karton Sanayi mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış sanayi üretim endeksidir. Veriler ışığında bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni ne yönde etkilediği neden-sonuç ilişkisi içinde analiz edilmiştir. Eş-bütünleşme analizi yapılarak gözetim uygulamasının sanayii üretimi ile ilişkisi tespit edilmiştir. Yapılan analizde değişkenlerin farklı dereceden durağan olması nedeniyle ARDL F sınır testi uygulanmıştır.

1.5 Çalışmanın Kısıtları

Çalışmanın özellikli kısmını gözetim uygulamasının ilgili sektörde üretim artışına neden olup olmadığı oluşturmıştır. Ancak elde edilen veriler sektördeki üç kalem eşyada uygulanan gözetim kıymetinin etkisi ile ortaya çıkan ithalat birim kıymeti verilerinden oluşturmaktadır. Modelde diğer eşyalarla ilgili ithalatın normal seyrinde yapıldığı varsayılarak diğer etkenler sabit kabul edilmiştir.

Çalışmanın bir diğer kısıtı ise, bazı firmaların gözetim kıymetine karşı idari yargı mercilerine başvurmalarıdır. Bazı durumlarda dava sonucunda ithalat birim kıymetleri fiilen ödenen veya ödenecek kıymete dönüşmektedir. Çalışmada bu durumun ortaya çıkardığı sonuçlara ilişkin veri bulunmadığından göz ardı edilmesi gerekmiştir. Ayrıca geri verme başvurusuna konu beyanlarla ilgili hangi tutarda verginin geri verildiği tespit edilemediğinden bu hususta genel açıklamalara yer verilmiştir.

1.6 Çalışmanın Çerçevesi

Çalışmada gözetim uygulamasının yasal çerçevesi, gümrük kıymeti belirleme yöntemleri, gümrük idarelerinde tahsil edilen gümrük vergileri ve gümrük idarelerinde kıymet araştırması süreçlerinde gözetim uygulaması çerçevesinde yaşanan sorunlar belirtilmiştir.

Metodolojik analize yönelik kâğıt ve karton imalatı sanayi üretim endeksi ve sektörün genel görünümü ile ilgili veriler açıklanmış, sektördeki üç kalem eşya için uygulanan kıymet kriterli gözetim uygulaması incelenerek eşyalara ait ihracat miktar ve değerlerindeki değişimler, ithalat miktar ve değerlerindeki değişimler yorumlanmıştır. Yapılan parametrik test ile veri analizi sonuçları değerlendirilerek elde edilen bulgulara ilişkin sonuçlar belirtilmiştir.

2. GÜMRÜK VERGİLERİ

Gümrük vergileri gümrük idarelerine sunulan ve gümrükçe onaylanmış bir kullanım talebinde bulunulan eşyalardan alınan ithalat ve ihracat vergileridir. Bu vergiler genellikle ithal eşyadan alınmakta bazı ülkelerde ise istisnayı oluşturmakla birlikte ihracat üzerinden de alınmaktadır. Türkiye’de ise ihracatın gümrük tarifesi yoluyla vergilendirilmesine yönelik bir uygulama bulunmamaktadır.

İthal eşyasından alınan vergiler, gelir elde etme ve tarifeler yoluyla koruma gibi amaçlara hizmet etmiştir. Ayrıca dolaylı vergilere oranla daha hızlı tahsil edilebilmesi nedeniyle gümrük vergilerinden elde edilen fayda diğer vergilerden daha fazla olmuştur.

Tarifeler yoluyla korumanın gerçekleşmesi ve ithalatın kısıtlanmasının hedeflendiği durumlarda lüks eşyalara veya yurt içinde gerekli olmayan hammaddelere yüksek vergi belirlenerek öngörülen amaçlara ulaşılması sağlanmıştır.

Gelir elde etme ve koruma amacının açıklanması maksadıyla bu bölümde gümrük vergilerinin ekonomik etkileri de dâhil olmak üzere gümrük idarelerindeki vergilendirme süreçlerine ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

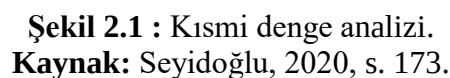
2.1 Türkiye’de Gümrük Vergilerinin Tarihçesi

Türkiye’de gümrük vergileri ilk kez 1929’da bağımsız olarak yükselmiştir. Osmanlı imparatorluğu döneminde gümrük tarifeleri % 4 - % 5 gibi oldukça düşük düzeylerde idi; kapitülasyonlar dolayısıyla bu oranlar yükseltilemiyordu. 1923 tarihli Lozan Anlaşması’na tarife oranlarının beş yıl daha arttırılmaması yönünde bir kayıt koyulmuştu. Cumhuriyet Hükümeti, bu sürenin dolması ile birlikte 1929 yılında tarifelerini ilk kez arttırabilmiştir. (Seyidoğlu, 2020, s. 189-190).

1964 yılında 474 Sayılı Gümrük Giriş Tarife Cetveli Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Advalorem matrah yöntemi bu kanunla benimsenmiştir. Tarife oranlarının ciddi oranlarda yüksek tutulduğu bu dönemde yerli sanayinin korunması amaçlanmıştır. İthal ürüne rakip ürünlerin yerli üreticilerce üretilmesi temel amaç haline gelmiştir. Halen geçerliliğini koruyan gümrük tarifelerini yarısına kadar arttırabilme yetkisi de bu kanunla yürürlüğe girmiştir.

1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği Anlaşması ise Türk dış ticaret politikasının AB'nin dış ticaret politikasıyla uyumlaştırılması sonucunu doğurmuştur. Gümrük Birliği üçüncü ülkelere aynı tarife oranlarının uygulanmasını gerektiren anlaşma Türkiye'nin dış ticarete vergi bağımsızlığını önemli düzeyde sınırlamıştır. AB'nin dış ticaret gereksinimlerinin Türkiye'ye göre farklı olması ve vergi oranlarının o dönem için Türkiye'den düşük olması yeni gelişen sanayiler için Türkiye aleyhine sonuçlara yol açmıştır. Birlik üyesi ülkelerle serbest dolaşım esası benimsenmiş sanayi ve işlenmiş tarım ürünleri vergisiz olarak ithal edilebilir hale gelmiştir.

Gümrük vergilerinden kaynaklanan ekonomik etkiler mikro düzeyde ve makro düzeyde etkiler olarak incelenebilmektedir. Bu çalışmada kâğıt ve karton sanayi üzerinde spesifik olarak mikro düzeyde çalışılacağından mikro etkilere ilişkin açıklamalara yer verilmiştir. Açıklanmasına gerek duyulan etkiler kısmi denge (dar) etkileri olarak adlandırılmaktadır. Tarifeler yoluyla korunması amaçlanan ve dış ticaret koşullarından olumsuz etkilenen sanayi kollarının incelenmesi genellikle kısmi denge analiziyle yapılmıştır. Ayrıca hazineye gelir sağlama amacı doğrultusunda ortaya çıkan sonuçlar da Şekil 2.1 yardımıyla açıklanmıştır.

Şekil 2.1’de arz (A) ve talep (T) eğrilerini gösteren eğriler bulunmaktadır. OP^1 dünya piyasasında oluşan fiyat düzeyini OR ise yurt içi tüketim miktarını göstermektedir. OK yurt içi üretim miktarını KR ise ithal ürünlerin piyasadaki payını göstermektedir. Eşyada P^1 ’den P^2 ’ye kadar artışa yol açacak gümrük vergisi getirildiğinde yurtiçinde oluşan fiyat OP^2 düzeyine yükselmekte, yurt içi üretim ise KS kadar artarak OS düzeyine ulaşmaktadır. Tüketim düzeyi UR kadar azalarak OU seviyesine gerilemektedir. İthalat ise daralarak SU (MN) düzeyinde gerçekleşmektedir. İthalattaki düşüşün UR seviyesiyle ifade edilen kısmı tüketimin düşmesinden; KS ile ifade edilen kısmı ise yerli üretimin artması ile ithal eşyasının yerini almasından kaynaklanmaktadır. Özet halinde ifade edilecek olursa artan ithal eşyası fiyatı kâr oranını ve ithal eşyasıyla rekabet gücünü arttırdığından yurt içi üretimin artmasına ve pahalılaşan ithal ürüne talebin azalmasına yol açmaktadır.

2.2.1 Üretim etkisi

Gümrük vergileri, ithal mala maliyet yükleyerek iç piyasa koşullarında daha pahalı fiyattan satılmasına neden olmaktadır. Yerli ürünün pahalanan ithal ürüne karşı avantaj sağlamasına ve ithal ürün maliyet artışlarının etkisiyle rekabet edebileceği bir fiyattan satmasına yol açmaktadır. Üretim istahının artmasına sebep olarak sanayi üretimine olumlu katkı yapmaktadır. Tarifeler yoluyla koruma da tam olarak bu durumu ifade etmektedir. Ancak üretim artışı her şartta olumlu algılanmayı gerektirmez çünkü, tarife yoluyla korunan ürün fazla üretildiğinde kaynakların ilgili sektörde kullanılmasını beraberinde getirmektedir. Daha verimli alanlarda da kullanılabilecek bu kaynaklar verimlilik yönüyle kayıplar oluşmasına neden olabilmektedir. Grafikte bu durum K noktasında M noktasına geçişte görülmektedir. Bu durumda düşük verimlilik göze alınarak üretim arttırılmaktadır.

Ülke, ithal malını doğrudan kendisi üretmek yerine, eğer kaynakların ihracat kesiminde çalıştırılmasını sürdürüp elde edilen ürünü yurt dışına satmış olsaydı, bunun karşılığında KS miktar malı, daha ucuza elde etmiş olurdu. Bu miktar malın yurtiçinde üretilmesi dolayısıyla uğranılan kayıp "a" üçgeninin alanına eşittir (Seyidoğlu, 2020, s. 174).

2.2.2 Tüketim etkisi

Tüketim etkisi gümrük tarifelerinin artmasıyla ortaya iç piyasada ortaya çıkacak fiyat artışıyla ilgili sanayi kolunda üretimi teşvik etmektedir. Oluşan yüksek fiyatlar

sebebiyle de tüketim tarifenin yüksekliğine orantılı olarak düşmektedir. Şekil 2.1’de fiyatlar P^1 ’den P^2 ’ye kadar arttığında tüketim UR kadar azalmaktadır. Şekil 2.1’deki ‘b’ üçgeni gümrük vergisi artışından kaynaklanan tüketim kaybını göstermektedir.

2.2.3 Dış ticaret etkisi

Gümrük vergisi uygulandığında ortaya çıkan üretim artışı ve tüketimin kısılması ithalata olan talebi de daraltarak ithalatta azalmaya yol açmaktadır. Bu etkiye Dış Ticaret etkisi denilmektedir. Dış ticaret etkisinin grafikteki alanı ise $KS + UR$ kadardır.

2.2.4 Gelir etkisi

Gümrük tarifeleri ithal eşyasından alınan vergi oranlarını ifade ettiğinden yapılan her vergili ithalat işleminde hazineye gelir sağlanmaktadır. Dolayısıyla gümrük vergilerinin bir diğer amacı da bütçe gelirlerini arttırmaktır. Şekil 2.1 incelendiğinde P^1 ’den P^2 ’ye vergi artışı yapıldığında ithalatta SU kadar düşüş yaşanmaktadır. Bir kalem ithalattan elde edilen vergi geliri, ithal eşyası miktarı ile birim verginin çarpımıyla elde edildiğinden Şekil 2.1’deki haliyle $SU \times P^1P^2$ ’ye eşit olmakta ve ‘c’ alanı ile ifade edilmektedir. DTÖ ve G.A.T.T.’ın etkisiyle gelişmiş ülkelerde tarife oranları ciddi oranda azaltıldığından gelir etkisi günümüzde daha çok gelişmemiş ülkelerde görülmektedir.

2.2.5 Bölüşüm etkisi

Tarifeler ulusal gelirin tüketiciler ve üreticiler arasındaki yeniden bölüşümüne etki etmektedir. Şekil 2.1’de ‘d’ alanıyla bölüşüm etkisi gösterilmiştir.

Tam rekabet koşulları altında endüstri dengesi, o endüstride verimliliği en düşük olan firmanın maliyetinin piyasa fiyatına eşitlenmesi ile sağlanır. Verimliliği en düşük olan firmaya "marjinal firma" adı verilebilir. Bu firma uzun dönemde kendisini ancak o endüstride tutmaya yetecek kadar bir kar sağlar. Bu da onun "normal karı" olup uzun dönem maliyetinin bir bölümünü oluşturur. Marjinal firma, verimlilik sıralamasında en sonda yer aldığına göre, marjinal-altı firmalar etkinlikleri ölçüsünde normal karlarından ayrı olarak bir de "normal üstü kar" elde ederler. Buna teknik deyimle "üretici rantı" adı verilir. Üretici rantı aslında tüketicilerden üreticilere yapılan bir gelir aktarmasıdır (Seyidoğlu, 2020, s. 175).

Şekil 2.1’de yapılan açıklamalar incelendiğinde rakiplerin ithalattaki üretimi OK düzeyinde iken ve marjinal firmanın üretici rantı olmamaktadır. Tarifeler yoluyla P^2 ’ye çıkan fiyatla birlikte yerli firmaların üretici rantı elde edecekleri görülmektedir.

Sanayi kolundaki yeni firmalar ise artan verimlilik nedeniyle yüksek oranda rant elde etmektedir. Yeni firmanın maliyeti ile piyasa fiyatı bir süre sonra fırsat maliyeti nedeniyle eşitlenmektedir. Bu durumun sonucu olarak sanayideki fiyat dengesi sağlanmakta, üretici rantı ortadan kalkmaktadır. Fiyatların P^1 'den P^2 'ye çıkması ile Şekil 2.1'deki ifadesiyle üreticilerin elde ettikleri toplam rantın 'd' alanını oluşturduğu görülmektedir.

Korumacılık, tarife uygulanan ülkede rakip sektörlerdeki firma gelirlerini ayrıca gelir artışı ile sağlanan kârlılık ise üretim iştahını arttırmaktadır. Buna karşılık iç piyasada fiyatlar yükselerek tüketici refahı olumsuz etkilenmektedir.

2.3 Gümrük Vergileri Kavramı

Gümrük vergileri gümrük mevzuatındaki tanımıyla ithalat ve ihracat mallarına uygulanan ithalat veya ihracat anında hesaplanan vergilerin tümünü ifade etmektedir. Bu tanım gümrük vergilerinin tarifelerden daha geniş tanımlandığını ve çeşitliliğini ifade etmektedir.

İthal anında ödenmesi öngörülen gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve diğer mali yükler ithalat vergilerini; ihracat anında ödenmesi öngörülen gümrük vergisi, eş etkili vergiler ve diğer mali yükler ise ihracat vergilerini ifade etmektedir. Eş etkili vergiler ve diğer mali yüklerle dış ticaretin daha kapsamlı bir hâl aldığı ve tarifelerin yanında gümrük vergilerinde kapsamın genişlediği görülmektedir. Gereksinimlere göre farklı vergi uygulamalarının da yürürlüğe koyulabileceği bir gümrük vergi sistemi tasarlanmıştır.

İhracatta alınan vergiler ve diğer mali yükler, TEV, DFİF olarak sayılabilir. Türkiye'de ihracata dayalı büyüme politikası gereği ihracatta daha çok teşvik ve sübvansiyon uygulamaları görülmekte, ihracatın artması hedefiyle ihracatçıya masraf yüklemekten kaçınılmaktadır.

2.3.1 Advalorem matrah

Gümrük vergisine esas alınacak matrah belirleme yöntemleri arasında kıymet yönünden en önemli yöntem gümrük kıymetinin hesaplanmasına esas alınan advalorem matrah yöntemidir. Bu yöntemde hesaplama gümrük kıymeti üzerinden belli bir oran belirlenerek yapılmaktadır.

Örnek: Plastikten okul ve büro malzemeleri cinsi eşyanın üçüncü ülkeler için G.V (%6,5), İ.G.V (%25) ve KDV (%18) uygulanmaktadır. Gümrük kıymeti CIF 100 TL olan eşyanın advalorem matraha göre hesaplanan vergiler Çizelge 2.1’deki gibidir.

Çizelge 2.1 : Advalorem matrahta vergi hesaplaması.

Kıymet	G.V (%6,5)	İ.G.V (%25)	KDV (%18)
100 TL	6,5 TL	25 TL	23,67 TL

Advalorem matraha göre hesaplanan vergiler gümrük kıymetinin doğru tespit edilip edilmediğine bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Advalorem vergi hesaplaması ile ortaya çıkan kıymet kaçakçılığı riski, tespiti zor süreçlere bağlı olduğundan vergi kayıp ve kaçaklarının ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Bu yönüyle advalorem matrah kıymet tespitinin doğru yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Buna rağmen ülkeler arası iş birliğinin gerektiği ölçüde etkin olmaması kıymet tespit sürecini zorlaştırmaktadır.

Bu yöntemde eşya kıymetine göre pahalı eşyadan daha çok; ucuz eşyadan daha az vergi alınarak tüketici talebinde kaymaya yol açacak durumlar ortadan kalkmakta, piyasa içi rekabet dengesi sağlanmaktadır. Bu nedenle gelir adaleti bakımından diğer sistemlere oranla daha adil bir sistem olarak görülmektedir.

Türkiye’de gümrük tarife oranları, eşyanın advalorem matraha esas kıymeti belirlenerek uygulanmaktadır. Gümrük kıymetini etkileyen unsurlar aynı zamanda advalorem matrahı dolayısıyla tahakkuk edecek vergiyi de etkilemektedir.

2.3.2 Spesifik matrah

Spesifik matrah eşya kıymetinin dikkate alınmadığı eşyanın miktarı üzerinden vergilendirmeye tabi tutulduğu matrah türüdür. Bu matraha göre hesaplanan vergiler, çeşitli dezavantajları sebebiyle uygulamada sınırlı olarak kullanılmaktadır.

Uygulama fahiş değere sahip bir ürün ile düşük değere sahip bir ürünün aynı vergi yüküne maruz kalmasına neden olduğundan vergide adalet ilkesiyle çelişmektedir. Bu yönüyle düşük maliyetli ürünü oransal olarak daha çok pahalılaştırmakta; yüksek maliyetli ürünü ise daha az pahalılaştırmaktadır. Bu yönüyle pahalı ürün lehine rekabet koşullarını etkilemektedir.

Örnek: 2021 yılı itibariyle dişleri adi metalden olan kayarak işleyen fermuarlara gümrük kıymetine bakılmaksızın kilogram başına 3 ABD Doları Dampinge Karşı

Vergi uygulanmaktadır. Buna göre tahakkuk eden vergiler Çizelge 2.2’de hesaplanmıştır.

Çizelge 2.2 : Spesifik matrahta vergi hesaplaması.

Kıymet	Miktar	Dampinge karşı vergi
100 TL	100 kg	300 ABD doları

Çizelge 2.2’de yer alan eşyanın vergilendirilmesi için gümrük kıymetinin önemi bulunmamaktadır. Örnekte ödenecek vergi miktarı kilogram ağırlığına göre belirlenmiştir. Bu yöntem gümrük kıymetindeki değişimlere duyarlı olmadığından gümrük kıymetinin beyanı ile bağlantılı bir farklılık ortaya çıkmamaktadır. Ayrıca eşyanın ticari kalitesi, niteliği gibi unsurlarda ortaya çıkan değişiklikler de vergilendirmeye yansımamaktadır.

2.3.3 Karma matrah

Karma matrah, advalorem ve spesifik matrahın karışımı şeklinde uygulanarak vergilendirmeye esas tutulan matrah türüdür. Vergilendirme eşyanın miktarı üzerinden spesifik aynı zamanda kıymeti üzerinden advalorem matraha göre yapılmaktadır.

Örnek: Dokuma kumaş cinsi eşyanın Çin’den ithalatında G.V (%8), İ.G.V (%20), Dampinge Karşı Vergi { %70,44 CIF (Maksimum 5 ABD Doları / Kg) ve K.D.V (%8) oranında uygulanmaktadır. Bu durumda Dampinge Karşı Vergi (D.K.V) hariç tüm vergilendirme advalorem esasa göre belirlenirken Damp. K. Vergi spesifik olarak da düzenlenmiştir. Örnekte 1 USD=1 TL olarak ele alınmıştır. Çizelge 2.3’te tahakkuk edecek vergilere ilişkin hesaplama yer almaktadır.

Çizelge 2.3 : Karma matrah hesaplaması.

Kıymet	Miktar	G.V.	İ.G.V	D. K. V	KDV
100 TL	1 kg	8 TL	20 TL	5 TL	10,64 TL

Farklı vergi türleri bir arada değerlendirildiğinde eşya hem advalorem hem de spesifik esasa göre vergi düzenlemesine tabi tutulmuştur. Bu da karma matrah uygulandığı anlamına gelmektedir. Dampinge Karşı Vergi için yapılan düzenleme bu eşyanın kıymetine veya miktarına göre advalorem esasa ya da karma vergi esasına göre vergilendirilmesine yol açabilmektedir. 70.44 CIF % (Maksimum 5 ABD Doları/ Kg) ifadesi advalorem esasa göre vergilendirildiğinde eşyanın vergisi

kilogram başına 5 ABD Dolarını geçiyorsa eşya 5 ABD Doları karşılığı TL cinsinden spesifik usulde vergilendirilmektedir. Advalorem matraha göre hesaplandığında ise Gümrük Vergisi 70,44 TL olacağından azami vergiyi ifade eden ve spesifik matraha göre hesaplanan 5 TL tahakkuk etmektedir.

2.4 Gümrük Mevzuatında Gümrük Vergileri

Gümrük vergilerinin tahakkuku, tebliği ve tahsili aşamaları ile ilgili uygulama esaslarının anlaşılması amacıyla bazı temel bilgilere ve düzenlemelere bu alt başlıkta yer verilmektedir. Temel kavramlar başlığı altında temel gümrük mevzuatı kavramlarından bahsedilerek bir diğer alt başlıkta ise gümrük idarelerinde işlemlere esas olan vergi türleri açıklanmaktadır.

2.4.1 Temel kavramlar

Gümrük mevzuatının uygulandığı alan olarak yasal sınırları belirten Türkiye Gümrük Bölgesi (TGB), Türkiye'nin karasularını, iç sularını ve hava sahasını içine alan bölgeyi tanımlamaktadır. Bu bölge içindeki gümrük idareleri ise gümrük işlemlerin yürütülmesi amacıyla kurulan merkez ve taşra örgütlenmelerini ifade etmektedir. Taşra teşkilatında yer alan idarelerden ithalat gümrük idareleri, çalışmanın konusunu oluşturan kıymet kriterli gözetim uygulamasının uygulayıcısı olması sebebiyle ayrıca önemli görülmektedir.

Giriş gümrük idareleri risk analizini de içeren giriş kontrollerinin yapıldığı ve öngörülen amaçlar çerçevesinde sevk işlemlerinin hızlıca yapıldığı idareleri; çıkış gümrük idareleri ise çıkış işlemlerinin risk analizine dayalı kontrollerinin yapıldığı idareleri ifade eder. Giriş gümrük idarelerinde, işlemler daha çok TGB' ne girişte emniyet ve güvenlik amacına hizmet eden kontrolleri içermektedir. Ayrıca serbest dolaşıma giriş rejimine tabi tutulacak eşyanın transit rejimi altında vergileri teminata bağlanarak ithalat gümrüğüne sevk edilmesi veya yurt dışına transit edilmesi giriş gümrük idaresinin görevlerindendir.

İthalat gümrük idaresi risk analizine dayalı kontroller de dâhil olmak üzere eşyanın gümrükçe onaylanmış bir işlem veya kullanıma tabi tutulmasına ilişkin işlemlerin gerçekleştiği gümrük idarelerini ifade eder.

Gümrük idarelerinin sınıflandırılmasıyla özellikle ihtisaslaşma yönünde önemli kazanımlar elde edilmiştir. İthalat gümrük idarelerinin eşyanın türüne veya özelliğine göre daha detaylı kontrolleri daha etkin gerçekleştirmesine imkân tanınmıştır. Ayrıca ihtisas gümrüğü uygulamaları ile ithal eşyaları tasnif edilerek sektör hakkında daha çok bilgi ve birikime sahip idarelerce işlem yapılması amaçlanarak işlemlerin daha hızlı yürütülmesi sağlanmıştır.

Eşyanın serbest dolaşıma girip girmediği yönünden durumunu ifade eden gümrük statüsü deyimi, gümrük idareleri açısından önemli kavramlarından birdir. Serbest dolaşımdaki eşya, ithalat vergileri ödenmiş veya tamamen Türkiye’de üretilmiş eşyayı ifade etmektedir. Serbest dolaşımdaki eşya, yurtiçi piyasada herhangi bir kısıtlamaya tabi tutulmadan rekabet etme şansına kavuşmaktadır.

Eşyanın gümrük işlemlerinin tamamlanması amacıyla yapılan gümrük kontrolü, serbest dolaşımda bulunmayan eşyalarla ilgili gümrük mevzuatı ve diğer tali mevzuatın uygulanması için gümrük idareleri tarafından yürütülen eşyanın veya kişilerin yanında getirdikleri kişisel eşyaların fiziki kontrolü, belge kontrolü gibi uygulamaları ve benzeri resmi araştırmaları içermektedir. Gümrük kontrorlünün temeli olan gümrük beyanı, beyan sahibi (kendi adına veya hesabına beyanda bulunulan kişi) tarafından verilen beyanı ifade eder. Eşya gümrük idaresine sunulması halinde beyana konu edilmektedir. Eşyanın gümrük idaresine sunulması ise gümrük idaresince belirtilen herhangi bir yere getirilmesi ile yaptığı bildirimle gerçekleşmektedir.

Serbest dolaşıma giriş rejiminde ithal eşyasına ait CIF kıymet, ithal eşyası için gümrük kıymetini ve advalorem matrahı oluşturmaktadır. CIF kıymet, mal bedeline ilave edilmiş olan navlun ve sigorta gideri toplamından oluşmaktadır.

Gümrük idaresindeki işlemlerde sıklıkla uygulamaya esas alınan bu kavramlar, serbest dolaşıma giriş rejimi hükümlerinin uygulanması için tespiti gerekli olan GTİP, menşe, miktar ve kıymet gibi önemli kavramları da etkilemektedir.

2.4.2 Gümrük tarife istatistik pozisyonu (GTİP)

Gümrük işlemlerinde eşya GTİP, gümrük tarifelerinin ve dış ticaret politikası önlemlerinin belirlenmesi açısından önemlidir. Bu nedenle hangi aşamalarından geçerek günümüzdeki halini aldığı ve hangi ihtiyaçlara cevap verdiğinin ifade edilmesi gerekmektedir.

Geçmiş dönemlerde eşyaların alfabetik olarak sınıflandırması ile başlayan sınıflandırma, teknolojik gelişmeler sonucunda ticarete konu eşyaların çeşitlenmesiyle ihtiyaca göre geliştirilerek günümüzde sistematik bir şekilde ifade edilmiştir. Alfabetik yöntem sonrası eşya hammaddesine ve özelliğine göre ana gruplara ayrılmış ana başlıklar da eşyayı daha özel tarif edebilmek amacıyla alt gruplara ayrılmıştır. Örneğin canlı hayvanlar grubu, bitkiler, plastik eşya veya makine ve teçhizatlar gibi ana başlıklar altında eşyalar ticari tanımına ve niteliklerine göre alt başlıklarda ayrılmıştır. Günümüzdeki halini alan sınıflandırmaya en önemli katkı ise Gümrük İş Birliği Konseyi tarafından yapılmıştır. Konsey tarafından yapılan çalışmalar sonucunda bugün Türkiye’de de kullanılan Armonize sistem adı verilen sistem ortaya çıkmıştır. Türkiye 1989 yılından itibaren armonize sisteme taraftır. Uluslararası ticarete önemli çoğunluk tarafından kabul edilmesi sebebiyle sınıflandırmada yaşanacak karmaşanın ortadan kalkmasına da hizmet etmiştir. Armonize sistemde eşya, hammaddeden mamul eşyaya doğru sistematik bir düzlemde tanımlanma imkânı bulurken eşyalar daha özel şekilde sınıflandırılmıştır.

Türkiye’de gümrük tarifelerinin belirlenmesinde armonize sisteme uygun olarak geliştirilen 12 haneli GTİP kullanılmaktadır. Bu sistemin dezavantajı ise yapılacak sınıflandırma hatalarının, tahsil edilecek vergilerde kayıplara yol açması ve dış ticaret politikası önlemlerinde önemli farklılıklar ortaya çıkarmasıdır. Bu nedenle vergi oranlarının belirlenmesi ve dış ticaret politikası önlemlerinin uygulanması GTİP tespitinin doğruluğuna muhtaçtır. GTİP tespiti ile ilgili yararlanılacak metinler son derece karmaşık ve teknik bilgileri içermektedir. Sınıflandırmada pozisyon metinleri, fasıl notları, izahname açıklamaları ve eşya fihristinin esas alınması gerekmektedir.

Armonize sistem ile ilgili düzenlemeler DGÖ tarafından yapılmaktadır. Ayrıca yaşanan sorunlar ve geri bildirimler DGÖ tarafından takip edilmektedir. Armonize sistem 21 bölüm ve 96 fasıldan oluşmaktadır. İlk 6 hanesi DTÖ üyesi her ülke için aynı eşyaları ifade eder ve tarife alt pozisyonu olarak adlandırılmaktadır. Ancak dış ticaret politikasının farklılaştırılması imkânına sahip olmak amacıyla AB 8 haneli kodları kullanılmaktadır. AB’de 8 haneli kodla sınıflandırılan eşyalar Türkiye’de de ilk 8 hane itibarıyla aynı kodlarla sınıflandırılır. TGTC’ de ilk 10 haneyle ifade edilen milli alt açılım kodu ise henüz kullanılmasa da vergi uygulamalarının farklılaştırılması maksadıyla açılmıştır. Türkiye’de eşya bazında daha etkin dış

ticaret politikası önlemi belirlemek amacıyla, detaylı şekilde sınıflandırma imkânı sunan 12 haneli GTİP kullanılmaktadır. Çizelge 2.4'te eşya sınıflandırmasına ilişkin bir örneğe yer verilmiştir.

Çizelge 2.4 : GTİP tespiti.

Bilyalı yataklar (Rulmanlar)	Kod	Açıklama
Bölüm	16	Makinalar ve mekanik cihazlar; elektrik malzemeleri: bunların aksam ve parçaları; ses kaydediciler ve kaydedilen sesi tekrar vermeye mahsus cihazlar, televizyon görüntü ve ses kaydedicileri ve kaydedilen görüntü ve sesi tekrar vermeye mahsus cihazlar: bunların aksam, parça ve teferruatı
Fasıl	84	Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler; bunların aksam ve parçaları
Tarife pozisyonu	8482	Bilyalı veya makaralı yataklar (rulmanlar)
Tarife alt pozisyonu- armonize	8482.10	Bilyalı yataklar (rulmanlar)
AB kombine nomanklatür	8482.10.10	En büyük dış çapı 30 mm'yi geçmeyenler
Milli alt açılım	8482.10.10.00	Alt açılım yoktur
GTİP	8482.10.10.00.11	Dış çapı 9 mm'yi geçmeyenler

Bölüm: TGTC' de birbirine benzeyen (aynı nitelikte) veya aynı hammaddeden imal edilen eşya gruplarını tanımlamaktadır. Bölümler eşyaların GTİP kodlarında rakamla temsil edilmeyip ayrıca tarife cetvelinde başlıklar halinde yer almaktadır. Bu sebeple 12 haneli kodlarda temsil edilmemektedir. Bölümler TGTC' de eşya sınıflandırmasını kolaylaştırmak amacıyla yol gösterici mahiyette kullanılmaktadır. TGTC 21 bölümden oluşmaktadır.

Fasıl: TGTC' de bölümler alt açılımlara tabi tutulmuştur. Fasıllar bölümlere oranla daha çok özelliği benzeyen eşyayı içine alır ve 12 haneli GTİP' in ilk 2 hanesiyle ifade edilmektedir. Yukarıda yer alan örnekte ilk iki rakam olan 84 eşyanın nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler; bunların aksam ve parçalarını içeren fasılda yer aldığını göstermektedir.

Tarife pozisyonu: Fasıldan sonra gelen iki rakamı da içine alarak dördümlü rakam grubuyla ifade edilmektedir. 8482 tarife pozisyonunu ifade eden koddur. Eşyanın bilyalı veya makaralı yataklar (rulmanlar) grubunda yer adlığını göstermektedir.

Tarife alt pozisyonu (Armonize kodu): TGTC’ de dört haneli tarife pozisyonuna takip eden iki rakam ilave edildiğinde tarife alt pozisyonu elde edilir. 8482.10 bilyalı yataklar (rulmanlar) cinsi eşyaları içine alan tarife alt pozisyonunu ifade eder. DGÖ’ ye üye tüm devletler Armonize Sistem Nomanklatür kodu olarak adlandırılan kodları kullanmaktadır. Bir diğer ifadeyle bilyalı yataklar (rulmanlar) cinsi eşya üye devletlerde 8482.10 koduyla sınıflandırılmaktadır.

AB kombine nomanklatür: TGTC’ de tarife alt pozisyon numarasını izleyen iki rakamla birlikte oluşturulan kod AB tarafından kullanılan Nomanklatür kodunu ifade eder. Örnekte 8482.10.10 AB Nomanklatür kodudur. Buna göre AB üyesi ülkelerde ve Türkiye’de en büyük dış çapı 30 mm’yi geçmeyen bilyalı yataklar (rulmanlar) 8482.10.10 koduyla işlem görmektedir.

Milli alt açılım: TGTC’ de AB Kombine Nomanklatür kodunu izleyen iki rakamla birlikte milli alt açılım kodu ifade edilmektedir. Çizelge 2.4’te 8482.10.10.00 milli alt açılım kodudur.

GTİP: 12 haneli kodla ifade edilmektedir. Çizelge 2.4’te yer alan 8482.10.10.00.11 GTİP kodudur. Dış çapı 9 mm’yi geçmeyen bilyalı yataklar (rulmanlar) bu GTİP’ te sınıflandırılmaktadır. Eşyaların AB ve DGÖ ülkelerine göre daha ileri aşamalarda sınıflandırılması Türkiye’nin dış ticarete bağımsız kararlar alabilmesi adına önemli hareket alanı sağlamaktadır. 8482.10.10.00.12 G.T.İ.P koduyla ifade edilen dış çapı 9 mm’yi geçen ancak 30 mm’yi geçmeyen bilyalı yataklar(rulmanlar) için brüt kilogramda 20 ABD Doları asgari kıymet belirlenen gözetim uygulaması varken; 8482.10.10.00.11 GTİP’ li eşyada gözetim uygulaması yoktur. Görüldüğü üzere eşyalar küçük farklılıkları da dikkate alınarak sınıflandırılmış ve nitelikleri farklılık gösteren eşyaya farklı dış ticaret politikası önlemi belirlenmiştir.

2.4.3 Gümrük vergilerine ilişkin düzenlemeler

Gümrük mevzuatı T.G.B’ ne giriş yapan veya çıkış yapacak taşıtlara ve kişilere uygulanacak kuralları belirlemektedir. Bu bölge içinde uygulanacak işlemler Uluslararası Sözleşmeler, Gümrük Kanunu, Gümrük Yönetmeliği ve Kanun Hükmünde Kararnameler eşyanın niteliğine ve tabi olduğu standartlara göre Tebliğler, Genelgeler, Tasarruflu yazılar vb. görüş yazıları dâhil olmak üzere birçok düzenlemeden etkilenmektedir. Bu kapsamda ayrıntılı düzenlemelere değinilmeden gümrük vergilerinin uygulanmasında esas alınan temel kavramlara yer verilmiştir.

Gümrük vergilerinin ödenmesi zorunluluğuna gümrük yükümlülüğü adı verilmektedir. Yükümlü ise gümrük yükümlülüğünü yerine getirme sorumluluğunu taşıyan tüm kişileri ifade eder. Yükümlü ve gümrük beyannamesinde vergi beyanında bulunan ve beyannameyi imzalama yetkisi bulunan kişiler uygulanacak hükümlerden ve tahsil edilecek vergilerden müteselsilen sorumlu tutulmaktadır.

Gümrük beyanı, doğrudan veya dolaylı temsil yoluyla beyan edilebilmektedir. Doğrudan temsil yükümlünün kendi namına ve hesabına hareket etmesini ifade ederken; dolaylı temsil kendi namına başkası hesabına hareket etmek anlamına gelmektedir.

Gümrük beyanında bulunulduğunda eşyanın gümrükçe onaylanmış bir işlem veya kullanıma tabi tutulması amaçlanmaktadır. Gümrükçe onaylanmış bir işlem veya kullanımsa eşyanın bir gümrük rejimine tabi tutulması, bir serbest bölgeye girmesi, TGB dışına yeninden ihracı, imhası ve gümrüğe terkedilmesini ifade etmektedir. Eşyanın vergilendirilmesi bu seçeneklerden sadece birinde gerçekleşmektedir. Eşyanın bir gümrük rejimine tabi tutulması vergilendirmenin etkin olarak yapıldığı gümrükçe onaylanmış işlem veya kullanım şeklidir.

Eşya, Serbest Dolaşıma Giriş, Transit, Gümrük Antrepo, Dâhilde İşleme, Gümrük Kontrolü Altında İşleme, Geçici ithalat, Hariçte İşleme ve İhracat rejimlerine tabi tutulabilmektedir. Bu rejimler arasında vergilendirme sürecinin en etkin olduğu rejim ise Serbest Dolaşıma Giriş Rejimidir. Çalışmanın konusunu oluşturan kıymet kriterli gözetim uygulaması da serbest dolaşıma giriş rejiminde uygulanmaktadır.

Gümrük vergileri, yükümlülüğün başladığı tarihteki gümrük tarife oranlarına göre hesaplanmaktadır. Gümrük tarifesı, Cumhurbaşkanınca kabul edilmiş TGTC'indeki listeleri ifade etmektedir. Bu cetvelde yer alan eşyaya uygulanacak vergi oranları listelerle belirlenerek yayınlanmaktadır. Ayrıca cetvelde Serbest Ticaret Anlaşması imzalanan ülkelerle yapılan tercihli tarife uygulamaları, tek taraflı taviz verilen ülkelerle tercihli tarife uygulamaları, ithal eşyasına uygulanacak muafiyet ve indirim uygulamaları ve tarife ile ilgili diğer uygulamalar yer almaktadır.

Gümrük vergilerinin belirlenmesi aşamasında bir diğer önemli konu da GTİP belirlenmesidir. Bir diğer anlamıyla eşyanın kimlik numarasıdır. Eşyaya uygulanacak dış ticaret politikası önlemleri ve vergi yükleri GTİP tespiti ile mümkündür. Bu

tespitin yapılmasında Gümrük Müsteşarlığınca hazırlanan TGTC, izahname ve fihrist gibi metinler idari ve hukuksal uygulamalara esas teşkil etmektedir.

Eşyanın menşei, eşyanın ekonomik milliyetini ifade etmektedir. Vergilerin uygulanmasında kıymet, tarife ve miktar kadar önemli bir unsurdur. Özellikle STA imzalanan veya tercihli tarife uygulamalarına taraf olan ülkelerin uluslararası anlaşmalarla imtiyaz tanınan ülkelere dair menşe tespiti son derece önemlidir. Eşyanın menşesine göre vergilerde indirim veya muafiyet söz konusu olmaktadır. Gümrük kıymeti, miktar veya GTİP yönüyle gümrük kontrolleri eksiksiz yapılsa da menşe saptırması yoluyla önemli kayıplar ortaya çıkabilmektedir.

Tümüyle bir ülkede üretilen eşya veya en son esaslı işçilik kuralına göre o ülkede yeni bir üretim gerçekleşmesi veya üretim aşamalarının en önemlisinin söz konusu ülkede gerçekleşmesi halinde menşe kazanmaktadır. Bu tanım tercihsiz menşe kavramını ifade etmektedir. İki ülke veya ülke grupları arasında imzalanan anlaşmalar gereği farklı kurallar benimsenerek eşyanın o ülke menşeli olduğu kabul edilebilir. Bu menşe türüne ise tercihli menşe adı verilmektedir.

Tercihli menşe, ülkelerin STA imzaladığı ülkelerle, ülke gruplarıyla (AB, EFTA gibi) veya tek taraflı taviz verilen ülkelerle müştereken belirlediği menşe şartlarına göre menşei kazanmasını ifade eder. Bu uygulamada eşyanın menşe kazanması ya da başka bir ülke menşeli sayılması farklı kurallara bağlanmıştır. Örneğin tekstil ürünlerinde nihai ürünün %20'si oranında katma değer ortaya çıkmışsa veya eşya boyanmışsa menşenin bu işlemi gerçekleştiren ülke menşeli sayılması tamamen STA kapsamında ele alınabilmektedir. Aynı eşyanın tercihsiz menşei kazanması ise tarife pozisyonu değişikliği ile mümkün bulunabilmektedir. Türkiye'nin taraf olduğu birçok STA bulunmaktadır. Gümrük Birliği gibi Türkiye'nin dış ticaret pazarının en büyük partnerlerini kapsayan anlaşmalarda dış ticaret önemli kurallara bağlanmıştır. Bu sebeple tercihli menşe tespiti gümrük idarelerinde son derece önemli bir konuma erişmiştir.

Gümrük kıymeti, vergilendirmeye esas matrahı oluşturduğundan doğruluğu son derece önemli bir unsurdur. Bir sonraki bölümde ayrı başlıkta anlatılacağından önemli bazı genel bilgilere yer verilecektir. Eşyanın vergilendirmeye esas kıymeti Türk Lirası cinsinden beyan edilmektedir. Yabancı paralar gümrük yükümlülüğünün

başladığı tarihte (genellikle SDGB’ de tescil tarihidir.) T.C.M.B tarafından ilan edilen döviz satış kuru üzerinden Türk Lirasına çevrilmektedir.

Miktar ise çoğunlukla matrahı veya gümrük kıymetini etkilediğinden bir diğer önemli husustur. Ağırlık tespiti için gerekli açıklamalara yer verilmesi bu açıdan önemlidir. Bir eşya ağırlığına göre vergiye tabiyse brüt ağırlığın esas alınması halinde eşyanın kendi ağırlığı ve kapların ağırlığı toplamı; net ağırlıkta ise eşyanın kendi ağırlığı esas alınmaktadır. Bir kap içinde farklı vergi oranlarına tabi eşyalar bulunuyorsa brüt ağırlığın tespitinde eşyalar ayrı ayrı tartılır ve net ağırlıklara kap ağırlığı orantılı şekilde dağıtılır. Eşyanın ambalajı özellikli ise ve bağımsız bir ticari eşya niteliği taşıyorsa, alışlagelmiş ambalaj tanımına uymuyorsa veya ithalat vergilerinden kaçınmak maksadıyla ambalaj olarak getirildiyse ayrı beyan edilmesi gerekmektedir.

Gümrük idarelerinde serbest dolaşıma giriş beyannameleri veri işleme tekniği ile aynı zamanda yazılı olarak beyan edilmelidir. Beyannamenin gümrük rejimini düzenleyen bütün gerekli belgeleri içermesi ve imzalanması gerekmektedir. Şartlara uygun verilmiş beyannameler eşya gümrüğe sunulmuşsa tescil edilmektedir. Tescil tarihi beyanname kapsamı eşyaya uygulanacak tüm hükümlerin uygulanmasında esas alınan tarihi ifade eder. Tescil edilmiş beyanname eşyanın vergileri ve para cezaları bakımından taahhüt niteliği taşımakta ve beyan sahibini bağlamaktadır. Beyan edilen bilgiler gümrük kontrollerinde tahakkuka esas teşkil etmektedir.

Beyana ilişkin bilgilerin doğruluğunun araştırması amacıyla gümrük idareleri beyannameyi, beyanname ekinde yer alan belgeleri ve bilgi içeren kayıtları kontrol edebilmektedir. Beyanın doğruluğu için somut gerçekliğe ulaşmak adına beyan sahibine beyanın doğruluğunu teyit edecek belgelerin ve bilginin ibraz etmesi gerektiğini tebliğ edebilmektedir. Gümrük gözetimindeki veya firma deposundaki eşya fiziki olarak muayene edilebilmekte daha ileri bir araştırma amacıyla eşyadan numune alınabilmektedir. Müfettişler ve yardımcılar, kontrolörler ve stajyerleri veya idare amirleri işlemleri tamamlanmış eşyanın ikinci muayenesi her aşamada gerçekleştirebilmektedir. Bu kontrolü gerçekleştirenler ile ikinci muayeneyi gerçekleştirenler gümrük vergilerinin hesaplanması dâhil olmak üzere ilgili kontrolden müteselsilen sorumlu tutulabilmektedir.

İthalatta gümrük yükümlülüğünün başladığı tarih SDGB veya kısmi muafiyetle geçici ithalat kapsamı eşyaya ait beyannamenin tescil edildiği tarihtir. Yükümlü gümrük beyannamesi işlemleri için beyannameyi imzalayan kişi yani beyan sahibidir. Dolaylı temsil yoluyla gerçekleştirilen işlemlerde temsil edilen kişi de yükümlüdür. Bu temsil türünde beyan sahibi mesleği gereği bilmesi gereken bilgilerde hataya düşerse sorumluluk söz konusu olabilmektedir.

Hatalı bir beyana konu olan ve hiç alınmadığı veya eksik alındığı tespit edilen gümrük vergilerinden gümrük yükümlülüğünün başladığı tarihten vergilerin kesinleştiği tarihe kadar gecikme zammı oranında faiz tahsil edilmektedir. Kesinleşmeden önce ödeme isteğinde bulunulursa gecikme zammı oranında faiz ödeme tarihi esas alınarak tahsil edilmektedir.

Gümrük idaresi tarafından tahakkuk ettirilen gümrük vergileri izleme defterine veya bilgisayara kaydedilir. Tahakkuk ettirilen vergiler yükümlüye hemen tebliğ edilir. Gümrük idaresinin eşyayı sahibine teslimi aynı zamanda vergilerin tebliği anlamına gelmektedir. Bütün işlemler beyanname üzerinde ve veri işleme tekniğiyle yapılmaktadır. Hiç alınmayan ya da eksik alındığı tespit edilen ve yükümlüye usulüne uygun tebliğ edilemeyen vergiler yükümlülüğün doğduğu tarih itibarıyla 3 yıl geçmemişse tebliğ edilmektedir. Yükümlülükle ilgili açılan dava, zaman aşımının durması sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca ceza uygulamasının konusunu oluşturan vergi eksikleri Türk Ceza Kanunundaki zamanaşımı süreleri içinde kovuşturulmakta ve tahsil edilmektedir. İtirazda bulunulmaması halinde vergiler tebliğ edildiği tarihte tahsil edilebilir hale gelmektedir. Tebliğden sonra 15 günlük süre içinde tahsilat (ödeme) yapılması zorunludur. Çeşitli sebeplerden süre uzatım talebinde bulunulduğunda tecil faizi hesaplanarak ödeme imkânı sağlanabilmektedir. Teminat alınmak şartıyla bu süre 30 gün daha uzatılabilir. İtiraz ise ödeme süresini keserek yargı kararı veya idare kararından itibaren tekrar başlamaktadır.

Vergilerin ödenmesi, vergilerin kaldırılmasına karar verilmesi, gümrük beyannamesinin iptal edilmesi, eşyanın zapt, müsadere veya imhası, mücbir sebep nedeniyle telef ve kaybı şartlarında birinin mevcut olması halinde gümrük yükümlülüğü sona ermektedir. Gümrük yükümlülüğünün sona ermesinde ve eşyanın serbest dolaşıma girmesinde en yaygın yol gümrük vergilerinin ödenmesidir. Bu sebeple bir sonraki alt başlıkta gümrük idarelerinde tahsil edilen vergi türlerinden bahsedilmiştir.

2.4.4 Gümrük idarelerinde tahsil edilen vergiler

Gümrük idareleri vergi tahsilatında etkin ve hızlı işleyen bir yapıya sahiptir. Dış ticaretten elde edilen gelirlerin ve toplam hazine gelirlerinin önemli kısmı gümrük idarelerinde tahsil edilen vergilerden kaynaklanmakta ve dolaylı vergilere göre daha kolay tahsil edilebilmektedir. Gümrük vergileri, korunma amacının gerçekleşmesinde ve hazineye gelir sağlama amacının yerine getirilmesinde en önemli araçtır. Bu sebeple aşağıda gümrük idarelerinde tahsil edilen vergi türleriyle ilgili açıklamalara yer verilmiştir.

2.4.4.1 Gümrük vergisi

Gümrük vergisi uygulamada ithal eşyasına ait TGTC' de belirtilen oranlar üzerinden alınan vergiyi ifade etmektedir. Bu cetvel her yıl Cumhurbaşkanı tarafından yenilenir ve İthalat Rejimi Kararı ekinde ilan edilir. Cumhurbaşkanı belirtilen oranları yüzde elli nispetinde arttırabilir veya sıfıra düşürebilir. Vergi oranları diğer ülkeler için en yüksek oranda belirlenirken STA imzalanmış ya da tavizli vergiden yararlanma hakkı bulunan ülkeler için daha düşük oranlarda veya sıfır olarak belirlenebilir. Gümrük vergisinin matrahı ithal eşyası için CIF kıymetten oluşmakta ayrıca advalorem matraha göre tahakkuk etmektedir. Yıllar boyunca azalan tarife oranları ve imzalanan STA'lar sebebiyle etkinliğini nispeten kaybetse de eş etkili vergiler ve mali yükler koyularak bu eksik giderilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle dış ticarete vergilendirme karmaşık bir hal almıştır.

2.4.4.2 İlave gümrük vergisi

İlave Gümrük Vergisinin yasal dayanağı, İthalatta Gümrük Vergisi Uygulanmasına İlişkin Karar (31.12.2020 t.31351 s.3.mük R.G.)'da yer alan Cumhurbaşkanının eşyaların gümrük vergisi had ve oranlarını yüzde elli oranında arttırabileceğine dair hükmüdür. Bu kapsamda TGTC' de tarife oranlarını belirten listelerdeki hadlere göre ilave gümrük vergisi koyulabilmektedir. İGV gümrük vergisi matrahı üzerinden hesaplanmaktadır.

2.4.4.3 Tek ve maktu vergi

Yurtdışından gelen yolcuların beraberinde getirdikleri hediyelik eşya muafiyeti miktarını aşan ve kişisel eşya listesinde yer alan veya posta yoluyla getirilen

eşyalardan ticari mahiyet arz etmeyen ve 30 kilogramın altındaki kıymeti 1500 Avroyu aşmayan (hediyelik eşya, televizyon gibi) ürünler için vergi doğmaktadır.

Yolcunun eşyayı getirdiği ülkeye göre bir kereye mahsus olmak üzere maktu vergi düzenlenmektedir. Tek ve maktu vergi AB üyesi ülkelerden gelen eşya için %18, diğer ülkeler için %30 oranında uygulanmaktadır.

2.4.4.4 Dampinge karşı vergi

Dampinge karşı vergi ithalatta haksız rekabet koşullarına karşı, DGÖ tarafından alınacak tedbirlere dayanılarak tahsil edilen vergidir. Damping, bir ürünün ihraç fiyatının kendisine benzer mal ile mukayese edildiğinde normal değerlere göre daha düşük bulunmasını; sübvansiyon ihraç ülkesinde ürün için uygulanan fiyat destekleri ve sağladığı gelir benzeri destekleri; ihraç fiyatı ise ürün için fiiliyatta ödenen fiyatı tanımlamaktadır.

Bazı ülkeler stratejik ürünlerini, ithal ülkesindeki üreticileri zarara sokacak şekilde normal değerinin altında satmaktadır. Bu durum ithal üründe damping yapıldığı anlamına gelmekte ve ithalatçı ülkenin pazarını olumsuz etkileyerek yerli üretici üzerinde zarara yol açmaktadır. Bazen kasıtlı olarak rakip üreticileri egale etmek amacıyla yapılırken; bazen de ihraç ülkesinde ürüne karşı talebin daralmasından kaynaklanabilmektedir.

Dampingli ithalata karşı yerli üreticilerin başvurusu üzerine veya resen harekete geçilerek soruşturma açılması gereklidir. Soruşturma sonucunda somut zarar tespit edilerek önlem alınmasına karar verilebilmektedir. Önlem, dampinge konu ithalatın üretim kolunda maddi zarara sebep olması, maddi zarar tehdidini ortaya çıkarması veya bir üretim kolunun kurulmasına engel olarak geciktirmesi hallerinde alınmaktadır. Soruşturma sürecinde kesin önlemin uygulanmasına yönelik ciddi bulgular varsa inceleme döneminde geçici önlem olarak teminat alınması uygulaması yürütülebilmektedir. Spesifik veya advalorem matraha esas olacak şekilde uygulanabilmektedir. Damping matrahı advalorem usulde CIF kıymet; spesifik usulde ise adet, brüt kilogram veya net kilogram gibi ölçülerle belirlenebilmektedir.

2.4.4.5 Sübvansiyona karşı telafi edici vergi

Sübvansiyon ihracatçıların gerçekleştirdiği ihracat karşılığında hükümetlerden elde ettiği fiyat desteğini ifade etmektedir. Sübvansiyonla ihracat desteklenmiş ayrıca

teşvik edilmektedir. Sonuç olarak ürünün iç piyasadan çok dış piyasaya satışını cazip kılmaktadır. Sübvansiyon sebebiyle daha düşük fiyat düzeylerinde gerçekleşecek ithalat nedeniyle ithalatçı ülke iç pazarında bozulma ortaya çıkabilmektedir. Ortaya çıkan zararın tazmini için sübvansiyona karşı vergiler GATT' ın Sübvansiyonlar Koduna dayanılarak koyulabilmektedir. Sübvansiyona karşı vergi ithalatta haksız rekabetin önlenmesi hakkında mevzuat dahilinde uygulanmaktadır.

2.4.4.6 Katma değer vergisi

Katma değer vergisi, bir mal veya hizmetin üretimi veya ithalinden nihai tüketicisine intikaline kadar geçen her aşamayı kapsayan ve her aşamada meydana getirilen katma değeri vergilendirmeyi amaçlayan bir vergidir. KDV'nin kanuni dayanağı 25.10.1984 tarih ve 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu'dur (KDVK). Türkiye'de varış ülkesine göre vergilendirme ilkesi kabul edildiğinden KDV yurda giriş anında tahakkuk edip tahsil edilmektedir. Varış ülkesine göre vergilendirme ilkesine göre ihracat anında KDV istinası uygulanacak; ithal anında ise KDV tahsil edilecektir.

İthal eşyasından alınacak KDV gümrük idarelerinde tahsil edilmektedir. KDV'nin matrahına gümrük kıymeti ile birlikte ithalde alınan tüm vergiler ve beyannamenin tescil tarihine kadar yapılan tüm giderler dâhil edilmektedir. KDV III farklı liste ve oranla uygulanmaktadır. Vergi gelirlerine en önemli katkıyı yapan vergi türü olmasının yanında gümrük vergisinin de tamamlayıcısı olarak görülmektedir. I sayılı listedeki ürünler %1 oranında KDV'ye tabidir. Bu ürünler genellikle tarım ürünleri gibi grupları tarım aletleri ve kullanılmış hususi araçları, cenaze hizmetleri gibi temel hizmetleri kapsar. Yatırım teşvik belgesi kapsamında ithal edilen makine ve teçhizat da bu grupta yer almaktadır. II sayılı listedeki ürünler %10 oranında KDV'ye tabidir. Bu ürünler genel olarak gıda maddeleri, tekstil ürünleri, sinema, tiyatro, opera, operet, bale, müze giriş ücretleri, insan gıdası olarak kullanılan mamalar, insan ve hayvan sağlığı için kullanılan anti serumlar, immunglobulinler, kan ve kan komponentleri ile kan ürünleri, aşılar, halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları gibi ürünleri içermektedir. III sayılı liste %20 (genel oranda) KDV'ye tabi eşyalar grubundan oluşmaktadır. I ve II sayılı listede yer almayan ve KDV'den muaf tutulmayan tüm ürünler genel oranda KDV'ye tabi tutulmaktadır.

2.4.4.7 Özel tüketim vergisi

ÖTV, hazineye gelir sağlama gibi klasik mali amacı dışında, tüketicilerin harcama kalıplarını etkileme, vergilendirmeye yönelik tepkileri azaltma gibi çeşitli nedenlerle önem kazanmakta ve giderek artan bir şekilde vergi sistemleri içinde varlığını hissettirmektedir (Taylor, 2012:435). AB uyum yasaları çerçevesinde uygulama alanı bulan ÖTV özellikle tüketimi kısımak amacıyla harcamalar üzerinden alınmaktadır. ÖTV, KDV matrahı üzerinden hesaplanmaktadır. Uygulamada Maktu veya oran olarak belirlendiği görülmektedir. Türkiye'nin vergi gelirleri içinde 2. sırayı alan ÖTV hazine gelirleri içinde önemli paya sahiptir. Uygulama ve tahsil kolaylığı sebebiyle hazine açısından verimli bir vergi uygulamasıdır. ÖTV'ye tabi eşyalar dört farklı liste halinde düzenlenmiştir. Çizelge 2.5'te ÖTV listelerine ve örnek eşyalara yer verilmektedir.

Çizelge 2.5 : ÖTV listesi.

Liste	Eşya
I/A	Akaryakıt, lpg, doğalgaz, biyodizel
I/B	Solvent türevleri, tiner, baz yağ, madeni yağ, yağlama müstahzarları
II	Otomobil, otobüs, minibüs, kamyon, tır çekicisi, kamyonet, kar ve golf aracı, kısa mesafe taşıyıcılar, motosiklet, uçak, helikopter, yat-kotra
III/A	Kolalı gazoz, alkollü içecekler
III/B	Sigaralar ve diğer tütün mamulleri
IV	Havyar, kürk, kristal eşya., kozmetik, muzır neşriyat, beyaz eşya, tv, video, monitör, klima, kumanda, elektrikli ev aletleri., cep telefonu, ses ve görüntü cihazları, manyetik bant, dvd, vcd, silahlar, oyun makinası, hayvansal materyalden süs eşyası

Kaynak: ÖTV Kanunu.

2.4.4.8 Ek mali yükümlülük

İthalatta Korunma Önlemleri Yönetmeliği ek mali yükümlülükle ilgili detaylı düzenlemeleri içermektedir. Gümrük idarelerince ithalatta alınan gümrük vergileri ve diğer mali yüklerden ayrı olarak tahsil edilmekte ve genel bütçeye irat kaydedilmektedir.

Yerli üreticinin ilgili sanayii kolundaki ithalattan zarar görmesi koşuluyla uygulanmaktadır. Soruşturma açılarak ve tarafların bilgi paylaşımına açık yöntemlerle uygulanması gerekmektedir. Dönemler halinde azalan veya artan oranlarda uygulanabilmekte soruşturmalarda dämpinge karşı vergi soruşturmalarına benzer süreçler işletilmektedir. Advalorem veya spesifik matrah esas alınarak uygulanabilmektedir.

2.4.4.9 Toplu konut fonu (TKF)

Toplu Konut Fonu T.C. Merkez Bankası bünyesinde kurulmuştur. İthalatta uygulanacak TKF miktarı her yıl yayımlanan ithalat rejimi kararının III sayılı liste (işlenmiş tarım ürünleri) ve IV sayılı liste (balıkçılık ve su ürünleri) kapsamı eşyaların ithalatından alınmaktadır. Gümrük Birliği anlaşmasından kaynaklanan yükümlülüğümüz sanayi ürünlerinden vergi alınmaması yönündedir. İşlenmiş tarım ürünlerinin bünyesinde kullanılan tarım ürünleri için belirlenen oranda vergi alınması gerektiğinden TKF hesaplanarak tahsil edilmektedir. Sanayi payı ise vergiden muaf tutulmaktadır. TKF spesifik matrah esas alınarak hesaplandığından kullanılan ürün miktarı üzerinden vergilendirilmektedir.

2.4.4.10 Çevre katkı payı

Yasal dayanağı 2872 sayılı Çevre Kanunudur (11.08.1983 t. 18132 s. R.G). Kanun çevre kirliliğinin önlenmesi ve çevrenin iyileştirilmesi ve çevre yatırımlarının desteklenmesi amacına hizmet etmektedir. Çevre Kanunu'nda belirtilen eşyaların ithalinde aşağıdaki oranlarda pay alınması gerekmektedir. Güncel olarak iki farklı oran şeklinde uygulanmaktadır. İthaline izin verilen kontrole tabi atıkların CIF bedelinin %1'i, hurdaların ise %0,5'i oranındadır.

2.4.4.11 Kaynak kullanımını destekleme fonu (KKDF)

KKDF kalkınma planı ve yıllık programlarda öngörülen hedeflere uygun olarak yatırımların yönlendirilebilmesi ve ihtisas kredilerinin maliyetinin düşürülmesi amacına hizmet etmektedir. İthalat işlemlerinde ödeme şekillerinden kabul kredili, vadeli akreditif ve mal mukabili türü ödemelerde tahsil edilmektedir. Ayrıca KKDF muafiyeti tanınan ürün listesi Cumhurbaşkanı kararıyla yayınlanmaktadır. Muaf eşyalar genellikle sanayii için gerekli hammadde ve yatırım için gerekli makine ve teçhizatı içine alan gruptur. KKDF tahsilatında uygulanan oran dış ticaret işlemlerinde 2021 yılı itibariyle CIF veya FOB kıymet fark etmeksizin fatura kıymetinin %6'sıdır. Diğer vergilerden farklı olarak matrahı TCMB döviz alış kuru esas alınarak belirlenmektedir.

2.4.4.12 TRT bandrol ücreti

TRT bandrolü, TRT' ye devamlı gelir sağlama amacına hizmet etmektedir. Vergiye tabi eşyalar: ilave bir yazılım veya donanım desteği olsun veya olmasın doğrudan,

internet üzerinden veya başka bir yolla her türlü görsel ve/veya işitsel yayınları alabilen cihazlardır. Verginin matrahı ÖTV hariç KDV matrahıdır. Bandrol oranları 2021 yılında Televizyon (%16), Radyo (%16), Cep telefonları (%10), Bilgisayar-Tablet (%2), Radyosu veya görsel yayınları alabilen cihazları bulunduran taşıtlar (%0,4) parantez içinde belirtilen oranlardadır. Ayrıca maktu vergi olarak da uygulanmaktadır.

2.4.4.13 Damga vergisi

Damga vergisine tabi kâğıt tabiri yazılıp imzalanmak veya imza yerine geçen bir işaret konmak suretiyle düzenlenen ve bir hususu ispat amacıyla düzenlenen elektronik imza ile imzalanmış belgeleri de içeren kâğıtları ifade etmektedir. Ödenecek damga vergisi her yıl yayımlanan tebliğlerle belirlenmektedir.

2.4.4.14 Kültür fonu

Fonun amacı fikir ve sanat eserleri sahiplerinin manevi mali haklarını korumaktır. Her türlü boş video kaseti, ses kaseti, bilgisayar disketi, CD, DVD gibi taşıyıcı materyaller ile fikir ve sanat eserlerinin çoğaltılmasına yarayan her türlü teknik cihazı ticari amaçlı imal veya ithal eden gerçek ve tüzel kişiler, imalat veya ithalat bedeli üzerinden %3'ü geçmemek üzere Cumhurbaşkanı tarafından belirlenecek orandaki miktarı Kültür ve Turizm Bakanlığı Merkez Saymanlığı hesabına aktarılacak ve bütçeye gelir kaydedilmek üzere ödenmektedir.

3. GÜMRÜK KIYMETİ

Gümrük kıymeti, kıymet kriterli gözetim uygulamasının anlaşılması bakımından en önemli konu başlığıdır. Uygulama kıymet kriterini referans aldığından alt başlıklarda kıymetin tarihsel gelişimi, temel kavramlar ve yasal mevzuata değinilmiş ayrıca gümrük kıymeti ile ilgili yaşanan bazı sorunlar ele alınmıştır.

3.1 Gümrük Kıymetinin Tarihçesi

Spesifik vergi matrahı Türkiye’de 1929- 1954 yılları arasında uygulanmıştır. Ancak daha sonra TGTC’ de advalorem hesaplama yöntemine göre belirlenen matrah üzerinden, oransal olarak vergi hesaplaması uygulamasına geçilmiştir. Bu gelişme nedeniyle gümrük kıymetinin önemi artarak devam etmiştir.

Advalorem vergileme usulü, Roma imparatorluğu kadar eskidir. Ancak Gümrük kıymetinin tarifi üç asır öncesine kadar yapılabilmektedir. O devirlerde, eşyanın tip ve cinsine göre mahdud bir liste düzenlenmiş ve bu listedeki eşyadan her birinin kıymeti keyfi olarak tespit edilmiştir (Cimilli, 1976, s. 192). Bu ifaden de anlaşılacağı gibi o tarihlerde hesaplanan vergiler eşyanın kıymeti üzerinden hesaplanırsa da bu kıymet gerçeği yansıtmamıştır.

İngiltere’de orta çağda uygulanmış olan bu yönteme esas alınan kıymeti içeren listeler ‘Book Of Rates’ olarak isimlendirilmiştir. Zamanla dış ticaret hacminin artması ve daha çok çeşitte eşyanın dış ticarete konu olması nedeniyle listeler yetersiz kalmıştır. Her eşyanın niteliğine ve sanayi kolundaki önemine göre daha özel tarif edilmesi ayrıca eşyaya özel tedbirlerin uygulanması vergilendirmeye esas kıymetinin daha detaylı uygulamalarla belirlenmesini gerektirmiştir.

İngiltere’de bu noksanlığın idari tedbirlerle tamamlanması yoluna gidilmiş ve 1660 yılından itibaren ‘Book Of Rates’ de yazılı olmayan eşyaların kıymet veya fiyatının yemin tehdidi altında gümrük idaresine beyan edilmesi esas kabul edilmiştir (Cimilli, 1976, s. 192). Bu düzenleme söz konusu kıymetin advalorem matraha esas alınması açısından da önemlidir. Advalorem matrah gerçek anlamıyla ilk olarak yeminli kıymet uygulamasıyla kullanılmıştır. Gümrük kıymetinin doğru tespit

edilmesinin önemi de bu aşamada başlamıştır. Çünkü yemin edilen kıymetin eşyanın gerçek kıymetini yansıtması vergilerin belirlenmesinde en önemli kriterdir. Ancak yeminli kıymet uygulamasının da zamanla suistimal edilmesi sık karşılaşılan bir olgu halini almıştır. Yemin edilen kıymetin çok düşük olduğu tespitini yapan bazı devletler, yeminli kıymetler üzerinden eşyayı ithalatçısından satın alma gibi yöntemlere dâhi başvurmuşlardır. Satın alma yöntemi ithalatçının yanıltıcı beyanı ile ortaya çıkan kıymetten eşyayı satması sonucunu doğurmuş ve bu yolla düşük kıymet beyanının engellenmesi amaçlanmıştır.

Gümrük kıymetine dair tarihsel süreçte ortaya çıkan farklı uygulamalardan biri de Kraliçe Anne'nin saltanatı (1702-1714) devrinde Hindistan ve Çin menşeli eşyanın kıymetinin 'şamdandaki fiyat' usulüne göre takdiri uygulamasıdır. Bu usule göre 'Book Of Rates' adlı kitapta bulunmayan eşya Londra'da açık artırma yoluyla satışa çıkarılır ve yapılan satışta yakılan bir mumun bir pus uzunluğundaki sarfiyatının tekabül ettiği süre zarfında elde olunan azami fiyat onun kıymeti olarak ele alınır. Bundan peşin iskonto ve ithalden evvel yapılan masrafların düşülmekte olduğunu da burada belirtmek lazımdır (Cimilli, 1976, s. 193).

Bu uygulama da dış ticaretin olağan akışında makul görülmemiştir. Özellikle gümrük işlem sürelerinin öngörülemeyen sürelerde uzamasına yol açarak mağduriyetlere neden olmuştur. Ayrıca açık arttırmalardaki fiyat oluşumları eşyanın gerçek kıymetini yansıtmadığından zamanla uygulamadan kalkması gerekmiştir.

Tarihteki gelişmeler ışığında ortaya çıkan birçok kıymet tespit yöntemi advalorem matraha esas alınacak gümrük kıymetinin tarih boyunca suistimallere açık olduğunu göstermektedir. Ayrıca kıymet beyanındaki suistimallerin hazine gelirlerini ve yerli sanayilerini koruma iradelerini zafiyete uğrattığı tecrübe edilmiştir. Kıymet takdiri yöntemleri genellikle bu çerçevede tartışma konusu olmuş ve gelişimini uygulamalardan elde edilen sonuçlarla sürdürmüştür. Özellikle dış ticarete artan rekabet ve küçük fiyat farklılıklarının ülkeler için büyük üretim farklılıklarına yol açtığı yeni ticaret düzeni öngörülebilir ve kurallara bağlanmış bir kıymet anlayışının gelişmesine katkı sağlamıştır. Deneyimlerin de etkisiyle gümrük kıymeti uluslararası boyutta tanımlanmış, ülkeler tarafından yeknesak biçimde uygulanabilmiştir.

Gümrük kıymeti ile ilgili bir diğer önemli konu başlığı ise keyfi olarak kıymet takdiri yapılması ve gümrük idarelerinin makul şüpheye dayanamayan kıymet kontrolleri sebebiyle ticarete zaman zaman aksaklıklar yaşanmasıdır. Bu duruma ilk tepki Milletlerarası Ticaret Odası'nın teamülüyle gelmiştir. MTO ticarete iyi niyetin esas olduğu ve ticari ilişkilerin daima bu şekilde düşünülmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu

anlayış günümüzde de hâkimiyetini sürdürerek kıymetin belirlenmesinde öncelikle iş birliği ve güven esasının kabul edilmesine katkı sağlamıştır.

Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kurulmasına kadar teamül şeklinde ortaya koyulan görüşler Cenevre'de toplanan ticaret ve çalışma konularıyla ilgili konferansta anlaşmaya konu olmuş 1947 ve 1948 yıllarında tekrar gözden geçirilmiştir. Bu toplantı Havana'da 53 ülke adına 1948 yılında imzalanan anlaşmanın içeriğini oluşturmuştur. Söz konusu anlaşma 'Milletlerarası Ticaretin Teşkilatlandırılmasına Dair Havana Şartı' olarak adlandırılmıştır. Havana şartının 35. maddesi gümrük kıymetine dair hükümleri kapsadığı gibi 1947 yılında imzalanan G.A.T.T.'in VII. maddesinde yer bulmuştur. Gümrük kıymetinin uluslararası çerçevesini oluşturan G.A.T.T.'in VII. maddesi ile anlaşma niteliği kazanmış ve Cenevre Kıymet Kodu olarak adlandırılmıştır. DTÖ üyeliğinin koşulu olan Cenevre Kıymet Kodu diğer adıyla Kıymet Anlaşması ile katılımcı ülkelerin sayısı artmış, ortak bir kıymet tarifinin üzerinde anlaşılmıştır. DTÖ üyesi olan Türkiye'de ise gümrük kıymeti ile ilgili yasal mevzuat Kıymet Anlaşmasına göre düzenlenmiş G.K'nın 23. ila 31.inci maddesi ve G.Y'nin 43. ila 53. maddeleri ile yürürlüğe konmuştur.

3.2 Gümrük Kıymeti Belirleme Yöntemleri

Gümrük Kıymetinin belirlenmesi Türkiye'de kaynağını DTÖ üyeliği ile taraf olunan Kıymet Anlaşmasından almıştır. Anlaşmaya göre eşyanın gümrük kıymetini belirlenmesindeki esas yöntem advalorem matraha esas olan değerinin bulunmasını içermektedir. Bu yöntemler arasında öncelikle uygulanması beklenen, gerçekte ödenen veya ödenecek fiyata dâhil edilmemiş belirli unsurların da ilavesini öngören satış bedeli yöntemidir. Bu sebeple ithal eşyasının gümrük kıymetinin belirlenmesinde doğal olarak eşyanın satış bedelinin esas alınması beklenmektedir. Satış bedeli yönteminde, ithal ülkesine ihraç amacıyla satış gerçekleşmesi gibi koşullar belirlenmiş ve bu bedele çeşitli ilavelerin de yapılabilmesi kural olarak gerekli kılınmıştır. Satış bedelinin esas alınabilmesi için eşyanın alıcısı tarafından elden çıkarılması ve kullanımı, ithal ülkesinin mevzuatı gereği belirlenen kısıtlamalar, eşyanın tekrar satılabileceği bölgeyi sınırlayan veya eşyanın kıymetini önemli ölçüde etkilemeyen kısıtlamalar dışında kısıtlamaya tabi olmaması gerekmektedir. Bunun yanında eşyaya ilişkin kıymeti belirlenemeyecek herhangi bir koşul ve edim söz konusu olmamalı, ilave edilecek bir düzeltme yapılmasının

mümkün olmadığı durumlarda eşyanın satışı ve elden çıkarılması sonucu elde edilen hasılanın bir bölümü doğrudan veya dolaylı olarak satıcıya intikal etmemelidir. Alıcı ile satıcı arasında bir münasebet bulunmaması durumunda ise bu ilişkinin satış bedelini etkilemediğinin tespiti şartıyla satış bedeli kabul edilebilmektedir.

Kıymet sözleşmesinin 8. maddesinin 2. fıkrası her taraf ülkenin kendi mevzuatını hazırlarken, aşağıdakilerin kısmen veya tamamen gümrük kıymetine dâhil edilmesi veya bu kıymetten hariç bırakılması konusunda düzenlemeler yapması gerektiğini belirtmektedir. Bunlar: ithal eşyasının, giriş liman veya mahalline kadar yapılan nakliye giderleri, ithal eşyasının giriş liman veya mahalline kadar nakliyesi ile ilgili olarak yapılan yükleme, boşaltma ve elleçleme giderleri ve sigorta giderleridir.

Anlaşmada gerçekte ödenen veya ödenecek fiyata yapılacak ilaveler için objektif ve ölçülebilir verilerin esas alınması gerektiği belirtilerek somut bir tespit süreci yürütülmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu kapsamda anlaşmada kıymetin kanıta dayanan ilaveler dışında ilaveleri içermemesi gerektiği yönünde hükümler yer almıştır.

Satış bedeli yöntemine göre belirlenemeyen kıymet, hiyerarşik olarak uygulanacak diğer yöntemlere göre belirlenmektedir. Satış bedelinden sonra gelen yöntem, ülkeye ihracat maksadıyla satılan ve kıymetinin belirlenmesine ihtiyaç duyulan eşya ile aynı veya yakın bir tarihte ihraç edilen, aynı eşyanın satış bedeli yöntemidir. Bu yöntemle göre belirlenemeyen kıymet ise bir sonraki yöntem olan benzer eşyanın satış bedeli yöntemine göre belirlenmektedir. Sonraki yöntemler ise hiyerarşik sıralamasının değişimi ithalatçı tarafından talep edilebilecek olan indirgeme yöntemi ve hesaplanmış kıymet yöntemidir. Son yöntemde ise, sırasıyla uygulandığında yukarıdaki yöntemlerle tespit edilemeyen bir kıymet söz konusu ise daha önce kabul edilmiş bir kıymetin esnek olarak uyarlanması benimsenmektedir.

3.2.1 Satış bedeli yöntemi

Türkiye’de ithal eşyasının gümrük kıymeti ithal eşyasının Türkiye’ye ihraç amaçlı satışında, G.K.’nın 27. ve 28’inci maddeleri çerçevesinde gerekli düzeltmeleri de içeren gerçekte ödenen veya ödenecek fiyattır. Gerekli düzeltmeler hakkında G.K.’nın 27. maddesi fiilen ödenecek fiyata ilave dileyebilecek unsurları somut olarak belirlemişken; G.K.’nın 28. maddesi ise fiilen ödenen fiyattan ayırt edilebilmeleri koşuluyla kıymete dâhil edilmeyecek unsurları belirlemiştir. Kıymet Anlaşması ve

yürürlükteki ulusal mevzuat, bu fiyatta kıymet anlaşmasında belirtilenden farklı olarak herhangi bir ilave ya da indirim yapılamayacağını garanti altına almıştır. Dolayısıyla söz konusu kıymet, özetle gümrük beyannamesine ekli ithalat faturasında yer alan kıymete çeşitli ilave ve indirimlerin uygulandığı kıymeti ifade etmektedir.

Eşyanın gümrük kıymeti eğer satış bedeli yöntemine göre belirlenebiliyorsa diğer yöntemlerin uygulanmasına geçilmemesi esastır. Satış bedelinin terk edilmesi hali ise son derece zor koşullara bağlanmıştır. Gümrük idareleri beyan edilen kıymetten şüphelenmesi ve kabul edilemeyecek bir kıymet beyanıyla karşılaşması halinde ithalatçı ile iş birliği ve müzakere anlayışı içinde ticari sır ve gizlilik hükümlerini ihlal etmeden beyanın doğruluğunu ispatlayacak belgeleri istemektedir. Türkiye'nin taraf olduğu Kıymet Anlaşması gümrük idaresinin araştırma hakkının saklı olduğunu ithalatçının sunduğu tutanak ve belgelerin doğruluğunun teyidi hakkına sahip olduğunu ve bu hakkın sınırlanamayacağını düzenlemiştir. Satış bedelinin doğruluğu ile ilgili ithalatçı tarafından ibraz edilen ispatlayıcı belgeler yeterli bulunmazsa gümrük idaresince belirlenecek kıymet üzerinden hesaplanan vergilerin teminata bağlanması suretiyle de ticaret engellenmeden ithal eşyası teslim alınabilmektedir.

Satış bedeli yönteminden vazgeçilmesinin sebeplerinden biri kıymeti belirlenmekte olan eşyanın kıymeti belirlenemez mahiyette bir koşul ve edime konu olmasıdır. Örneğin, satış fiyatının belirlenmesinde alıcının başka bir yükümlülük içerisine girerek eşyayı satın alması ve fiilen ödenecek fiyatın bu yükümlülüğün gerçekleşmesine bağlı olması veya eşyayı satıcının takdiri doğrultusunda işleyerek başka bir alıcıya satması kıymeti belirlenemez bir edim ve koşuldur. Bir başka durum ise alıcı ile satıcı arasında ilişki bulunmasıdır. Bu durum doğrudan satış bedeli yönteminin terk edilmesini gerektirmemekte bu ilişkinin fiilen ödenecek fiyatı etkilediğinin belirlenmesi gerekmektedir. Müstakil satıcılara yapılan satış bedelleri incelenerek kıymetin doğruluğunu araştırmak için belirlenmiş emsal kıymet varsa bu husus değerlendirilerek sonuca ulaşılmaktadır.

Cenevre Kıymet Kodunda düzenlemeler katı kurallara bağlı olduğundan satış bedeli yönteminin terkedilmesi somut ve objektif kriterlere dayanmaktadır. Yürürlükteki mevzuatta kıymet yöntemlerinin sırasıyla uygulanması gerekmektedir. Bir sonraki yöntemin uygulanması ispata ve delile dayanmak durumundadır. Herhangi bir şekilde beyan sahibinin rızasıyla başka bir uygulama belirlenmesi çeşitli hukuki sorunlara yol açmaktadır. Dolayısıyla satış bedeli yöntemi gümrük kıymetinin

belirlenmesinde kilit roldedir. Eğer bu yöntem terkedilecekse somut bilgi ve belgeyle hareket edilmeli, uzun süreçleri gerektirse de kanıta dayalı bir araştırma sürecine girilmelidir. Gümrük idaresince yükümlüden istenilen belgeler sunulmazsa veya sunulan belgeler satış bedeli yöntemi ile ilgili kuşkuyu gidermezse idarece somut bilgi ve belgeye dayanmak koşuluyla satış bedeli yöntemi kabul edilmeyecektir. Ancak eşyanın kıymet düşüklüğü ile ilgili sebep G.K.'nın 24. maddesinden kaynaklı ise ve bu kıymet farklılığı idarece tespit edilebiliyor ise satış bedeli yöntemi gerekli düzeltmenin yapılması ile işlerlik kazanmaya devam etmektedir.

3.2.1.1 Gümrük kıymetine ilave edilecek unsurlar

Gümrük kıymetine ilave edilecek unsurların belirlenmesinde somut ve ölçülebilen verilerin esas alınması vurgusu yapılmıştır. G.K.'nın 27. maddesinde belirtilen ilavelerin dışında hiçbir ilavenin yapılmasına ise müsaade edilmemiştir. G.K.'nın 27. maddesinde düzenlenen gümrük kıymetine ilave edilmesi gereken unsurları içeren gider kalemleri aşağıda listelenmiştir.

- Fiilen ödenecek fiyata dâhil edilmemiş olup alıcı tarafından üstlenilen diğer giderler,
- Satın alma komisyonları haricinde kalan komisyon giderleri ve tellaliye,
- Eşya ile tek eşya muamelesi görmesi gereken kap ve ambalaj giderleri ve işçilik,
- Alıcı tarafından dolaylı veya dolaysız olarak ithal eşyasının bünyesine giren malzeme, aksam-parça, ithal eşyası üretimi aşamasında kullanılan araç ve gereçler, kalıp vb. aletler, üretim aşamasında tüketilen maddeler, mühendislik faaliyetleri, sanat çizim ve çalışmaları, plan taslak hazırlama hizmetleri, fiyata dâhil edilmemiş royalti ve lisans ücretleri, eşyanın çoğaltımı sonrası satıcıya intikal eden gelir kalemlerinden eşyaya isabet eden pay,
- Giriş liman veya yerine kadar yapılan nakliye ve sigorta masrafları ve buna ilişkin yükleme ve elleçleme giderleridir.

3.2.1.2 Gümrük kıymetine dâhil edilmeyecek olan unsurlar

Gümrük kıymetine dâhil edilmeyecek unsurlar G.K.'nın 28. maddesinde düzenlenmiştir. Aşağıda kıymete dâhil edilmeyecek unsurlar listelenmiştir.

- Varıştan sonra gerçekleşen nakliye ve sigorta giderleri,

- Sınai tesis, makine veya teçhizat gibi eşyalar için ithalden sonra gerçekleşen kurma, montaj, bakım veya teknik yardım giderleri,
- Alıcı tarafından karşılanacak faiz giderleri,
- Yurt içinde çoğaltılması hakkı için yapılan ödemeler,
- Satın alma Komisyonları,
- Varış ülkesindeki ithalat vergileridir.

3.2.2 Aynı eşyanın satış bedeli yöntemi

Satış bedeli yönteminde kıymetin kabulü için öngörülen şartlar sağlanamamışsa uygulanacak yöntem aynı eşyanın satış bedeli yöntemidir. Bu yöntem, aynı eşyanın yakın tarihli satışında oluşan bedelin esas alınmasını gerektirmektedir. Bu kuralda belirtilen aynı eşya tabiri fiziksel özellikleri de dâhil olmak üzere her anlamda aynı olan ve aynı ülkede üretilmiş eşyayı tanımlamaktadır. Eşyanın aynı ve yakın tarihteki değerinin belirlenmesi ayrıca önem arz etmektedir. Aynı veya yakın tarih kavramından ne anlaşılacağı ne kadar sürenin aynı veya yakın kabul edileceğine dair bir düzenleme bulunmasa da teamüllere göre 6 ay yakın tarih için ideal süredir. G.Y'nin 43. maddesinde ise eşyaya ait birim fiyatın belirlenmesine imkân verecek ileri ve geriye doğru tespiti mümkün ilk tarihi ifade ettiği belirtilmiştir. Bu düzenlemede süre sınırı belirlenmediği görülmektedir.

Aynı eşyanın satış bedeli yönteminin uygulaması bazı şartların gerçekleşmiş olmasına bağlıdır. Örneğin, eşyaların ticari düzeyi, kalitesi, miktarı gibi hususlarının aynı olması gerektiği; benzer bir satış olmadığı takdirde benzer ticari miktar ve düzeyin gerekli düzeltmeler yapılmasından sonra kullanılması gerektiği düzenlenmiştir. Ayrıca kıymet farklılığına yol açsa da düzeltmenin yapılabilmesinin makul olması ve doğruluğunun objektif ölçütlere dayanması, delille desteklenmesi gerekmektedir. Aynı eşyanın nakliye ve sigorta giderlerinin taşıma türü mesafe vb. hususlarının değerlendirilmesi ve kıymete bu iki gider dâhilse bunların düzeltilmesi gerektiği düzenlenmiştir.

Araştırma sırasında birden fazla kıymet verisine ulaşılmışsa bunlardan düşük olan kıymetin esas alınması gerekmektedir. Bu yöntem ticari kalite, üretim yeri, miktar ve eşyanın aynı veya yakın tarihte ithali gibi şartlara tabi olduğundan tespiti çeşitli zorluklar içermektedir.

3.2.3 Benzer eşyanın satış bedeli yöntemi

Aynı eşyanın satış bedeli yöntemiyle belirlenmesi mümkün bulunmayan eşyanın gümrük kıymeti benzer eşyanın satış bedeli yöntemine göre belirlenir. Aynı eşyadan farklı olarak her hususta aynı olmasa bile aynı işlevi gören ve ticari olarak birbirlerinin ikamesi olan, benzer özellik ve benzer unsurları bulunan ve aynı ülkede üretilmiş olan eşyayı ifade etmektedir. Eşyanın kalitesi, ayırt edici özellikleri, bir ticari markası olması, eşyanın benzerliğinde kriter olarak esas alınmaktadır. Aynı eşyanın satış bedeli yöntemine benzer şekilde kıymeti tespit edilecek eşya ile aynı veya yakın bir tarihte ithal edilen benzer eşyanın verileri esas alınmaktadır. Öncelikle aynı ticari düzey ve yaklaşık aynı miktarda satılan eşya bedeli göz önünde bulundurulacak böyle bir satış gerçekleşmemişse farklı ticari düzey ve farklı miktar verileri esas alınmaktadır. Gerekli düzeltmelerin de yapılması, bu düzeltmelerin makul olması ve doğruluğunun ispatı şartıyla uygulama imkânı bulunmaktadır. Benzer eşya verilerinde birden fazla satış tespit edilmişse bunlardan kıymeti düşük olanının esas alınması gerekmektedir.

3.2.4 İndirgeme yöntemi

Benzer eşyanın satış bedeli yöntemi uygulanarak henüz bir kıymet belirlenememişse indirgeme yöntemini veya hesaplanmış kıymet yöntemini esas alan yöntem uygulanmaktadır. Bu iki yöntemin uygulanma sırasında ithalatçının talebi göz önünden bulundurulmaktadır. İndirgeme yönteminde kıymeti belirlenecek eşya ya da bu eşyayla aynı veya benzer eşyanın, ithal edildiği şartlarda satılmasına müteakip yurt içindeki satıcıdan bağımsız alıcılara kıymeti belirlenecek eşyanın ithal tarihi ile aynı veya yakın bir tarihte yapılan en büyük miktardaki satışta oluşan birim fiyat esas alınarak gümrük kıymeti belirlenmektedir. Bu fiyattan, eşya için ödenmiş komisyonlar veya genellikle kâr ve genel giderler düşülür. Olağan nakliye giderleri ithal ülkesinde yapılan masraflar ve ithal ülkesinde ödenen gümrük vergileri de düşülerek birim kıymet hesaplanmaktadır. Aynı veya yakın tarihte şartlara uygun bir satış yoksa benzer eşyanın doksan gün içindeki en yüksek miktarda satışının birim fiyatı esas alınmaktadır.

3.2.5 Hesaplanmış kıymet yöntemi

Hesaplanmış kıymet yöntemin uygulanması için ithalatçının gerekli bilgi ve belgeleri gümrük idaresine ibraz etmesi gerekmektedir. İthalatçı bilgi ve belgelerin

doğruluğunu ispata hazır olmalıdır. Gerektiğinde üretici ülke makamlarından alacağı belge ile kıymete esas alınacak bilgileri temin etmelidir.

Hesaplanan değer ithal eşyasının bünyesinde bulunan malzeme, imalat veya diğer işlemlerin maliyeti, kıymeti belirlenecek eşyaya ait ihracat ülkesinde aynı tür eşyanın satışında genellikle yansıtılan kâr ve genel giderler, ithalat ülkesinin ithal eşyası için belirlediği yöntemle göre navlun veya sigortayı da içeren maliyetlerin dâhil edildiği hesaplamayı içermektedir. Bu yöntemde gerekli belgelerin ibraz edilmesi ithalatçıya düşen bir yükümlülüktür. Bu kapsamda hiçbir şekilde DTÖ üyesi ülkeler hesaplanmış kıymetin belirlenmesi için üreticiye ait bir hesap veya kaydı inceleme için erişim izni talep edememektedir. Ancak ithalatçı tarafından ibraz edilen bilgiler ihracatçı ülke nezdinde doğrulanabilmektedir.

3.2.6 Son yöntem

Son yöntem, satış bedeli yöntemine veya ikincil yöntemlere göre belirlenememiş gümrük kıymetinin daha önceki yöntemler esas alınarak daha esnek şekilde uygulanmasını içermektedir. Satış bedeli yönteminde uygun bir düzeltmeyle kullanılacak fiyat, hesaplanmış kıymet yöntemine esnek bir uyarlama, aynı veya benzer eşyanın kıymeti yönteminde doksa günlük süre kısıtının aşılması şeklinde ortaya çıkacak birtakım yöntemleri içermektedir.

Bu kıymetin hesaplanmasında;

- Eşyanın Türkiye'deki satış fiyatları, hayali ve fiktif kıymetler,
- İç piyasa satış fiyatları,
- Referans fiyatlar,
- Eşik kıymetler gibi kıymetlerin baz alınmaması gerekmektedir.

Daha önce de değinildiği gibi Cenevre Kıymet Kodu somut verileri ve objektif ölçütleri temel almaktadır.

3.3 Kıymet Araştırması

Düşük kıymet beyanı dış ticarete asırları aşan bir suistimal alanıdır. Gümrük idarelerinde düşük kıymet beyanı şüphesi bulunması halinde bu durumu araştırma hakları saklıdır. Ancak özellikle ülkelerin bu konuda iş birliğine katkı sağlamaması,

iyi niyet ve dürüstlük koşullarında gerçekleşmesi beklenen dış ticarete şeffaflığa zarar vermektedir.

Gümrük beyanlarında kıymet dışındaki tüm bilgiler doğru olsa dâhi kıymet düşüklüğünün ortaya çıkaracağı tahribat çok yüksek seviyelerde olabilmektedir. Küreselleşme hedefi ile ortaya çıkan dış ticaret kuruluşları ve uluslararası sözleşmeler ticarete serbestleşmeyi sağlarken kıymet sorununa karşı etkili bir tedbir alamamıştır. Dünya ticaretinin çok önemli kısmını oluşturan DTÖ üyesi ülkeler ulusal mevzuatlarında serbest ticaretin gelişmesine yönelik düzenlemeleri yapacağını taahhüt ederken aynı zamanda Kıymet Anlaşması hükümlerini esas alarak gümrük mevzuatlarını düzenleme zorunluluğunu kabul etmiştir. Kıymet Sözleşmesine göre alıcı ile satıcı arasında anlaşılan fiyatın esas alınması, kıymet kontrollerinin etkisizleşmesine; ayrıca kıymetten şüphelenilmesi ile ilgili göreceli uygulamaların gelişmesine yol açmıştır. Kıymetten şüphelenilen durumlarda üye ülkeler ve ithalatçı tarafından iş birliği süreçlerinin işletilmesi gerektiği teamülü oluşmuştur; ancak iş birliği sağlanamaması durumunda yaptırımlar etkisiz kalmıştır. DTÖ uyuşmazlıkların çözümü mekanizması benzeri konularda üyelere başvuru hakkı tanımış ve uzlaşuya dayalı çözüm üretilmesi beklenmiştir. Sorunun çözümünde uzun prosedürlerin işlemlerini gerektiren bu süreç, geçmişe dönük yaptırımları genellikle ele almamış, hatalı uygulamaların yaptırımsız kalmasına yol açmıştır.

Kıymetin belirlenmesinde satış bedeli dışındaki yöntemler uygulamada istisna olarak görülmektedir. Gümrük idarelerinde gerçekleştirilen kontroller genellikle fatura kıymetleri (alıcı ile satıcı arasında anlaşılan fiyat) kabul edilerek; kıymetin düşüklüğüne dair tespitler ise bazı özellikli eşyalar için referans kıymet uygulamaları veya gözetim tebliğlerinde belirlenen kıymetler üzerinden yapılmaktadır. Bu kıymetler söz konusu düzenlemelerde de bahsedildiği şekilde yol gösterici mahiyete sahiptir. Gözetim uygulamasında ise eşya, gözetim tebliğinde belirtilen eşik değerin altında beyan edildiyse gözetim belgesi alınması zorunluluğu bulunmaktadır. Gözetim belgesi almak için belirlenen şartlar arasında, eşyanın kıymetinin doğruluğunu tevsik edecek bilgi ve belgelerin ibrazı da bulunmaktadır.

İthalatçı tarafından ibraz edilen belgeler doğrultusunda gümrük kıymetinin gerçeği yansıtmadığı şüphesi devam ediyorsa öncelikle yükümlüden makul bir açıklama yapması istenir. Bu açıklama, kıymet araştırması öncesinde gerçekleşen ve araştırmayı gerektirecek şartların oluşup oluşmadığı tespitini içeren ön inceleme

niteliğindedir. Şüphe giderilemediği takdirde kıymet araştırmasına başlanması gerekmektedir. Araştırmaya başlandığında gümrük idaresince belirlenen kıymet üzerinden, idarenin zararını tazmin edecek tutarda verginin teminata bağlanması şartıyla eşyanın sahibine teslim edilmesi sağlanmaktadır.

3.3.1 Kıymet bildirim formu

Kıymet beyanında zorunlu belgelerden biri olan Kıymet Bildirim Formu gümrük kıymetinin beyanı açısından en önemli belge niteliğindedir. Bu form alıcı ve satıcının unvanı ve satış faturasına ilişkin bilgilerin de yer aldığı detaylı bilgileri içermektedir. Formda alıcı ile satıcı arasında ilişki bulunup bulunmadığı, ilişkinin fiyatı etkileyip etkilemediği, satış bedeli yönteminin terk edilmesini gerektiren bir kısıtlama olup olmadığı, royalti ve lisans ücretinin beyanı ile ilgili dorudan veya dolaylı olarak satıcıya intikal edecek bir ödemenin olup olmadığının tespitine yönelik bilgiler yer almaktadır.

Kıymet Bildirim Formunda kıymetin tespitine yönelik net satış fiyatı (gerçekte ödenecek fiyat), net satış bedeline ilave edilmesi gereken giderler, net satış bedelinden indirilmesi gereken giderler ve toplam kıymet bilgileri yer almaktadır. Ayrıca formda yer alan taahhünameyi imzalayan ithalatçı, ithalat beyannamesine eklenen bilgi ve belgelerin doğru olduğunu ayrıca gümrük idaresinin sonradan kıymetin doğruluğuyla ilgili talep edeceği belgeleri ibraz edeceğini ve yükümlülüğünü yerine getirmemesi halinde uygulanacak cezayı kabul ettiğini beyan etmektedir.

Formun serbest dolaşıma giriş beyannamesine eklenmesi zorunludur. Bu sebeple beyan sahibini taahhüt niteliğinde bağlamaktadır. Formu imzalamakla birlikte yükümlü tarafından gümrük idareleriyle iş birliği şartı da kabul edilmektedir.

3.3.2 Gümrük idarelerinde kıymet araştırması süreci

İthalatta kıymet araştırması 2012/29 Sayılı (Gümrük Kıymeti Hk.) Genelge hükümlerine göre yapılmaktadır. Genelgede gümrük kıymetinin belirlenmesinde G.K.'nın 23. İla 31. ve G.Y'nin 43. ila 57. maddesi hükümlerinin esas alınması gerektiği belirtilmiştir. Öncelikle satış bedelinin esas alınması, bu bedelin esas alınmasının somut bilgilere dayanan farklılıklar kapsamında mümkün olmaması halinde diğer yöntemlerin uygulanması gerektiği belirtilmiştir. Tespit edilen bazı

farklılıkların da kendi başına satış bedeli yönteminden vazgeçmek için yeterli olmadığı belirtilmiştir. Gerekli düzeltmelerin yapılabileceği durumlarda satış bedeli yöntemiyle kıymet tespiti sonuçlandırılması gerekmektedir.

Satış Bedelinin terkedilmesini gerektiren haller G.K.'nın 24. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre eşya:

- Eşyanın alıcısı tarafından elden çıkartılması ve kullanımı; Türkiye Cumhuriyeti mevzuatı ve bunların yetkili kıldığı merciler tarafından konulmuş olan,
- Eşyanın tekrar satılabileceği coğrafi bölgeyi sınırlayan,
- Eşyanın kıymetini önemli ölçüde etkilemeyen kısıtlamalar dışında herhangi bir kısıtlamaya tabi olmamalıdır.

Yukarıda belirtilen kısıtlamalar haricinde bir kısıtlamanın varlığı halinde öncelikle satış fiyatının hangi ölçüde etkilendiğinin tespiti yapılmaktadır. Gerekli düzeltmelerin yapılabilmesi halinde satış bedeli esas alınmaktadır. Satış fiyatının hangi ölçüde etkilendiği tespit edilemiyorsa diğer yöntemlere geçilmektedir.

Beyan edilen kıymet üzerindeki şüphe devam ediyorsa ve yükümlüden talep edilen/edilemeyen bilgi ve belgeler şüpheye sebebiyet veren durumu aydınlatmıyorsa kıymet satış bedeli yöntemine göre belirlenemeyecek ve kıymet araştırmasına gidilmektedir. Kıymet araştırmasına gidilebilmesi için öngörülen bazı şartlar aşağıda sıralanmıştır.

Araştırmaya esas olmak üzere eşya ile ilgili aynı veya benzer eşyaya ilişkin kıymeti tespit edilmektedir. Aynı veya benzer eşya bilgilerine erişimde gümrük verileri esas alınmaktadır. Benzer veya aynı eşya tarifine uygun olduğu tespit edilen beyannameler Dış Ticaret Bölge Müdürlükleri kanalıyla ekleriyle birlikte talep edilerek ilgili gümrük müdürlüğüne gönderilmektedir. Elektronik veriler üzerinden yapılan sorgulamada ticari kalite, marka ve diğer farklılıklara ilişkin tespitler tam olarak yapılamayacağından beyanname ekinde yer alan faturalar ve diğer belgeler incelenmektedir. Ayrıca ithal eşyasına ait banka transferinin teyidi de araştırmaya esas alınmaktadır. Ön incelemenin ardından kıymet araştırması yapılacak eşya için aşağıda yer alan koşulların oluşması gerekmektedir.

- Eşyanın kıymetinin düşük olmasına ilişkin ekonomik gerekçeler bulunmalıdır (Yüksek Gümrük Vergisi veya ÖTV'ye tabi olması gibi),

- Aynı veya benzer eşyanın kıymeti beyan edilen kıymetten en az %10 oranında düşük olmalı,
- KDV dışında diğer ithalat vergilerine tabi olmalı (KDV tek başına kıymet araştırmasına gidilmesi için yeterli değildir. KDV'ye tabi eşya için kıymet araştırmasına gidilmesinde ciddi şüphenin bulunması gerekmektedir),
- Beyan edilen eşya gözetim Tebliğlerinde belirtilen kıymetten yüksekse kıymet araştırmasına gidilmemesi esastır. Gözetim belgesine tabi eşya için gümrük idarelerine itirazda bulunulması halinde faturada kayıtlı tutar (yurtdışı diğer giderler adı altında beyan edilen tutar dâhil) gözetim kıymetinden düşükse kıymet araştırmasına gidilebilmektedir.

Kıymet araştırmasına geçildiğinde gümrük idare amiri tarafından yükümlüye kıymetle ilgili şüphenin sebepleri bildirilmektedir. Tespitler doğrultusunda gümrük idaresince yükümlüden bilgi ve belge talebinde bulunmaktadır. Yükümlüye bilgi ve belgelerin ibrazı için 45 gün süre verilir. Süresi içinde talepte bulunulması halinde bu süre 45 gün daha uzatılabilmektedir. 2012/29 sayılı Genelgede yükümlünün G.Y'nin 587. maddesindeki şartları kabul etmesi şartıyla teminat altında eşyayı teslim alabileceği belirtilmiştir. Yükümlünün ibraz ettiği belgeler fiilen ödenen veya ödenecek fiyatı kesin olarak ortaya koyuyorsa satış bedeline göre kıymet belirlenmektedir. Talep edilen bilgilerin sunulmadığı durumda ise Kıymet Bildirim Formundaki taahhünameye uyulmadığı gerekçesiyle beyan kabul edilmeyerek kıymet araştırmasına devam edilmektedir.

Yurtdışı kıymet araştırmasına gidilmesi durumunda 'Yurtdışına Gönderilecek Bilgi Talebi Formu' düzenlenerek Gümrük ve Ticaret Bölge Müdürlüğüne gönderilmektedir. Kıymet araştırmasına gidilmesi için yapılan tespitler formda ayrıntılı olarak belirtilmektedir. Yeterli açıklamaya yer verilmeyen formlar Gümrük ve Ticaret Bölge Müdürlüklerince reddedilmektedir. Araştırma yapılması gerekli bulunursa Bakanlığa (AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü) gönderilmektedir.

Beyana göre hesaplanan vergiler toplamı 5.000 TL'yi aşmayan eşya için yurtdışından bilgi talebinde bulunulmamakta ancak birden fazla beyannamenin bulunması hallerinde bu tutarlar toplu olarak dikkate alınmaktadır.

Yurtdışı araştırması olumlu sonuçlandığında satış bedeli kabul edilmektedir. Alınan yanıtta ilgili ülke tarafından talebin karşılanamayacağı ya da bilgi bulunmadığı

bildirilmişse mevcut verilere göre işlem yapılmaktadır. Beyan edilen kıymetin doğru olmadığı tespit edilirse adli ve idari işlemler gerçekleştikten sonra işlemler tamamlanmaktadır.

3.3.3 Kıymet araştırması sürecinde yaşanan sorunlar

Kıymet araştırmasından verimli sonuç alınması yükümlünün ve ihraç ülkesinin taahhüt ettiği iş birliğinin gerçekleştirilmesi ile mümkün bulunmaktadır. Çoğu durumda kıymet araştırmalarında öngörülen iş birliği sağlanamamaktadır. Ülkeler iş yoğunluğu, ticari çıkarları gibi sebeplerden sürece etkin olarak katılmayı örtülü olarak kabul etmemektedirler. Örneğin Gümrükler Genel Müdürlüğünün 31.10.2003/27689 sayılı tasarruflu yazısında Hong Kong Gümrük İdaresi ‘2003 yılının ilk sekiz ayında tüm dünya ülkelerinden toplam 123 talep aldıkları, bu taleplerin 70’inin idaremizden geldiği ve bu taleplerin karşılanması için azami çaba sarf edilmesine rağmen halen incelemeyi bekleyen bir dizi talep olduğunun belirtildiği anılan idarece personel sayısının kısıtlı olması nedeniyle çok fazla sayıdaki talebin gereğini yerine getiremediklerinin ifade edildiği inceleme taleplerinin mümkün olduğunca asgari seviyeye indirilmesi ve sadece önemli olanların gönderilmesinin istenildiği’ ifadelerine yer vermiştir. Bu ifadelerden uluslararası bilgi ve belge taleplerinin karşılanmasında çeşitli faktörlerin etkisi bulunduğu görülmektedir. İlaveten ülkelerin yasal evrak saklama sürelerinin birbirinden farklı olması da bir kısıt olarak görülmelidir. Evrak saklama süresini 2 yıl gibi kısa sürelerle düzenleyen ülkeler de bulunmaktadır. Bu çerçevede ülkeler tarafından iş yoğunluğu, evrak saklama süresi vb. nedenlerle zamanında verilmeyen cevaplar veya karşılanmayan talepler araştırmaları etkisiz hale getirmektedir.

Kıymet kriterli gözetim uygulaması kapsamında yapılacak kontrollerde, asgari kıymetinin üstündeki beyanlar için kıymet araştırmasına gidilmemesi gerektiği düzenlenmiştir. Ancak gözetim kıymetinin fiktif ve abartılı kıymet olduğu gerekçe gösterilerek son yıllarda açılmış bir dizi dava bulunmaktadır. Kesinleşen birçok mahkeme kararında bu beyanların G.K.’nın 211. maddesine göre kanunen ödenmemesi gereken vergiler kapsamına girdiği görülmektedir. Mahkeme kararının uygulanması neticesinde ise vergiler geri verilmektedir. Bu durumda kıymet ilk (yurt dışı gider beyanı ile kıymetin yükseltilmediği) duruma geri dönmektedir. Nihai durumda gözetim kıymetinin ortadan kalktığı bu sebeple kıymet araştırması

kapsamında yeniden değerlendirme yapılması gerekmektedir. Bu durumda eşya sahibine teslim edildiğinden teminat yükünden de kurtulan ithalatçı, kıymet araştırmasına teminat alınmadan tabi tutulmuş olmaktadır. Ayrıca kıymet kaçakçılığı teşebbüsünde bulunabilecek bazı ithalatçıların, düşük kıymet beyanında bulunarak mahkeme kararıyla fark vergileri geri alabileceği ve teminat altında olmaksızın kıymet araştırmasına tabi tutulabileceği görülmektedir.

Bir diğer sorun ise aynı veya benzer eşyanın tespitinde gümrük idarelerinin daha önce kabul edilmiş bir kıymeti esas alması şartına bağlı olarak gelişmektedir. Yakın tarihte ithal edilen eşyalardan kıymeti düşük olanın esas alınması gerektiği düzenlenmiştir. Bu durumda bir başka gümrük idaresinde sübjektif bir değerlendirmeyle şüphelenilmemiş bir kıymetin de araştırılmasının gerekebileceği dikkate alınmamaktadır. Eşya kıymetindeki şüphenin objektif kriterlerle tanımlanmaması zaman zaman göreceli değerlendirmelerin yapılması önemli bir sorun olarak görülmektedir.

4.GÖZETİM VE KORUNMA ÖNLEMLERİ

Gözetim ve korunma önlemleri ithalat miktarlarında meydana gelen artışların ithalatın gerçekleştiği şartların benzer ve/veya rakip ürünlerin yurtiçi üretimi üzerinde ciddi zarar, ciddi zarar tehdidi veya zarar tehdidi oluşturmaları ya da ülkenin iktisadi çıkarları açısından gerekli olması halinde uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan yükümlülükler de dikkate alınarak, bu zarar veya zarar tehdidini ortadan kaldırmak amacıyla uygulanan bir dizi düzenlemenin sonucunda alınan tedbirleri ifade etmektedir.

Önlem uygulanması için soruşturma açılması gerekmektedir. Soruşturma firma başvurusu veya resen yapılan incelemeler sonucunda yeterli delillerin de bulunması halinde açılmaktadır. Soruşturma sonucunda ithalat miktarında ortaya çıkan artış veya ithalatın gerçekleştiği şartların üretim üzerinde zarar tehdidi yönüyle incelenmesi neticesinde söz konusu ürünün ithalinde ileriye veya geçmişe yönelik gözetim uygulanmasına karar verilebilmektedir. Gözetim uygulamasındaki amaç gözetim uygulanan ürünlerinin ithalindeki gelişmeleri izlemektir.

Gözetim uygulamasından farklı olarak korunma önlemi daha somut tedbirleri ifade etmektedir. Korunma önleminde ithal eşyasına rakip ürün için, ciddi zarar tehdidi doğmuşsa ürünlerin ithalinde korunma önlemi uygulanmasına karar verilebilmektedir. Korunma önlemi uygulanan ürünlerin ithali, belirli sınırlar ve esaslar dâhilinde İthalat Genel Müdürlüğünün iznine bağlanmaktadır. İzin mekanizması ilgili ürünlerin ithalatında kota tespiti ve kota dağıtılması yoluyla uygulanmaktadır. Ayrıca ithal ürüne ek mali yükümlülük getirilebilmektedir. Zarar tehdidi ortadan kalktığında ise önlem sonlandırılmaktadır.

4.1 Korumacılığın Tarihi

Küreselleşme akımının yarattığı tahribat sebebiyle sanayisini kuramayan ve rekabet koşullarını sağlayamayan ülkeler yerli pazarının korunmasını ve sanayilerinin kurulmasını hedeflemişlerdir. Özellikle savaş yılları ve ekonomik kriz sonrası dönemlerde artan bu anlayış korumacılık anlayışı olarak adlandırılmıştır.

Temel amacı dünya kaynaklarının tam kullanımı olan GATT düzenlemeleri sonrası DTÖ'nün kurulmasıyla küreselleşme hız kazanmış ve dünya ticaretini bağlayıcı anlaşmalarla hâkimiyeti altına almıştır. Özellikle DTÖ sonrası dönemde hızla azalan tarife oranları gelişmekte olan ülkelerin sanayilerini zor durumda bırakmıştır. Asya ülkelerinde, emek fiyatlarının düşük olması sebebiyle emek yoğun sektörlerde rekabette önemli avantaj sağlayan ülkeler gelişmekte olan ülkelerin sanayilerini önemli ölçüde zarara uğratmıştır. Gelişmiş ülkeler sanayilerini korumak için gerekli önlemleri alırken DTÖ anlaşmalarından kaynaklanan çeşitli sınırlarla karşı karşıya kalan gelişme yolundaki ülkeler zor durumda kalmıştır. Bu nedenle yeni korumacılık yaklaşımları geliştirmek ve alternatif bazı uygulamalar benimsemek zorunluluk halini almıştır. Yeni korumacılık anlayışı gereği; istihdam düzeyinin korunması için uygulamalar, artan ithalattan kaynaklanan olumsuz sonuçları hafifletmek için bazı geçici uygulamalar, stratejik üretim dallarının korunmasını hedefleyen uygulamalar, yüksek teknolojiye dayanan sanayi kollarının desteklenmesi için verilen destekler, ucuz emek gücünü kullanan ülkelerle rekabette korunmak amacıyla geliştirilen uygulamalar başta olmak üzere çeşitli tedbirlere başvurulmuştur. Bu uygulamalar tarife dışı engel olarak adlandırılmıştır. Geniş tanımlamada ise ithalat vergisinden bağımsız olarak uygulanan herhangi bir engel şeklinde ifade edilmiştir. UNCTAD tarafından yapılan dar ve geniş tanımlamada yer alan tarife dışı engeller Çizelge 4.1'de gösterilmiştir.

Çizelge 4.1 : UNCTAD tarife dışı engeller.

Dar tanım	Geniş tanım
İthal yasakları	İthal yasakları
Gönüllü ihracat kısıtlamaları	Gönüllü ihracat kısıtlamaları
Tarife kotaları	Tarife kotaları
MFA çok elyaflılar anlaşması	MFA çok elyaflılar Anlaşması
Teminatlar	Teminatlar
Tekstile ilişkin düzenlemeler	Tekstile ilişkin düzenlemeler
İthal fiyatlarına ilişkin kontroller	İthal fiyatlarına ilişkin controller
Otomatik olarak yenilenmeyen ithal lisansları	Otomatik olarak yenilenmeyen ithal lisansları
İthalatta devlet monopoller	İthalatta devlet monopoller
İthalattan alınan değişken harç ve vergiler	İthalattan alınan değişken harç ve vergiler
	Anti-damping
	İthalat düzeyini sınırlayan gözetimler
	Anti-sübvansiyon
	Otomatik lisanslar

Kaynak: UNCTAD, 2022.

Tarife dışı engellerin amacı ithal malın maliyetini arttırarak yerli malın rekabet koşularında iyileşme sağlamak ve üretim artışının ihracata dönüşmesine yol açmaktır.

Ticari ve idari teknik engeller (Görünmez Engeller) olarak bir sınıflandırma yapılacak olursa bu kapsama; değerleme(kıymet) prosedürleri, ithalat lisansları, sınıflandırma prosedürleri, menşe kuralları, sevk öncesi muayene veya ürünlerin güvenli kullanımını sağlamaya yönelik çevre ve sağlık standartları ve teknik düzenlemeleri girmektedir. Son yıllarda uygulamada sıklıkla görülen görünmez engeller etkin bir koruma aracıdır. Örneğin, gözetim belgesi alınması prosedürlerinin sürekli değişmesi ve belgenin alınması için temini zor belgelerin ibrazının istenmesi bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu yolla ithalat kısıtlanarak sanayi kolu korunmaktadır.

Özellikle 2008 krizi sonrası ortaya çıkan gelişmeler ülkelerin stratejik sanayilerini korumasını gerektirmiştir. Ayrıca komşuyu zarara uğratma politikaları önemli ölçüde artış göstermiştir. Korunma uygulanan ülkelerin misilleme yoluyla korunma tedbirlerine karşılık vermesi de sıklıkla görülen uygulamalar arasındadır.

Türkiye'nin uyguladığı korunma tedbirleri ise gümrük birliğinden kaynaklı olarak AB'nin aldığı korunma önlemlerine uyum göstermenin yanında bağımsız olarak gelişen bir dizi uygulamayı içermektedir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan kıymet kriterli gözetim uygulaması ise yaygın olarak kullanılan uygulamaların başında gelmektedir. Özellikle gözetim belgesi temininde belirlenen prosedürler ithalatı kısıtlama açısından pratik ve etkili bir koruma sağlamaktadır.

4.2 DTÖ Korunma Tedbirleri Anlaşması

Türkiye'de gümrük mevzuatına gözetim ve korunma önlemleri olarak giren uygulamalar kaynağını Korunma Tedbirleri Anlaşmasından almıştır. GATT düzenlemelerine dayanan uluslararası ticaret sistemini geliştirmek ve güçlendirmek amacıyla korunma tedbirlerine yönelik çok taraflı kontrol kurmak ve bu kontrolden kaçan tedbirleri ortadan kaldırmak için GATT XLX. maddesinde yer alan disiplinlerin (belirli ürünlerin ithalatında acil eylem) açıklığa kavuşturulması ihtiyacıyla imzalanmıştır. Bu anlaşma GATT XIX. Maddesinde, öngörülen tedbirler

olarak anlaşılabak olan korunma tedbirlerinin uygulanması için kuralları içermektedir.

Üyeler yalnız bir ürünün kendi topraklarına benzer veya doğrudan rakip ürünler üreten yerli endüstrinin ciddi zarar görmesine yol açan veya yol açabilecek şartlar altında ve yerli üretime kıyasla mutlak ve nispi olarak çok yüksek miktarlarda ithal edilmekte olduğunun tespiti halinde korunma önlemi uygulayabilmektedir.

Soruşturma açılması tedbirin uygulanması bakımından şarttır. Ciddi zarar tehdidi ve ciddi zararın tespiti gümrük birliğinde bulunan şartlar veya duruma göre tekil olarak üye devlerin şartlarına göre belirlenebilmektedir.

Soruşturma kapsamında taraf devlete ilan yapılmakta ve bir korunma tedbiri uygulanmasının kamu yararına olup olmayacağı hususlarında ve diğer hususlarda görüş sunabilme imkânı sağlanmaktadır. İthalatçılar, ihracatçılar ve diğer ilgili tarafların da görüş ve delil sunabileceği kamuya açık duruşmalar yapılarak ve diğer uygun yöntemler benimsenmektedir. Yetkili makamlar vardıkları sonuç ve bulguları içeren bir rapor hazırlayarak kamuoyuna sunmaktadır. Gizli bilgiye dayanan ticari sır gibi bilgiler ilgili taraf açıklanmasını istemiyorsa hiçbir şekilde ifşa edilmemektedir.

Ciddi zarar, bir yerli sanayi dalının durumunda belirgin genel bozulma anlamına gelmektedir. Ciddi zarar tehdidinin tespitinde artan ithalatın yerli endüstrideki ithalata mutlak ve nispi artış oranı ve miktarı, artan ithalat tarafından alınan yurtiçi piyasa payı, satışların, üretimin, üretkenliğin, kapasite kullanımının, kar ve zararların ve istihdam seviyesindeki değişimler gibi öncü göstergelerde yaşanan objektif esaslara dayanan bütün gelişmeler dikkate alınmaktadır. Bu değerlendirmede artan ithalatla ilgili sektördeki bozulma arasında nedensellik bağı aranmakta başka şartların da bu sanayi kolunda bozulmaya yol açabileceğine dikkat edilmektedir. Soruşturmaya esas olacak araştırma sonuçları rapor halinde analiz sonuçlarını da içerecek şekilde yayınlanmaktadır.

Üyeler ciddi zararı önlemek veya gidermek maksadıyla gerekli olduğu ölçüde koruyucu tedbirleri uygulayabilmektedir. Korunma önlemi olarak bir miktar kısıtlaması kullanıldığı durumlarda ithalat miktarı, istatistiklerinin mevcut olduğu son üç yılın ortalaması şeklinde alınacak olan yakın bir dönem seviyesinin altına (ciddi zararın önlenmesi için farklı bir miktar belirtilmedikçe ve açık deliller bulunmadığı sürece) indirilmemektedir.

Gecikmesi durumunda giderilmesi zorlaşan bir zararın meydana gelmesi riski bulunuyorsa üye devlet açık delillere dayanarak geçici koruma tedbiri alabilmektedir. Geçici tedbirin süresi 200 günü geçmeyecek şekilde belirlenmektedir. Bu süreçte alınan tedbir tarife artışı yoluyla yapılacaktır. Ciddi zarar oluşmadığı yönünde bir sonuç ortaya çıkmışsa uygulanan tedbir derhal geri ödenmektedir.

Bir üye sadece ciddi zararın önlenmesi için gerekli süre zarfında korunma tedbiri uygulayabilmektedir. Bu süre uzatılmadığı takdirde 4 yılı aşmayacak şekilde belirlenmektedir. Süre sonunda ciddi zarar koşulları ortadan kalkmadıysa 4 yıl süre uzatımı yapılabilmekte ancak toplamda 8 yılı geçmemektedir. Üç yılı geçen tedbirler bu sürenin tam ortasında gözden geçirilerek tedbir gerekli değilse yürürlükten kaldırılmaktadır.

4.3 İthalatta Gözetim Uygulaması Hakkında Mevzuat

Gözetim uygulaması 2004/7304 Sayılı İthalatta Gözetim Uygulaması Hakkında Karar ile uygulamaya koyulmuştur. Korunma önlemlerinden farklı olarak bir malın ithalatında kaydedilecek gelişmelerin yakından izlenmesi amacıyla uygulanmaktadır. Bir malın ithalinde gözetim belgesi başvuru üzerine veya resen yapılacak bir değerlendirme sonucunda İthalat Genel Müdürlüğü tarafından verilmektedir. Bu değerlendirmede ithalatın gelişimi, ithal şartları ve ithalatın yerli üretici üzerine etkisi dikkate alınmaktadır. Gözetim uygulaması ileriye yönelik olduğu gibi geçmişe dönük de uygulanabilmektedir. Uygulamanın ileriye yönelik yapılması durumunda gümrük mevzuatının gerektirdiği belgelerin yanında ‘Gözetim Belgesi’ de aranmaktadır.

4.3.1 Gözetim belgesi düzenlemesi

Gözetim belgesi, ithalatçının usulüne uygun başvurusunun İthalat Genel Müdürlüğü’ne ulaşmasından itibaren 10 iş günü içinde talep edilen miktar üzerinden ücretsiz olarak verilen belgedir. Yapılan beyanın gerçeğe aykırı olduğunun veya sunulan belgelerde tutarsızlık bulunduğu tespiti halinde belge düzenlenmemektedir. Ayrıca gözetim belgelerinin devredilmesi mümkün bulunmamaktadır. Gümrük idareleri tarafından tespit veya kabul edilen kıymet ve miktarın, gözetim belgesinde kayıtlı kıymet ve miktara göre %5 veya daha az oranda aşılması durumu ithalatın yapılmasına engel teşkil etmemektedir. Genel Müdürlük

malın ve işlemin özelliklerini dikkate alarak %10 u aşmamak üzere farklı bir oran tespit edebilmektedir.

Gözetim belgesi başvurusunda aranılan belgeler; ithalatçıya, ihracatçıya, beyan sahibine, ithal eşyasına ve tedarikçi ülkedeki ihracatçıya ait bazı bilgileri içermektedir.

İthalatçı bilgileri: firma adı/unvanı, iletişim bilgileri, vergi dairesi, son 2 takvim yılında gerçekleştirdiği ithalat değeri, son 2 yılda tahakkuk eden gelir/kurumlar vergisi, kayıtlı olduğu ticaret/sanayi odası ve sicil numarası, imza sirküleri gibi genel bilgiler; beyan sahibine ait bilgilerde ise benzer genel bilgilerin yer aldığı bilgilendirme formu

İthal eşyası bilgileri: G.T.İ.P, ticari tanım, menşe, döviz transferinin yapılacağı ülke, aracı banka, şube, sevk ülkesi, ödeme şekli, akreditif numarası, miktar, FOB ve CIF değer, birim fiyatları, ithalat için öngörülen gümrük idaresi, ihracatçı ülkedeki ihracatçıya ilişkin unvan ve iletişim bilgileri, firma tedarikçi ise iletişim bilgilerinin ve unvanının yer aldığı form

İthalatçı bilgi formu: Unvan bilgilerine ek olarak firmanın hissedarları ve pay oranları, varsa ortakların iştiraklerinin bildirilmesi istenmektedir. Firmanın üretimi ve/veya ticaret yaptığı ürünler hakkında bilgi vermesini, ithalat yapma sebebini ve ithalat yaptığı firmaların tercih sebebini açıklaması beklenmektedir. Serbest bölgede faaliyeti bulunup bulunmadığı, üretim faaliyeti varsa üretimin hangi aşamalarının firma tarafından gerçekleştirildiği, ürünler itibariyle firmanın yıllık üretim kapasitesi, firmanın mülkiyetinde veya işletmesi altında deposu bulunup bulunmadığı, varsa deponun metrekaresi, depo adresi ve antrepo rejiminde kullanılan depo bulunup bulunmadığı, firmanın son takvim yılı itibariyle en büyük 5 müşterisi ve müşterilerin yaklaşık payları

İthal ürün bilgileri: Ürünün tanımı, teknik özellikleri, alt grupları, tipleri, kullanım alanları ve üretim süreci hakkında bilgi (mümkünse numune, katalog, teknik kitap vb. belgelerle), eşyaya ilişkin kullanıcı/tüketici tercihlerini etkileyen faktörler (kalite, fiyat, teknik özellik, diğer), piyasadaki talebin yoğunlaştığı belli ürün tipleri, ürünün yerli ve ithal fiyatları, fiyatı belirleyen başlıca unsur, piyasaya girişte ruhsat, lisans vb. yasal zorunlu prosedürler veya zorunlu olmayan standartlar varsa belirtilmesi ve

firmanın bu belgelerden hangisine sahip olduğu, ithal eşyanın dağıtım kanalları ile yerli üreticinin dağıtım kanallarının karşılaştırılması

Firma (Tacirse): Yurtiçi satışlar, yurtdışı satışlar, net ciro, satılan mamul maliyeti, faaliyet giderleri, finansman net gideri, ticari maliyet, faaliyet karı, stoklar, gözetime tabi ürüne ilişkin son 3 yıla ait bu kalemlere ilişkin miktar ve değer bilgileri, toplam öz sermaye, toplam net ciro, amortisman gideri, faaliyet dışı gelir gider, net toplam olağan faaliyet kârı, ödenen kurumlar vergisi, istihdam, aylık brüt işçi ücreti; üretici firmadan ilaveten verimlilik, direkt işçi sayısı, üretimdeki işçi sayısı gibi bilgiler (yeminli mali müşavir onayından geçmesi halinde ibraz edilir.)

İhracatçı - üretici bilgi formu: İlgili ülkedeki resmi kurum tarafından onaylanması ve ayrıca resmi kurum yetkilisinin imzasının da Türk Konsoloslugu tarafından onaylanması gerekmektedir. İhracatçı hakkında genel iletişim bilgilerine ilaveten kayıtlı sermaye miktarı, toplam ciro, yabancı sermaye payı, çalışan işçi sayısı, işçi başına aylık ortalama ücret gibi bilgileri içermektedir.

Üretici firmaya ilişkin genel bilgiler ise kayıtlı olduğu vergi otoritesine ilişkin bilgiler de dâhil olmak üzere üretime başlangıç tarihi, üretim kapsamı, üretim lisansı, kayıtlı sermaye, toplam ciro, yabancı sermaye payı, sermaye sahiplerine ilişkin bilgiler, yıllık çalışma günü sayısı, haftalık ortalama çalışma saati, çalışan işçi sayısı, uluslararası kalite belgeleri, işçi başına ortalama ücret, üretici firmanın ekonomik göstergeleri (toplam kapasite, üretim, yurtiçi satış, ihracat, dönem sonu stoklar, faturada yer alan ürünlerin üretim tarihi),

İthal eşyanın birim maliyeti bilgileri: Direkt ilk madde malzeme girdileri, direkt işçilik ve genel üretim girdileri (yardımcı madde, dolaylı işçilik, enerji, paketlenme, amortisman), birim ürün üretim sınai maliyeti, genel giderler, birim üretim net finansman gideri, birim ürün üretim ticari maliyeti (İlgili ülkenin kurumsal onayından geçen bu belgeler ayrıca Türk Konsoloslugu'na da tasdiklenmektedir), bilgileri istenmektedir.

Gözetim belgesi alınması, firmalar tarafından çoğu zaman gerek üreticilerin gerekli bilgileri vermemesi gerekse firmaların ticari sır mahiyetinde bilgilerinin paylaşılmasından duyduğu çekinceler nedeniyle çoğunlukla tercih edilen bir yöntem değildir. İthalatçıların tercihi bu yönteme alternatif olarak ortaya çıkan ve gözetim

Tebliğinde belirtilen eşik kıymetin üzerinde gümrük kıymetinin beyan edilmesi yönündedir.

4.3.2 Gözetim kıymetine yükseltme (yurt dışı diğer gider beyanı)

Uygulamanın Gümrükler Genel Müdürlüğü'nün 2012/3 sayılı genelgesinde bakanlığa intikal eden bazı sorunların değerlendirilmesi neticesinde ortaya çıktığı görülmektedir. Düzenlemeye göre gümrük idarelerine gözetim belgesi ibrazı halinde bu belgeye istinaden serbest dolaşıma giriş beyanı kabul edilecektir. Belge bulunmaması halinde ise ithal eşya kıymetinin ilgili Tebliğde belirtilen kıymete ulaşması veya ek kıymet beyanıyla bu kıymeti aşması durumunda yükümlüden ihtirazı kayıt yapmayacağına dair taahhüt alınarak işlemlerin tamamlanması gerekmektedir. Ayrıca yapılan muayene ve denetleme sonucunda gözetim belgesi olmadan ve tebliğde belirtilen kıymetin altında yapılan bir beyan tespit edilmişse yükümlüye bu farktan dolayı idari para cezası uygulanmayacak ve ek beyan ile eşyanın kıymetini gözetim kıymetinin üstüne çıkarması gerektiği tebliğ edilmektedir.

Bu uygulamadan yararlanacak firmalar gözetim uygulamasından kaynaklı mahkemeye başvurup başvurmadığına göre ayrıma tabi tutulmuştur. Eğer firma gözetim uygulaması ile ilgili daha önce dava açmışsa mutlak suretle gözetim belgesi ibraz etmesi gerekmekte, ithalatına başka koşulda (kıymet arttırma yoluyla) izin verilmemektedir. Genelge içeriğinden kaynaklanan ek kıymet beyanlarıyla gümrük kıymeti belirleme yöntemlerinin dışına çıkılmakta ve Kıymet Anlaşması, Gümrük Kanunu ve Gümrük Yönetmeliği hükümlerine göre belirlenecek kıymette objektif kriterlerin esas alınması ve asgari ve fiktif kıymet beyanının kabul edilmeyeceği hükümleri göz ardı edilmektedir.

4.3.3 Kıymet kriteri

Kıymet kriterli gözetim uygulamalarının dayanağı İthalatta Gözetim Uygulanması Yönetmeliğine bağlı olarak düzenlenen Tebliğlerdir. Gözetim uygulanacak eşyanın GTİP ve tanımı belirtilerek ve çeşitli muafiyet hükümleri de düzenlenerek öncelikle hangi eşyanın, hangi birim (kg, ton, adet vb.) üzerinden gözetim kıymetine tabi olarak ithal edilebileceğini gösteren hükümler içermektedir. Örneğin; 6000 ABD Doları / Ton (brüt) olarak gözetim kıymetine tabi eşya, eğer fatura kıymeti ton başına 6000 ABD dolarını geçmiyorsa ancak gözetim belgesi alınarak ithal edilebilmektedir. Bu durumun istisnası ise firma gözetim düzenlemeleri ile ilgili bir

kısıtlamaya tabi değilse, yurtdışı gider beyan ederek ithal eşyası kıymetini eşik kıymete yükseltmektir.

4.4 Gözetim Uygulaması Kapsamında Yaşanan Sorunlar

Gözetim uygulaması kapsamı itibariyle ithalatın izlenmesi ve ithal seyrinin gözlenmesi amacıyla uygulanmaktadır. Uygulamaya aykırı beyanlar için yapılan düzenlemeler nispeten yaptırım gücünden yoksun bulunmaktadır.

Eşik kıymetin altındaki beyanlarda gözetim belgesi ibrazının gerekmesi tarife dışı engel niteliğini kazanmasına yol açmıştır. Eşyanın ithal koşullar zorlaştırılmış ve uygulama karmaşık bir sistematik içinde düzenlenmiştir. Ayrıca gümrük kıymeti ile ilgili düzenlemelere aykırı olarak uygulanması nedeniyle çok sayıda vergi davasına konu edilmiştir.

Gümrük idarelerinin cari işlemleri dışındaki işleri arasında gözetim davaları önemli bir paya sahip olmuştur. Ayrıca başvuru, itiraz ve Mahkeme süreçleri dâhil olmak üzere idarelerde iş yüküne ve angaryaya sebep olmuştur. Firma dava dilekçeleri zamanla standartlaşmış kazanılmış davaların da etkisiyle idare aleyhine verilen çok sayıda kararın gereği yerine getirilmiştir.

Gözetim kıymeti esas alınarak yapılan işlemlerden kaynaklanan davalar kıymet beyanında ilk duruma (ek kıymet beyan edilmeden önceki) gelinmesine neden olduğundan vergiler geçici bir ödeme niteliği kazanmıştır. Dava sonucunda gümrük idareleri paradan yoksun kalınan dönem için mahkemece tayin edilen faizi ödemek durumunda kalmış, ödenen tutarlar ise Mahkemelerin yoğunluğu ve dava süreçlerine bağlı olarak artmıştır.

Benzer şekilde gümrük vergilerinin dolaylı ve yansıtılabilir özellikleri nedeniyle gümrük kıymetinin belirlenmesindeki hatalara bağlı olarak oluşan eksik ya da fazla vergi tahsili zincirleme bir şekilde tüketiciler üzerinde olumlu ya da olumsuz sonuçlara yol açabileceği gibi piyasa işleyişine, fiyat oluşumuna ve rekabet koşullarına da olumsuz etkileri olacağı kesindir. (Kaya ve Doğan, 2020, s. 15). Bu görüş çerçevesinde geri alınan vergi nihai tüketiciye dava sonucundan önce yansımış, vergi yükü tüketici üzerinde kalmıştır. Firma fazladan ödediği vergiyi geri alırken, tüketici kanunen ödenmemesi gereken vergiyle karşı karşıya kalmıştır. Gözetimli ürünlerde tüketici enflasyonu olduğundan, hatırı sayılır miktarda ürün grubundan

oluşan tüketim kalemleri bu koşullardan etkilenmiştir. Örneğin; Büyükbaş hayvanların karkas etleri, bezelye, mercimek, plastikten süs eşyası, okul büro malzemeleri, tekstil, akıllı telefon, televizyon, ısıtıcı cihazlar, termos, düz cam vb.

Kıymet araştırmaları gümrük idarelerinde genellikle gümrük veri ambarı sistemi (GÜVAS)'tan alınan veriler ışığında yapılmaktadır. Yükümlü ilk beyanını gerçekte fiilen ödeyeceği miktarın üzerinde gözetim kıymetini aşarak beyan ettiğinde 2012/29 Sayılı Genelge kapsamında kıymet araştırmasına tabi tutulmaması yönünde tavsiyelere maruzdur. Bu düzenleme ile gümrük idarelerinin vergilerin teminata bağlanması suretiyle yapacakları araştırmaların da etkisizleştirilmesi sonucu ortaya çıkabilmektedir. Bu zırhın bir diğer sakıncası ise ilave kıymet beyanı ile oluşan vergilerin geri alınabileceği yönünde kanaate sahip bazı ithalatçıların bulunmasıdır. Gerçekte ödenecek fiyattan daha düşük kıymette (yanıltıcı veya sahte fatura) beyanda bulunulduğunda gözetim kıymeti aşılması halinde gümrük idarelerinde gümrük kıymeti yönüyle yanılgıya düşülmektedir. Bu nedenle yurtdışı diğer gider beyanı ile eşik kıymet aşıldığında gerçekte alınması gerekenden daha çok vergi geri alınabilecektir. Bu duruma çözüm üretmek amacıyla geri verme kararı öncesinde gümrük kıymetinin doğruluğunun araştırılması usul haline gelmelidir.

Gözetim uygulamalarının bir diğer önemli boşluk alanı ise cezasızlıktır. İthal eşya gözetim uygulaması kapsamında gözetime tabi değilmiş gibi farklı GTİP' te (vergi farkı bulunmayan) veya şartlarda beyan edilirse ve bu durum kontrol ve denetleme aşamasında fark edilirse cezai işlem uygulanmayıp yalnızca yükümlüden gümrük kıymeti beyanını eşik kıymete yükseltmesi veya gözetim belgesi ibraz etmesi istenmektedir. Yaptırımsız kalan bu durum için gümrük idarelerinde daha etkin kontrol yapılması gerekmekte; ancak teşebbüste bulunan için herhangi bir kayıp riski ortaya çıkmamaktadır.

Sonradan yapılan kontrol ve denetlemeler sonucunda ortaya çıkan eksik kıymet beyanlarında gözetim belgesinin ibrazı istenerek yükümlü tarafından temin edilememesi durumunda ise G. K'nın 235/1-c maddesi uyarınca idari para cezası tesis edilmesi gerektiği düzenlenmiştir. Ancak Danıştay 7. Dairesi Esas No:2020/1936 Karar No:2021/2449 sayılı kararı ile gözetim uygulaması kapsamında olan ve kayıt belgesi eksikliği nedeniyle uygulanan para cezalarının iptaline karar vermiştir. Kararda kayıt belgesinin G.K 235/1-c maddesinde sayılan belgelerden olmaması gerekçesiyle iptaline karar verildiği belirtilmiştir. Bu durumda kayıt

belgesi alınmadan ithali gerçekleşen ve sonradan yapılan denetleme ve kontroller sonucunda tespit edilen beyanlar, idari para cezasının kapsamı dışında kalmıştır.

Mahkeme kararı ile uygulanan geri verme talepleri asgari bir tutara bağlı olmadan her dava için Avukat tayin edilmişse vekâlet ücreti ve mahkeme masraflarının ödenmesini gerektirmektedir. Dava başına ödenecek gider bazı durumlarda vergi gelirini aşacak şekilde neticelenebilmektedir. Hazineye gelir elde etme amacı bulunan gümrük vergileri, bahsedilen nedenlerle hazine gelirlerinde azalmaya yol açabilmektedir.

4.4.1 Geri verme kaldırma

Geri verme kısaca gümrük idarelerince tahsil edilmemesi gerekirken tahsil edilen vergilerin iade edilmesi anlamına gelmektedir. Bu işlemlerde G.K 211. ila 214. Madde ve G.Y 499. ila 511. Madde hükümleri esas alınmaktadır. Zaman sınırı olarak ise gümrük vergilerinde geri verme başvuru süresi üç yıl olarak belirlenmiştir.

G.K 211. Madde hükümlerine göre gümrük idarelerine geniş bir takdir ve yorumlama yetkisi tanınmıştır. Bu haliyle birçok konuda AB mevzuatıyla uyumlu olan gümrük mevzuatı AB mevzuatından geri verme konusunda ayrılmıştır.

Ancak söz konusu tartışmalar neticesince 2021 yılında yapılan bir değişiklikle yükümlünün gümrük kıymetini kendi beyanı ile arttırması durumları Gümrük Kanunu'na geri verme yapılmaması gereken haller arasına alınmıştır (28.07.2021 t.,31551 s. R.G.).

Söz konusu kanun değişikliği gümrük idarelerinde önemli bir sorun teşkil eden gözetim uygulaması kapsamında yüksek kıymet beyanı yapıp daha sonra iade talebinde bulunma durumuna önemli bir sınırlama getirmiştir. Bu anlamıyla gümrük idarelerinin yorumlama ve takdir yetkisi kısıtlansa da Uluslararası Anlaşma niteliğinde olan Kıymet Anlaşması hükümlerinin kıymet kriterli gözetim uygulaması ile çeliştiği gerçeğini değiştirmemiştir. Bu kapsamda açılan vergi davalarının sonuçları henüz kesinleşmediğinden konuyla ilgili kesin bir yargıya varılamamaktadır.

Geri verme ile ilgili olarak Danıştay içtihadı ile ABAD'ın içtihadı karşılaştırıldığında düzenlemelerin kısmen aynı olmasına karşın, her iki yargı organının içtihadının farklı geliştiği gözlemlenmektedir. Danıştay içtihadının temelini açık hata oluşturmaktadır. Gümrük idaresinin açık bir hatasının olması halinde gümrük vergilerinin kaldırılması veya geri

verilmesi gerekmektedir. ABAD, gümrük vergilerinin geri verilmesi ve kaldırılması için diğerlerinin yanında, ortada gümrük idaresince yapılan bir hata olması gerektiğini vurgulamıştır. Yine Danıştay kararında geri verme veya kaldırma hükümlerinin uygulanması için yükümlünün dürüstlük kuralına uygun davranıp davranmadığı değerlendirilmemiş; yükümlünün zımnen dürüstlük kuralına uygun davrandığı kabul edilmiştir. ABAD ise geri verme veya kaldırma kararı verilmesi için dürüstlük kurlarına uygun davranılması gerektiğini aramıştır (Yumuk, 2020, s. 562).

Belirtilen içtihat farklılığının gümrük idareleri aleyhine olan mahkeme kararlarında etkili olduğu açıktır. Ayrıca normlar hiyerarşisine aykırı olarak uygulanan bazı tebliğ, genelge ve tasarruflarında geri verme işleminin dayanağı olacağı görülmektedir. Bunun yanında dürüstlük kuralının esas alınmaması dış ticaret politikası önlemlerini etkisiz bırakmayı hedefleyen bazı yüksek kıymet beyanlarının yaptırımsız kalmasına neden olmaktadır.

4.4.1.1 Geri verme başvuru süreci

Geri vermede bir dizi aşamanın takip edilmesi gerekmektedir. Çizelge 4.2’de başvuru süreci ve gümrük idaresi karar süreci yer almaktadır.

Çizelge 4.2 : Gümrük idarelerinde geri verme başvurusu ve karar süreci.

	Geri verme başvuru süreci	Dayanak
Hak sahibi	Yükümlü veya bunların temsilcisi veya hak ve yükümlülükleri devralan kişi	G.Y 502/1
Başvuru şekli	Geri Verme Kaldırma Başvurusu Formu (EK-78) ile elektronik olarak	G.Y 502/1
Süre	Kanunen ödenmemeleri gereken gümrük vergileri (3 yıl)	G.K 211/2
	Beyanname İptali (3 ay)	G.K 212
	Kusurlu, sözleşme hükümlerine aykırı eşya (1 yıl)	G.K 213/4
	Taraf olunan uluslararası anlaşma hükümleri çerçevesinde, Cumhurbaşkanı tarafından belirlenecek hallerde (1 yıl)	G.K 214
İnceleme	Geri verme kararının alınmasını gerektiren bir durum tespit edildiğinde Ek-78’de yer alan formun 14. hanesi doldurarak talep kabul edilir. Eksik bilgi veya belgeye dayanan formlar için idare başvuru sahibinden ilgili belgeleri ibrazını isteyebilir.	G.Y 502 - G.Y 504/1
Karar süresi	30 gün içerisinde idare amirince karara bağlanır ve kararın tarih ve sayısı başvuru formunun 15 numaralı kutusuna yazılır.	G.Y 504/2
Geri verme şekli	Gümrük vergileri, yükümlülerin dâhili vergiler açısından gider kalemi olması nedeniyle, nakden veya mahsup suretiyle geri verilmesine karar verilebilir	G.Y 505/3
Talebin reddi	Talep reddedildiğinde karar başvuru sahibine bildirir.	G.Y 504/2

Başvuru gümrük idaresi tarafından reddedilmişse Çizelge 4.3'te yer alan süreç takip edilmelidir.

Çizelge 4.3 : Ret kararlarına karşı itiraz ve mahkeme süreci.

Ret kararına itiraz		Dayanak
İtiraz merci ve süre	Gümrük vergileri, cezalar ve idari kararlara karşı tebliğ tarihinden itibaren 15 gün içinde bir üst makama, üst makam yoksa aynı makama itiraz edilebilir	G.K 242/1
Karar süresi	İtirazlar 30 gün içinde karara bağlanarak ilgili kişiye tebliğ edilir.	G.K 242/2
Başvuru	Vergi Mahkemelerinde dava açma süresi özel kanunlarda belirtilmediği sürece 30 gündür. İhtirazi kayıtla verilen beyannamelerde süre tahakkuk fişinin kesildiği günden başlamaktadır.	İYUK 7. Madde
Başvuru yeri	İşlemin yapıldığı yerdeki idari yargı mercilerine başvurulur.	G.K 242/4
Dava kabul	İdare mahkeme kararı tebliğden itibaren 30 gün içinde uygulamalıdır	İYUK 28. Madde
Faiz	Fazla tahsilat yükümlüden kaynaklanıyorsa geri verme başvuru tarihinden itibaren, diğer durumlarda ise tahsilat tarihinden geri verme kararının tebliğ edildiği tarihe kadar tecil faizi ödenir.	G.K 216

4.4.2 Mahkeme kararları

Danıştay Dava Daireleri Kurulu'nun E.2020/1 K.2020/1 sayılı kararı yurtdışı diğer gider beyan edilen gözetim kıymetine yükseltilerek gözetim belgesi olmadan ithal edilen eşya için dava daireleri arasında oluşan karar aykırılığının giderilmesi talebini değerlendirmiştir. Değerlendirme aşamasında belirlenen gerekçelerde G. K' nın 211. maddesinin uygulanması aşamasında kanunen ödenmelerinin veya tahakkuk ettirilmelerinin gerekmediğinin açıkça herhangi bir inceleme, araştırma ve yoruma gerek olmaksızın anlaşılabilir olması koşulunun aranması gerektiği, GATT'ın VII. maddesinin uygulanmasına ilişkin anlaşmanın onaylanması ile Gümrük Kanunu'ndaki yerini alan kıymet belirleme yöntemlerinden öncelikle satış bedelinin esas alınması gerektiği, gerekli koşulların mevcut olmadığının tespiti halinde ise diğer yöntemlerin uygulanabileceği ve gümrük idaresinin bu kıymetin doğruluğunu tespit amacıyla her türlü bilgi ve belgeyi inceleyerek değerlendirme hak ve yetkisine sahip bulunduğu belirtilmiştir.

Gözetim uygulamasında ise resen veya başvuru sonucu yapılan inceleme sonucunda gözetim uygulaması öngörülebilmektedir. Gözetim uygulamasının herhangi bir korunma tedbiri olmadığı dolayısıyla o malın ithalatında herhangi bir kısıtlama, vergi

oranlarında artış, eşik kıymet belirlenmesi veya ek mali yükümlülük uygulamasına yol açmayacağı o malın ithal seyrinin izlenmesi için gözetim belgesi ibrazı zorunluluğu getirilmektedir. İthalatta Gözetim Uygulamasına İlişkin Tebliğlerde belirtilen birim kıymet eşyanın satış bedelini yansıtmadığından bu kıymete aykırı olarak eşik kıymet beyan edilerek yapılan işlemlerde geri verme taleplerinin kabul edilmesi gerektiği kararına varılmıştır.

Ayrıca 2012/3 sayılı genelgenin ihtirazi kayıt koymama şeklindeki düzenlemesi de dava konusu edilmiş bu düzenlemenin dava açma özgürlüğünü kısıtladığı ve hak arama özgürlüğünü engellediği gerekçeleriyle iptali amacıyla Danıştay’a başvurulmuştur. Danıştay kararında kanuni düzenlemelerle verilen yetki çerçevesinde çıkarılan dava konusu Genelgede hukuka ve kamu yararına aykırılık ve ithalatçı firmaların gözetim belgesi ibraz ederek gözetim uygulamasındaki eşyayı ilgili Tebliğlerde yer alan kıymetin altında ithal etmelerinin önünde herhangi bir engel bulunmadığı belirtilmiştir.

Danıştay 7. Dairesinin Esas no:2020/1936 Karar no:2021/2449 sayılı kararıyla ise kayıt belgesi alınmaksızın ithal edilen eşyalar için G.K 235/1-c maddesi uyarınca uygulanan idari pazara cezalarının iptaline karar verilmiştir. Karar gerekçesinde gözetim uygulaması kapsamında bulunan kayıt belgesinin G.K 235/1-c maddesinde sayılan belgelerden biri olmadığı bu sebeple cezanın iptali gerektiği belirtilmiştir.

4.4.3 DTÖ uyuşmazlıkların çözümü organı (asgari kıymet)

DTÖ üyeleri arasındaki ticari uyuşmazlıkları çözmek amacıyla kurulan bu müessese dünyadaki en aktif uluslararası çözüm mekanizmalarından biridir. Bu gerekçeyle gözetim uygulamasının içeriğine benzer şekilde ortaya çıkan tartışma konuları ve anlaşılan çözümlerin ortaya konulması maksadıyla ABD ve Romanya arasındaki örneğin (WT/DS198/2) devletlerce hangi çerçevede tartışıldığı önem arz etmektedir.

ABD 30 Mayıs 2000’de Romanya’nın gümrük değerlemesi amacıyla asgari ithalat fiyatlarını kullanması sebebiyle istişare talebinde bulunmuştur. Romanya tarafından uygulanan et, yumurta, meyve, sebze, giysi, ayakkabı ve bazı damıtılmış alkollü içecekler gibi ürünler için keyfi minimum ve maksimum ithalat fiyatları uyuşmazlık konusu yapılmıştır. ABD, Romanya’nın ithal eşyasının CIF değerinin asgari kıymetin altında olması durumunda gümrük kıymetini araştırmak üzere külfetli

prosedürler başlattığını öne sürmüştür. Ayrıca bu uygulamanın Gümrük Kıymet Anlaşması hükümlerine ve GATT yükümlülüklerine aykırı olduğu iddia edilmiştir.

ABD ve Romanya Daimî Temsilciliğinin Uyuşmazlığın Çözümü Başkanına ilettiği 26.09.2001 tarihli çözüm bildiriminde Romanya gümrük kıymeti ile ilgili prosedürleri anlaşmaya uygun olarak belirlediklerini ancak asgari gümrük kıymetlerini kıymetin doğruluğunu tespit amacıyla kullandıklarını ve bir risk değerlendirme aracı olduğunu beyan etmiştir. ABD ise gümrük kontrolü amacıyla risk değerlendirmesi sürecinde DTÖ anlaşmalarına uyumlu olacak şekilde Romanya'ya teknik destek sağlayacağını beyan etmiştir.

Romanya hükümetinin Gümrük Kıymet Sözleşmesine uygun olarak kıymeti belirleyeceği, risk değerlendirme araçlarının Gümrük kıymeti belirleme yöntemlerini daha da güçlendirecek şekilde tasarlanması ve şüphe sebeplerinin bu çerçevede tasarlanması yönünde gerekli yasal düzenlemeleri yapacağı konusunda anlaşılmıştır. Bu çerçevede gerekli risk değerlendirme araçlarının kullanımı ve tasarımı ile ilgili Romanya'ya teknik destek sağlanmıştır.

Bu çerçevede ortaya çıkan sonuç ise asgari kıymetin gümrük kıymeti olarak beyan edilmesi, somut bilgi içermeyen risk amaçlı kıymet tespitlerinde zorlayıcı kıymet araştırmaları prosedürleri ve gözetim belgesi gibi otomatik olmayan ithal lisanslarının uluslararası kuruluşlarca da kabul görmediğidir.

4.5 Kıymet Kriterli Gözetim Uygulamasının Etkinliği

Kıymet kriterli gözetim uygulaması çeşitli sorunlarla karşı karşıya olsa da bu uygulamadan elde edilen yararın belirlenmesi uygulamanın ekonomik birimler üzerindeki etkisini anlamak açısından önemlidir. Etkinliğin ölçülmesinde en önemli kriter ithalattan zarar gören sanayi kolunun rekabet koşullarında bir iyileşmeye yol açıp açmadığıdır. Bu nedenle kıymet kriteri nedeniyle sanayi kolunda ortaya çıkan üretim değişimi analiz edilecektir. İncelemede TÜİK ten elde edilen karton ve kâğıt sanayi mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış sanayi üretim endeksi kullanılmıştır. Birim ithalat ve ihracat kıymetinin elde edilmesinde ise toplam ithalat değerinin toplam miktara bölünmesi ile veri düzenlenerek kullanılmıştır. Özellikle sanayi üretim endeksi ekonominin sanayi kesiminde meydana gelen gelişmelerin ve uygulanan ekonomik politikaların olumlu veya olumsuz etkisinin ölçülmesi

maksadıyla hesaplanmaktadır. Sonraki bölümlerde de açıklanacağı üzere kıymet kriterli gözetim uygulaması ürünlerin birim ithalat kıymetlerinde ani bir artışa yol açmakta; ithalat miktarı azalırken ihracat değer ve birim kıymetlerinde artış yaşanmaktadır. İthalatçıların büyük çoğunluğunun gözetim belgesi ibraz ederek gerçek kıymet üzerinden ithalat yapmak yerine gözetim Tebliğinde belirlenen eşik kıymetin üzerinde beyanda bulunarak ve gözetim belgesi alınmadan ithalat yapmayı tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Yapılan araştırma bir diğer yönüyle kıymet artışlarının üretim üzerindeki etkisini göstermeye de yardımcı olacaktır. İthal eşyasının birim kıymeti arttığında yurtiçi üreticiler için kârlılık artacağından üretimin de artması beklenmektedir. Parametrik testlerde kâğıt ve karton sanayinde gözetim uygulamasına tabi olan üç farklı eşyaya ait TÜİK verileri esas alınarak analiz sonucunda elde edilen bulgular açıklanmıştır.

4.5.1 Kâğıt ve karton sanayi gözetim uygulaması

Analize esas olacak eşyalara ait asgari kıymetler ve uygulama başlangıç tarihleri aşağıdaki Çizelge 4.4'te yer almaktadır.

Çizelge 4.4 : Verilere ait GTiP, ticari tanım ve asgari kıymet bilgileri.

G.T.İ.P/ tanım	Tebliğ / Asgari kıymet	Başlangıç
4820.10.30.00.00 Not defterleri, mektupluk, bloknolar, hatıra defterleri	İthalatta Gözetim Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (No: 2006/19) (29.11.2006 t. 26361 s. R.G.) 4000 ABD Doları/ton/brüt	29.12.2006
4820.30.00.00.00 Klasörler, ciltler dosya gömleri ve kapakları	İthalatta Gözetim Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (No: 2007/18) (10.03.2007 t. 26458 s. R.G.) 3600 ABD Doları/ton/brüt	03.07.2010
4814.20.00.00.00 Duvar kâğıtları ve benzeri duvar kaplamaları	İthalatta Gözetim Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (No: 2013/11) (07.08.2013 t. 28731 s. R.G.) 6 ABD Doları/kg/brüt	06.09.2013

Çizelge 4.5'te ise not defterleri, mektupluk bloknolar, hatıra defterleri cinsi eşyaların ortalama ithalat birim kıymetleri yer almaktadır. Eşyalar için gözetim uygulamasının başlangıç tarihi 29.12.2006'dır. Ayrıca 4.000 ABD doları asgari gümrük kıymeti belirlenmiştir. 2006 yılının ikinci yarısında birim kıymetleri 2,27 ila 6,5 ABD Doları arasındayken kilogram başına 4 ABD Dolarına tekabül eden uygulamadan sonra asgari kıymet büyük oranda kabul edilmiş, ortalama birim kıymetler 4 ABD dolarının üstünde seyretmiştir. İthalat kıymetleri uygulamayla birlikte belirgin

şekilde artmış ve gözetim belgesi almadan ithalat yapma yönündeki tercihler istatistiklere yansımıştır.

Çizelge 4.5 : Not defteri, mektupluk, blok not, hatıra defteri ith. bir. kıym.

2006 /07	2006 /08	2006 /09	2006 /10	2006 /11	2006 /12	2007 /01	2007 /02	2007 /03	2007 /04	2007 /05	2007 /06
2,27	2,91	2,39	6,50	3,45	4,04	4,97	5,87	5,44	6,09	6,67	5,56

Kaynak: TÜİK, 2022.

Benzer şekilde Çizelge 4.6’da 2010 yılı temmuz ayında brüt kg başına 3,6 ABD Doları asgari kıymet belirlenen klasörler, ciltler (kitap kapakları hariç), dosya gömlekleri ve kapaklarına ait ortalama kıymetlerde, temmuz ayından itibaren belirgin bir artış gözlemlenmiştir.

Çizelge 4.6 : Klasörler, ciltler dosya gömlek ve kapakları ith. bir. kıymeti.

2010 /02	2010 /03	2010 /04	2010 /05	2010 /06	2010 /07	2010 /08	2010 /09	2010 /10	2010 /11	2010 /12	2011 /01
3,20	3,24	3,29	3,70	3,34	3,86	3,90	4,04	3,97	4,10	4,27	4,59

Kaynak: TÜİK, 2022.

Duvar kâğıtları için gözetim uygulaması 2013 yılı Eylül ayında başlamış ve brüt kg başına 6 ABD Doları asgari kıymet belirlenmiştir. Çizelge 4.7’te görüldüğü üzere ithalat ortalama kıymetler belirgin şekilde artmıştır.

Çizelge 4.7 : Duvar kâğıtları ve benzeri duvar kaplamaları ith. bir. kıymeti.

2013 /04	2013 /05	2013 /06	2013 /07	2013 /08	2013 /09	2013 /10	2013 /11	2013 /12	2014 /01	2014 /02	2014 /03
16,61	9,41	13,1	5,37	2,84	2,30	8,30	8,32	8,61	7,26	8,84	8,87

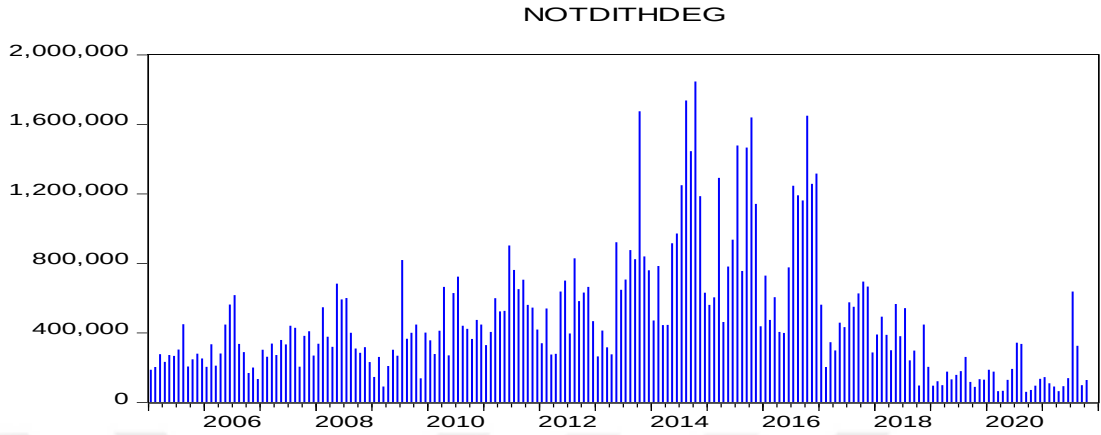
Kaynak: TÜİK, 2022.

4.5.1.1 İthalat hacmindeki değişim

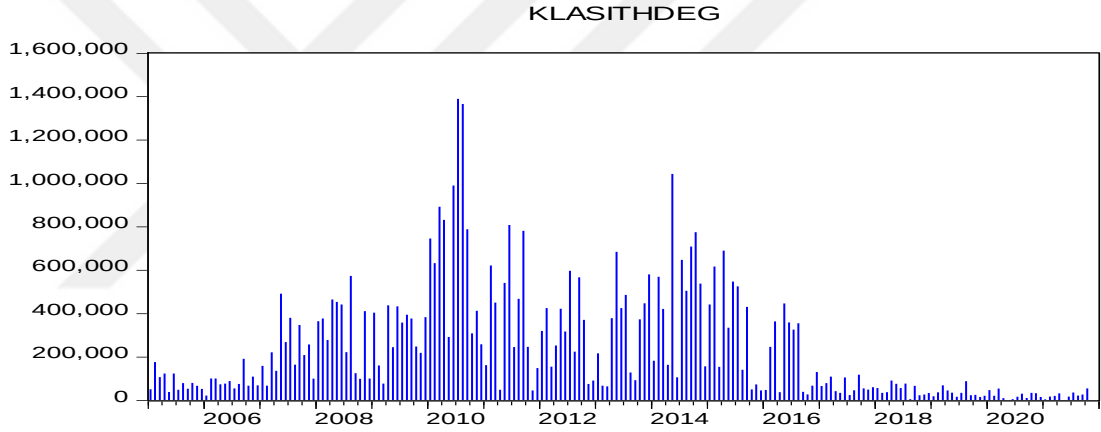
Örneklem olarak belirlenen üç farklı eşyanın, toplam ithalat değerindeki değişimler Şekil 4.1, Şekil 4.2 ve Şekil 4.3 yardımıyla gösterilmiştir. Gözetim uygulaması başladıktan sonra ortaya çıkan sonuç şekillerde de görüleceği üzere ithalat toplam değerinin önemli oranda düştüğü yönündedir. Gözetim uygulaması ile belirlenen eşik kıymet iç piyasada ithal eşyasının rekabet koşullarını fiyat artışı yoluyla dengeye getirerek ithal eşyasına olan talebin azalmasına yol açmıştır.

Üç şekilde de 2015 yılına kadar yükseliş eğilimi görülürken 2016 yılı ve sonrasında belirgin bir düşüş gözlenmiştir. Bu durum gözetim uygulanan eşyaların ithal koşullarında asgari kıymet sebebiyle ortaya çıkan bir ek maliyet oluşturması ve

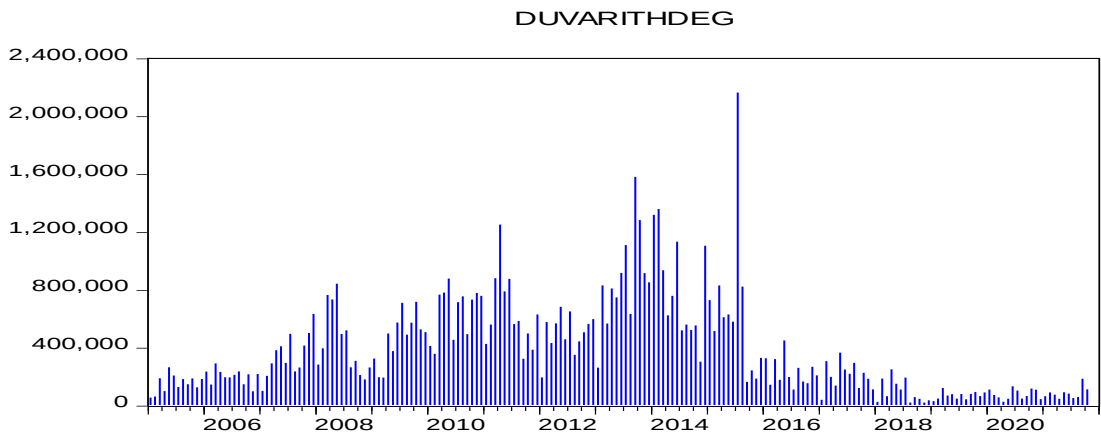
maliyete dayalı artan ürün fiyatlarının iç piyasada rekabet koşullarından kaynaklı olarak ithalatçıların kâr oranlarını düşürmesi sebebiyle ithal talebinin azaldığı anlamına gelmektedir.

Şekil 4.1 : Not defterleri, mektupluk, bloknot, hatıra def. topl. ith. (\$).

Şekil 4.2 : Klasörler, ciltler, dosya gömlekleri ve kapakları top. ith. (\$).

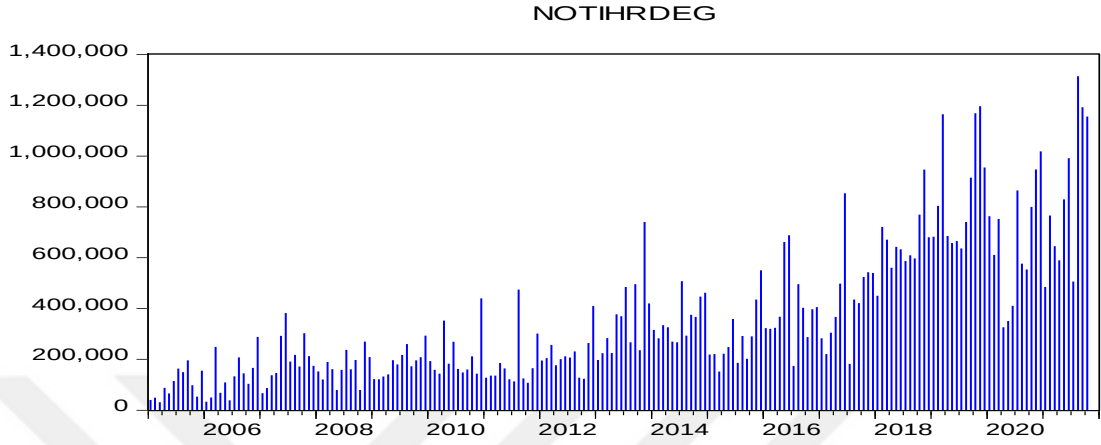

Şekil 4.3 : Duvar kağ. ve benzeri duvar kaplamaları toplam ithalat (\$).

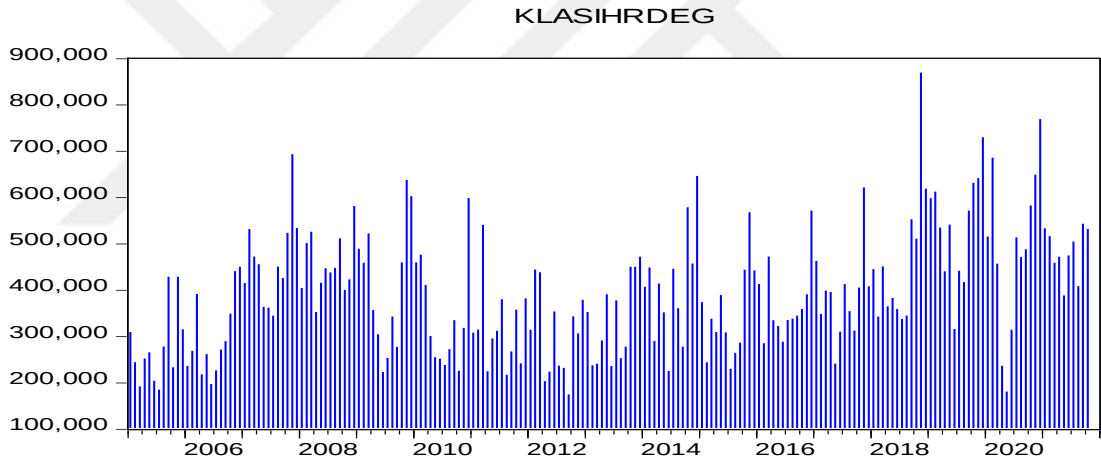
4.5.1.2 İhracat hacmindeki değişim

Toplam ithalat hacminin azalması ve yüksek maliyetle ithal edilmesi yurtdışı piyasada yerli üretici için kâr oranlarının artmasına ve rekabet gücünü de arttıran sanayi

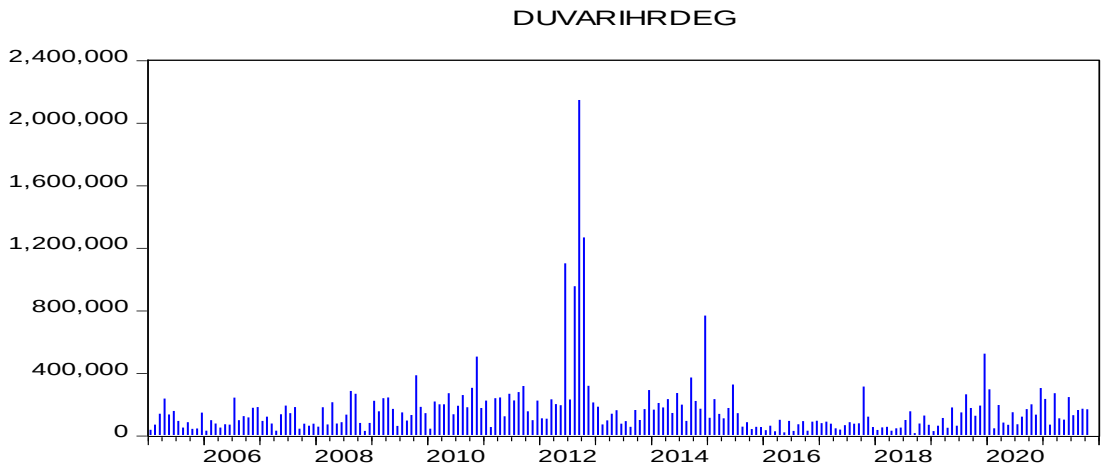
kollarında üretim artışına yol açmaktadır. Şekil 4.4, 4.5 ve 4.6 yardımıyla görüleceği üzere ithalat hacminin düştüğü yıllarda ihracat miktarının önemli ölçüde arttığı gözlemlenmiştir. Yurtiçi pazar için olduğu gibi yurtdışı pazarda için de rekabet koşullarında iyileşme gözlemlenmektedir.

Şekil 4.4 : Not defter., mektupluk, bloknotlar, hatıra defter. top. ihr. (\$).

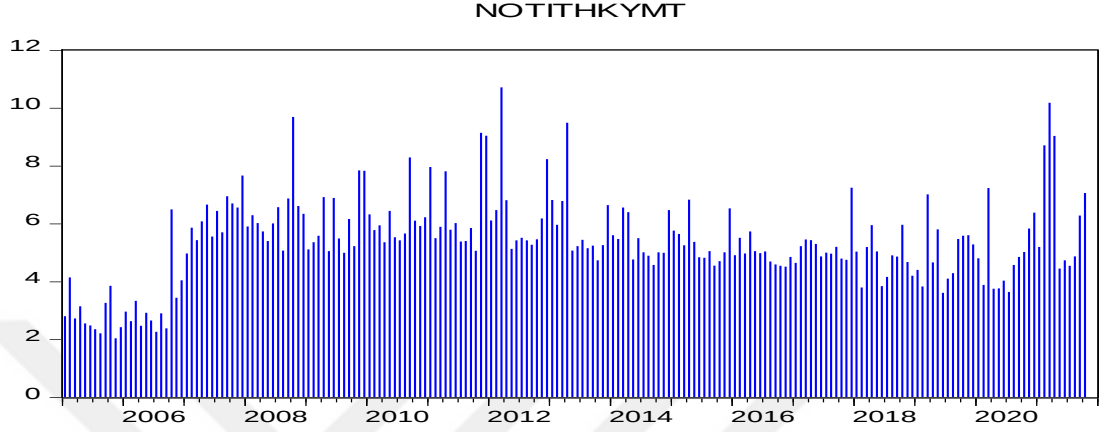
Şekil 4.5 : Klasörler, ciltler dosya gömlekleri ve kapakları top. ihr. (\$).

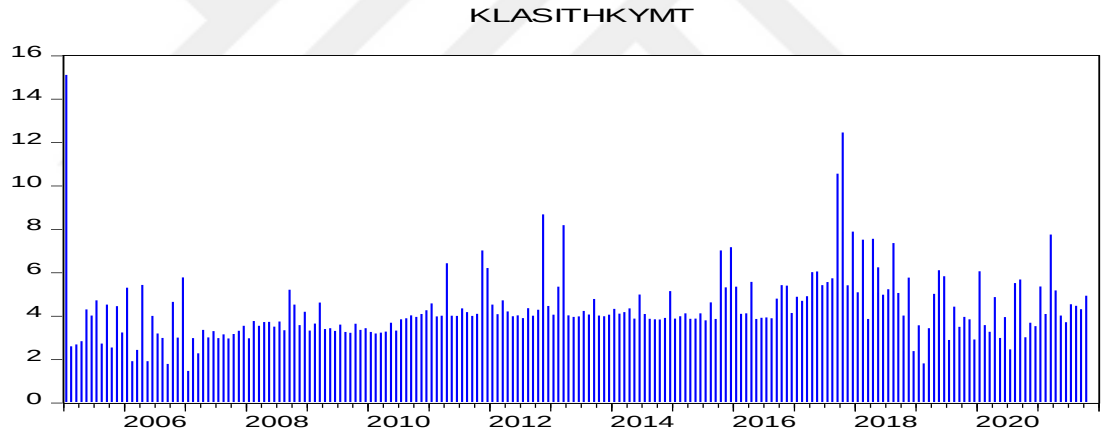
Şekil 4.6 : Duvar kağıtları ve benzeri duvar kaplamaları top. ihr. (\$).

4.5.1.3 İthalat ve ihracat birim kıymetleri

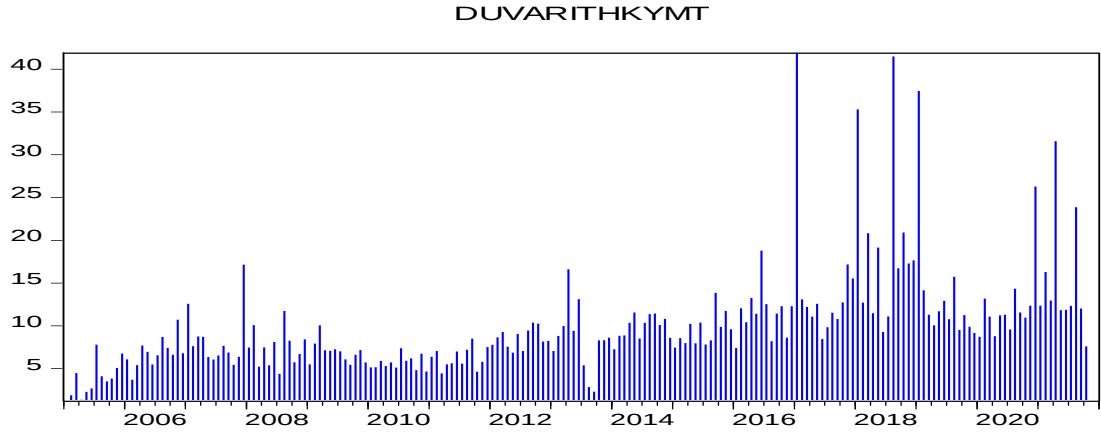
İthalat birim kıymetlerinde gözetim uygulamasından itibaren kıymet artışlarının belirgin olduğu Şekil 4.7, 4.8 ve 4.9 yardımıyla görülmektedir. Gözetim başlangıcından sonra gümrük kıymetlerinin eşik değerin üstünde seyrettiği gözlemlenmiştir.

Şekil 4.7 : Not defter., mektupluk, blok not., hatıra defter. ith. bir. kıym. (\$).

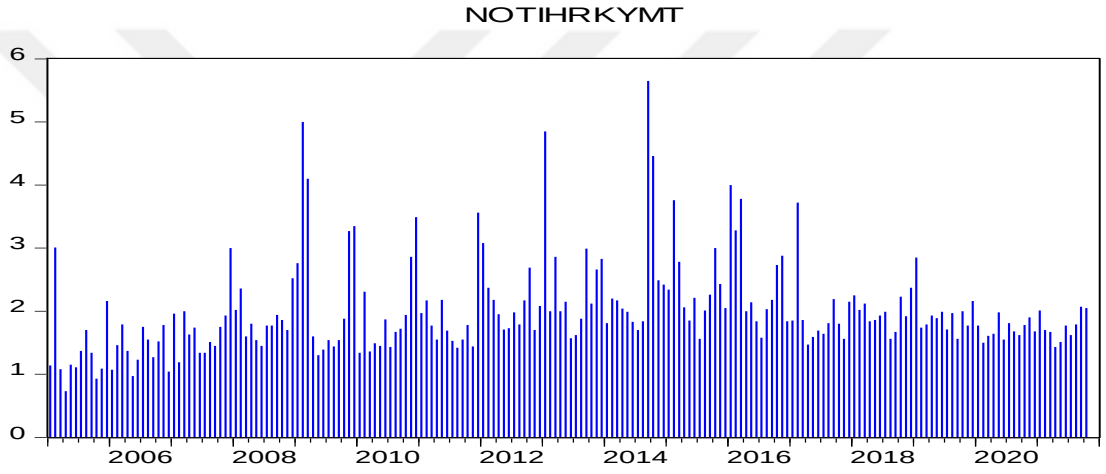

Şekil 4.8 : Klasörler, ciltler dosya gömlekleri ve kapakl. ith. birim kıymeti (\$).

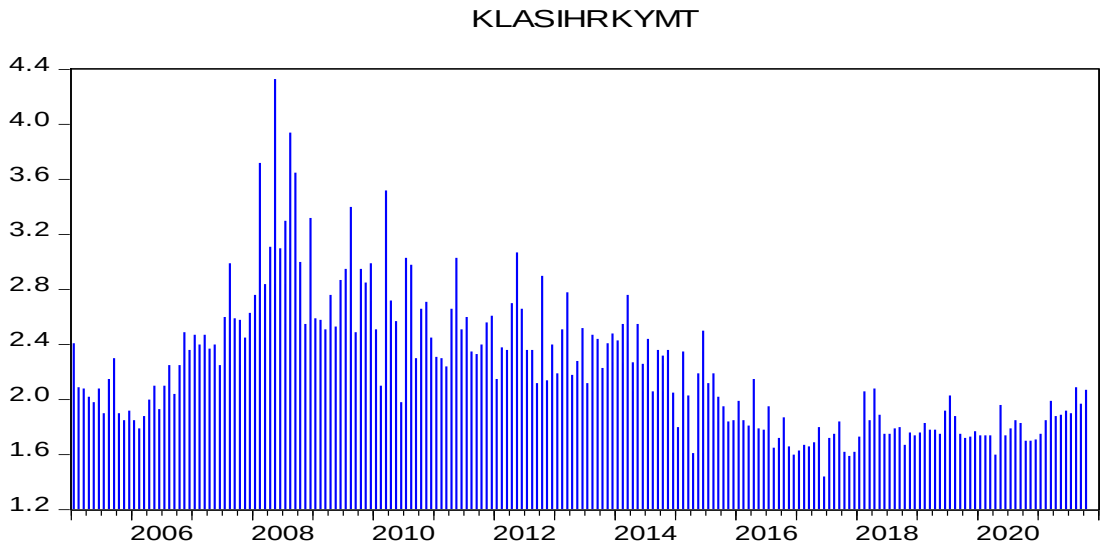

Şekil 4.9 : Duvar kâğıtları ve benzeri duvar kaplamaları ith. bir. kıy. (\$).

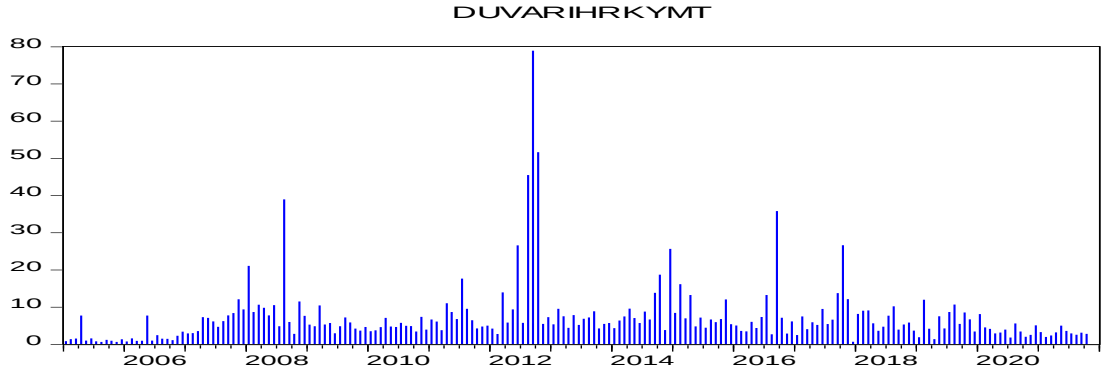
İhracat birim kıymetlerinin Şekil 4.10, 4.11 ve 4.12 incelendiğinde genel itibariyle istikrarlı artış trendinde olduğu ve ortalama birim kıymetlerin yıllar itibariyle arttığı gözlemlenmiştir. Bu durumda yurtiçi piyasada fiyat avantajı sağlayan üreticinin ihracat için daha yüksek bedelle satışa razı olduğu söylenebilir. Söz konusu artışın ithalat birim kıymetlerindeki artışa dayandığına dayalı bir analiz yapılmasa da ithal eşyasında pazara giriş ekseninde yaşanan zorluğun yerli üreticiyi üretime yönlendirdiği bu üretim iştahının ise ihracat pazarına yansıdığı yorumu yapılabilir. İthal eşyasındaki kıymet artışının ihraç eşyasına yansımaları aşağıdaki şekillerdedir. Bu doğrultuda ortaya çıkan grafik gösterimi aşağıda sıralanmıştır. Söz konusu şekiller incelenecektir.

Şekil 4.10 : Not deft., mektupluk, blok not., hatıra deft. ihracat. bir. kıym. (\$).

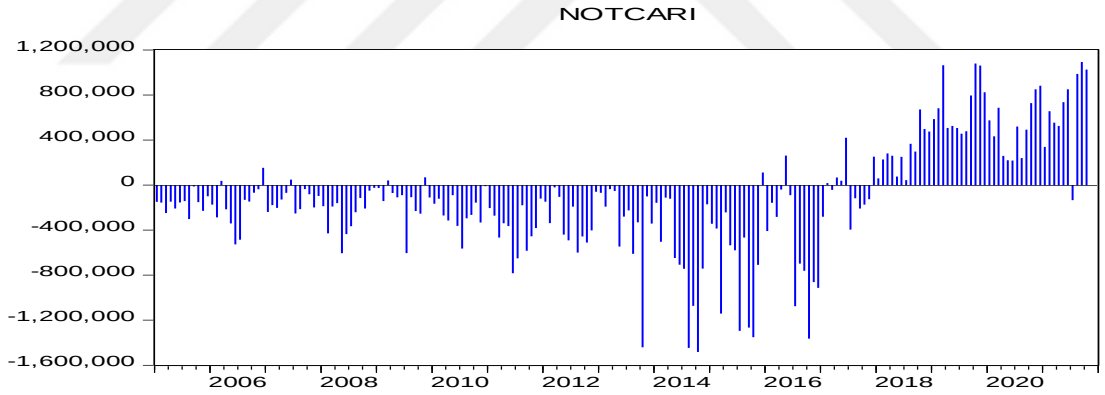
Şekil 4.11 : Klasörler, ciltler dosya gömlekleri ve kapakları ihracat kıymeti (\$).

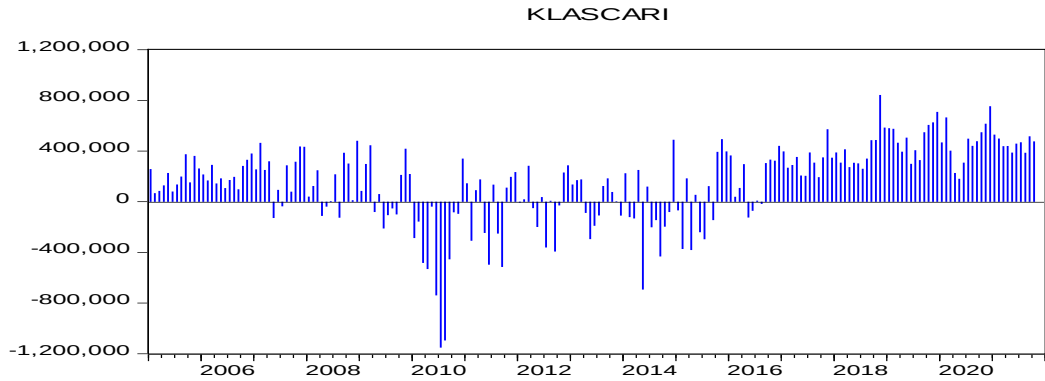
Şekil 4.12 : Duvar kağıt. ve benzeri duvar kapl. ihr. bir. kıym.(\$).

4.5.1.4 İhracat-ithalat cari dengesi

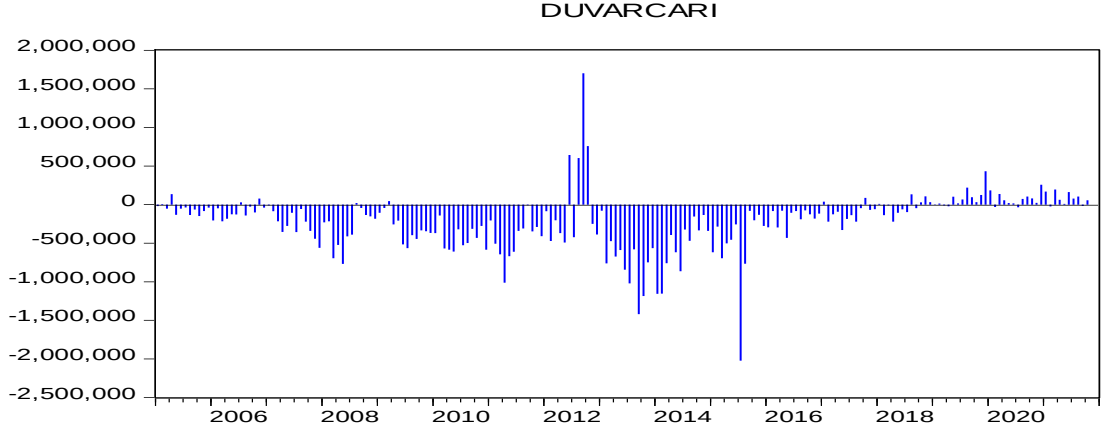
İhracat ile ithalat arasındaki denge cari denge adıyla anılmaktadır. Şekil 4.13, 4.14 ve 4.15’de görüleceği üzere uzun bir süre dış ticaret açığı oluşurken zaman serisi grafiklerinin son dönemlerinde dış ticaret fazlası olduğu görülmektedir. Ortaya çıkan tablo üç bağımsız değişken için de aynıdır. Uzun dönem boyunca dış ticaret açığı verilmesinin yanında gözetim uygulaması sonrası ortaya çıkan tablo son derece belirgindir. Döviz girdisi ve kaynak yaratma açısından pozitif sonuç ortaya çıkmıştır.

Şekil 4.13 : Not defterleri, mektupluk, bloknotlar, hatıra defterleri cari denge.

Şekil 4.14 : Klasörler, ciltler dosya gömlekleri ve kapakları cari denge.

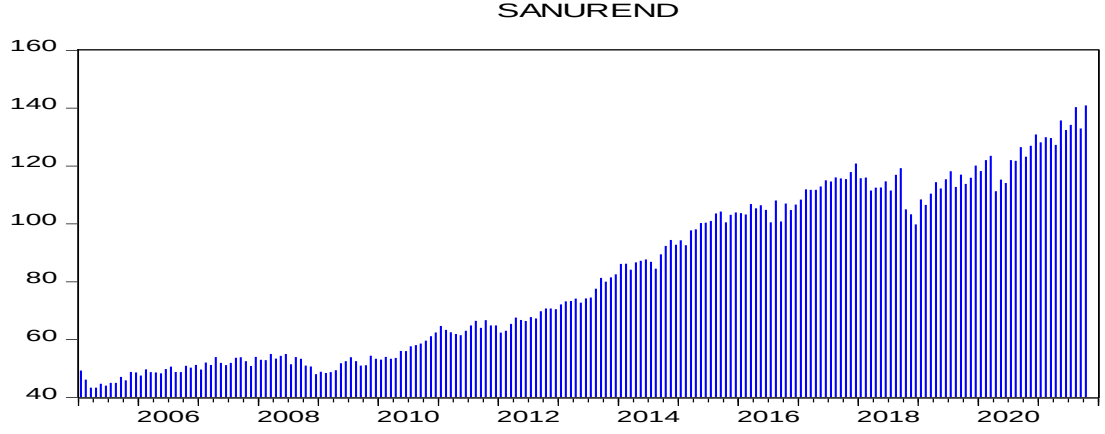

Şekil 4.15 : Duvar kağıtları ve benzeri duvar kaplamaları cari denge.

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse üç farklı eşya grubu için de 2017 yılı ve sonrasında ihracat birim kıymetleri, toplam ihracat miktar ve değeri artmış; ithalatta ise birim kıymet artışıyla birlikte miktar ve değer olarak belirgin bir düşüş yaşanmıştır. Ayrıca artan ithal eşyası kıymetleri sebebiyle birim ithalatta vergi gelirinin arttığı; ancak ithalat hacminin önemli oranda düşmesi sebebiyle ise toplam vergi gelirlerinin azaldığına işaret etmektedir. Gözetim uygulanan eşyalarda elde edilmesi beklenen sonuçlar açısından bu durum özellikle incelenmelidir.

4.5.2 Karton ve kağıt sanayi mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış üretim endeksi

Sanayi üretim endeksi ekonomi politikalarının ve korunma önlemlerinin en önemli göstergeleri arasındadır. Gözetim kıymeti kapsamında ithalatta ortaya çıkan değişimlerin gözlemlenmesi açısından yerli üretimde ortaya çıkan değişim önemle incelenmelidir. Çalışmaya esas alınan üç ayrı eşya grubu da Karton ve Kağıt sanayi ürünleridir. Gözetim uygulaması kapsamında olan bu ürünlerin Şekil 4.16'da gözlemlenen artışa etkisi bir sonraki bölümde eş bütünleşme testi yardımıyla incelenecektir. Ancak 2010 ve öncesi dönemde üretim yatay seyrederken gözetim uygulamasının her üç eşya için de etkinlikle uygulandığı 2010 sonrası dönem verilerinde artış trendinin hızlandığı gözlemlenmiştir. Yerli üreticinin üretmek için daha çok nedeni olduğu kârlılık ve ithal ürünle rekabet koşullarında avantaj elde etmesi nedeniyle istatistiklere önemli bir artışın yansıdığı değerlendirilmektedir. Şekil 4.16'da kağıt ve karton sanayinin bütün birimlerinde yaşanan gelişmelerin etkileri görülsede kıymet kriterli gözetim uygulaması ile artan vergi yükümlülüklerinin grafiğe olumlu yansıdığı görülmektedir.

Şekil 4.16 : Mev. ve takv. etk. arınd. kart. ve kâğıt san. üretim endeksi.

Şekil 2015=100 baz alınarak hesaplanan mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış karton ve kâğıt sanayi üretim endeksi verisini yansıtmaktadır. Her ne kadar üç farklı eşya seçilmiş olsa da eşyalar niteliği itibariyle kâğıt ve karton sanayinin önemli kalemlerini oluşturmaktadır.

5. LİTERATÜR TARAMA ÖZETİ

Literatürde gözetim uygulaması ile ilgili sınırlı sayıda akademik çalışma bulunsa da gümrük kıymeti, gümrük vergileri, uyuşmazlıkların çözümü ve geri verme gözetim uygulaması ile yakın ilişkideki kavramlardır. Bu bakımından literatür taramasının çerçevesini bu konu başlıkları oluşturmaktadır. Literatürdeki çalışmalara aşağıda yer verilmiştir.

Literatürde bu çalışmanın sonuçlarıyla mukayese kabiliyeti bulunan ve ekonometrik analizle desteklenen az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada ortaya çıkacak sonuçların yorumlanmasını verimli hale getirecek çalışmalara aşağıda yer verilmiştir.

Mete (2011) tarafından Türkiye’de dış ticaret ve sanayi üretim indeksi ilişkisi ile ilgili yapılan çalışmada 1990-2010 aralığında aylık dış ticaret hacmi ve sanayi üretim endeksi verileri kullanılarak regresyon analizi yapılmış ve sanayi üretim endeksi ile dış ticaret hacmi arasında pozitif ilişki bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Gündoğan ve Tok (2019) tarafından 2000-2015 aralığında en çok petrol ithal eden 15 ülke için Dünya Bankası veri tabanından alınan çeyrek dönemlik ham petrol fiyatları ve sanayi üretim endeksi verileriyle yapılan çalışmada Pedrioni (1999), Kao (1999) ve Johansen Fisher eş-bütünleşme analizi yapılmış. İstatistiksel olarak uzun dönemde anlamlı ve pozitif ilişki tespit edilmiştir.

Aktaş (2020) tarafından Türkiye’de ithalat miktarı ve ithalat birim kıymetlerinin ithalat fiyatlarına etkisiyle ilgili yapılan çalışmada 2010:06-2017:12 aralığında TÜİK’ten elde edilen aylık kırmızı et ithalat miktarı, yem, canlı hayvan, tavuk eti fiyatları ve sanayi üretim endeksi verileri kullanılmıştır. ARDL sınır testi sonucunda kırmızı et ithalat miktarında gerçekleşen %1’lik artışın kırmızı et fiyatında % 0,28 lik bir azalmaya yol açtığı, birim kıymetteki %1 oranındaki artışın ise % 0,9’luk bir artışa yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır. İlişkinin istatistiki olarak anlamlı olsa da etkisinin çok önemli olmadığı ayrıca referans kıymet gözetim kıymeti gibi uygulamaların kırmızı et fiyatlarında sınırlı etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Yukarıda yer alan çalışmaların yanında gümrük kıymetinin tespiti, DTÖ uyuşmazlıkların çözümü mekanizması, yeni korumacılık politikaları, gözetim

uygulamasında yaşanan vergisel ve hukuki sorunlar ve geri verme kararları konu başlıkları etrafında yapılan çalışmalar, bu çalışmanın ikincil sonuçlarını açıklama kabiliyeti bakımından önem arz etmektedir. Bu çalışmalara aşağıda yer verilmiştir

Kabaalioğlu (1982) tarafından gümrük idarelerinde kıymet tespiti ile ilgili yapılan çalışmada, gümrük kıymetinin gerçek değerinin tespitinin sadece hazine gelirlerini arttırması açısından değil koruma ve teşvik uygulamalarının etkinliği, kota ve lisans anlaşmaları, istatistiksel verilerin güvenilirliği ve ithalattan alınan diğer vergi ve resimler açısından büyük önem arz ettiği belirtilmiştir.

Balcı (1995) tarafından Türkiye ile AB arasında imzalanan 1/95 Sayılı ortaklık konseyi anlaşması ile ilgili yapılan çalışmada gümrük idarelerinin, yükümlünün gümrük kıymeti beyanını tatmin edici bulmaması durumunda satış bedeli yönteminin uygulanmasını reddedebileceği bu yetkinin GATT Kıymet Komitesince üye ülkelere tanınan bir hak olduğu belirtilmiştir.

Yıldız (1997) tarafından gümrük kıymeti ile ilgili yapılan çalışmada Cenevre Sözleşmesinin kıymetin tespitinde öncelikle ithal eşyası için fiilen ödenen gerçek fiyatı esas aldığı, bunun bir diğer anlamıyla fatura fiyatı olduğu dolayısıyla alıcı ile satıcı arasında anlaşılan fiyatın vergi matrahına esas alındığı belirtilmiştir. Brüksel sözleşmesine benzer olarak satış bedelinin esas alınmaması için, alıcı ile satıcı arasında ilişki bulunması ayrıca bu durumun satış bedelini etkilemesi ve fiyatın tam rekabet koşullarında oluşmaması gibi durumların bulunması gerektiği belirtilmiştir.

Gökçe ve Ünal (1999) tarafından gümrük kıymet kodunda yapılan değişikliklerle ilgili çalışmada, ithal eşyasının gümrük kıymetinin tespitinde gümrük idaresinin de ithalatçının da önemli sorumlulukları bulunduğu belirtilmiştir. Gümrük kıymetinin tespitinde ortaya çıkacak belirsizliklerin uluslararası ilişkiler bağlamında da önemli olduğu ayrıca ülke ekonomisi üzerinde olumlu veya olumsuz sonuçlar ortaya çıkacağı göz önüne alınarak gümrük kıymetinin öngörülen usullerle tespit edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Ulusoy (2010) DTÖ bünyesinde uyuşmazlıkların çözümü mekanizmasını açıklamak amacıyla yaptığı çalışmada Türkiye'nin taraf olduğu uyuşmazlıklar ele alınarak uluslararası hukuk alanında etkili bir tutum alabilmek için bu alanda yetişmiş hukukçulara ihtiyaç bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada önceki dönemlerde

devletlerin bağımsız olarak belirleyebildiği bazı konuların giderek uluslararası boyutta düzenlendiği, uluslararası anlaşmaların sayısının arttığı ancak bu anlaşmaların çoğunun etkili yaptırımdan uzak olduğu belirtmiştir. Ayrıca dış ticaretin önemli aktörleri olan devletlerin GATT 1947 ardından DTÖ Kuruluş Anlaşması ekinde yer alan çok taraflı DTÖ anlaşmalarının tümünü kabul ettiği ve iç hukukunda gerekli düzenlemeleri yapmak yükümlülüğü altına girdiği vurgulanmıştır.

Tekbaş (2014) Dünyada ve Türkiye’de yeni korumacılık politikaları ile ilgili çalışmasında yeni korumacılık yaklaşımının teorik çerçevesi de ele alınarak yeni korumacılık politikalarının açıklanması amaçlanmıştır. Çalışmada gümrük vergilerinin amacının hazineye gelir sağlanması ve sanayiye uluslararası rekabetten korumak olduğu ayrıca DTÖ ve GATT kapsamında yapılan anlaşmaların tarife oranlarında azalmaya sebep olduğu ve ulusal hükümetleri bağlayıcı nitelikte dayatmalar sebebiyle yerli sanayinin risk altında kaldığı belirtilmiştir.

Özkoç (2016) tarafından ithalatta gözetim kıymeti ile ilgili yapılan çalışmada gözetim kıymetinin üstünde beyanda bulunulması halinde gözetim belgesi ibraz edilmeden ithalat gerçekleştirildiği bu kapsamda yapılan fazla kıymet beyanlarının fiktif bir kıymet olduğu bu durumun Kurumlar Vergisini etkileyeceği ve dolayısıyla hazine kaybına yol açacağı belirtilmiştir. Ayrıca fazladan ödenen vergilerin yargıya intikal ettirildiği, yargı organlarınca bu vergilerin hukuka aykırı tahsil edildiğinden geri verilmesine karar verdiği bu nedenle gözetim belgesi alınmasının gerekli olduğu kıymetin fiktif bir kıymetle arttırılması uygulamasına son verilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Yüce ve Çelikkaya (2016), gümrük uyuşmazlıkları ile ilgili yapılan çalışmada eşyayı ithal eden kişinin ticari maksadı bulunuyorsa ödediği vergiyi malın maliyetine ekleyerek tüketiciye yansıtma imkânına sahip olduğu ifade edilmiştir. Gümrük vergilerinde matrahın advalorem esasa göre hesaplanan gümrük kıymeti olduğu vergilerin de bu matrah üzerinden hesaplanması sebebiyle gümrük kıymetinin doğruluğunun son derece önemli olduğu belirtilmiştir. Bu doğruluğun tespiti için yapılacak araştırmalarda gümrük idaresinin sınırlandırılmayacağı ve ithalatçının da bu araştırmada iş birliği anlamında sorumlu olduğu ayrıca yükümlülerin tereddüt konusu işlemlerde ihtirazi kayıtla verdiği beyannameler için dava açabileceğine değinilmiştir.

Kaya (2019) gümrük vergisi, gümrük kıymeti ve uyuşmazlıkların çözümü ile ilgili yaptığı çalışmada gümrük uyuşmazlıklarının çözümü aşamalarının açıklanması amaçlanmıştır. Ayrıca çalışmada gümrük vergilerinin dolaylı ve yansıtılabilir özellikleri nedeniyle gümrük kıymetinde ortaya çıkan hatalara bağlı olarak tüketiciler üzerinde olumlu veya olumsuz sonuçların ortaya çıkabileceği, piyasa işleyişine ve rekabet koşullarına da olumsuz etkiler yapabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında AB ile imzalanan Gümrük Birliği anlaşmasının ortak dış ticaret politikasını gerektirmesi sebebiyle kritik bazı sektörlerin olumsuz etkilediği tespitine yer verilmiştir. Türkiye’de emek ücretlerinin düşük olması sebebiyle bu sektörlerin daha çok korunması gerektiği belirtilerek azalan tarife oranlarının yetersizliği sebebiyle yeni korumacılığın esas alınması gerektiği ayrıca alternatif koruma önlemlerinin devreye alındığını belirtmiştir.

şahin (2019) tarafından gümrük vergileri ile ilgili yapılan çalışmada ithal malın artan gümrük vergileri yoluyla i  fiyatının yükseleceği ithal mala rakip ürünleri üreten üreticilere rekabet avantajı sağlayacağından yurt içi üretimde artışa ve karların yükseleceğine değinilmiştir. Ancak bu üretim artışının rekabet ortamı bozularak sağlanması sebebiyle verimsiz ve kalitesiz ürün üretimine neden olabileceği belirtilerek ithal üründen elde edilecek kaynakların rekabet avantajına sahip ihraç ürün üretilmesinde kullanılmasının daha yararlı olacağı belirtilmiştir. Gümrük vergilerinin yerli sanayiye koruma etkisi üzerine belirtilen görüşte ise genç endüstriler tezine dayanan bu uygulamaların zaman zaman karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olması beklenmeyen sektörler için de kullanıldığı vurgulanmıştır.

Kaya ve Doğan (2020) tarafından yapılan Türkiye’de gümrük vergilerinin belirlenmesinde gümrük kıymetinin rolü ile ilgili çalışmada gümrük vergisinin uluslararası ticarete konu eşya bakımından öngörülen vergilerden sadece biri olduğu ve bu verginin hesaplanmasında temel unsurun matrahı belirleyen gümrük kıymeti olduğu belirtilmiştir. Çalışmanın amacı gümrük kıymetinin belirlenmesinde esas alınacak yöntemlerin açıklanması ve gümrük kıymetinin tespitinde öngörülen yöntemlerin açıklanmasıdır. Çalışmada gümrük kıymetinin belirlenmesi aşamalarına yer verilmiş ve gümrük kıymetinin hukuki dayanakları belirtilmiştir. Ayrıca kıymetin gümrük vergilerinin yanında gümrük idarelerinde tahsil edilen diğer vergilerin de matrahını oluşturduğu bu sebeple vergilerin kendilerinden beklenen fonksiyonu

gerçekleştirebilmesinin önemli ölçüde gümrük kıymetinin doğruluğuna ve öngörülen usullerde tespitine bağlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Oktar ve Akın (2020) tarafından ithalatta gözetim uygulaması ek vergilendirme işlemleri ve cezalar ile ilgili yapılan çalışmada uygulamayla ilgili hukuki itilafların açıklanması amaçlanmıştır. Çalışmada uygulamanın sürdürülmesi için esas alınan Genelge ve Tebliğlerin hukuki itilafların yaşanmasını kaçınılmaz hale getirdiği özellikle yurtdışı diğer gider beyanının gerçek gider olmadığından bahisle nesnel subjektif ve keyfi olduğu bir belgeyle tevsik edilmesinin de mümkün bulunmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca gözetim belgesi ibraz edilmeksizin yapılan ithalatların GK 235. Maddesinin kapsamına girmeyeceği vurgulanarak bu yönde yapılan cezai işlemlerin hukuka aykırı olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Seyidoğlu (2020) tarafından gümrük tarifeleri ve tarife dışı araçlarla ilgili yapılan çalışmada, GATT ve DTÖ'ye karşı yüklenilen sorumluluklar sebebiyle tarife artışlarının artık kolay olmadığı bu sebeple tarife artışının ortaya çıkaracağı sonuçları elde etmek maksadıyla dolaylı yoldan ticaret üzerinde uygulanabilecek pek çok tarife dışı uygulama bulunduğu belirtilmiştir. Çalışmada tarife dışı uygulamaların çoğunlukla ithalatın kısıtlanmasına yönelik olduğu ve bunun sonucunda dünya ticaretinde saydamlığın ve öngörülebilirliğin de kaybolduğu vurgulanmıştır.

Yumuk (2020) tarafından Gümrük Kanunu'na aykırı olarak tahsil edilen vergilerle ilgili yapılan çalışmada Avrupa Birliği Adalet Divanı ile Danıştay içtihadı arasında farklılık bulunduğu bu sebeple Türkiye' de gümrük vergilerinin yükümlü hatasından kaynaklansa da geri verilebileceği ifade edilmiştir. Bütün değerlendirmeler sonucunda Gümrük Kanunu'nda Avrupa birliği müktesebatına uyumun sağlanarak Gümrük Birliği çerçevesinde geri verme uygulamalarının yeknesak biçimde uygulanması için gerekli düzenlemelerin yapılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Canbeyli ve Okkaoğlu (2021) tarafından ticaret politikası savunma araçları ile ilgili yapılan çalışmada telafi edici vergiler, devlet teşvikleri, korunma önlemleri gibi uluslararası ticaret uygulamalarının yanında uluslararası alanda düzenlenmeyen ancak iç hukukumuzdan kaynaklanan gözetim mekanizmasının hukuki zemininin açıklanması amaçlanmıştır. Gözetim uygulaması ile ilgili ise AB'de uygulama alanı olmadığı dolayısıyla Uluslararası sözleşmelerden bağımsız bir nitelik kazandığı belirtilmiştir. Bunun yanında üreticiyi koruma yönünde pozitif etkisinin olup

olmadığının dikkatle incelenmesi gerektiği belirtilerek gözetim uygulanan ürünler bazı ithalatçılar için nihai ürünken bazı üreticiler için de ara malı olabileceği dolayısıyla ara malı olarak ithal eden üreticiler için olumsuz sonuçlara yol açacağı ifade edilmiştir.

Gök (2021) tarafından gümrük hukukunda geri verme ile ilgili yapılan çalışmada geri vemenin fazla tahakkuk edilen gümrük vergileri ve para cezalarının idari aşamada giderilmesine hizmet eden bir idari çözüm yolu olduğu belirtilmiştir. Ancak ithalat ticaret politikası önlemi olarak uygulanan gözetim uygulaması kapsamında bilerek ve isteyerek beyan edilen gümrük kıymetine göre hesaplanan verginin geri verme başvurusuna konu edilmesinin mümkün olmadığı belirtilmiştir.

Uzun (2021) tarafından gözetim uygulamasına karşı açılan davalarla ilgili yapılan çalışmada, ithalatçıların gözetim belgesi almalarının kolay olmadığı bu nedenle eşya bedelini gözetim tebliğlerinde belirlenen kıymetlerin üstünde beyan etmeyi tercih ettikleri belirtmiştir. Ancak bu kıymetin gerçek usullere göre tespit edilmediğinden bahisle G.K 211. Maddesi kapsamında dava açtıkları ve genellikle davaları kazandıkları ifade edilmiştir. Kamu otoritesinin ise bu davalara karşı G.K 211. Maddesinde değişiklik yaparak beyanın bağlayıcılığı üzerine kurulan bir değişikliği yürürlüğe koyduğu Kıymet Anlaşması hükümleriyle çelişen bu düzenlemenin gözetim uygulaması kapsamında başvuru dava sonuçlarını etkileyip etkilemeyeceğinin bilinmediği vurgulanmıştır.

Literatürdeki çalışmalarda gözetim uygulamasının Kıymet anlaşması hükümlerine aykırı olduğu, kıymet belirleme prosedürlerinde farklılığa neden olduğu, bunun yanında birçok vergisel ve hukuki soruna yol açtığı yönünde sonuç ve değerlendirmelere yer verilmiştir. Ayrıca uluslararası alanda kabul görmemesinin yanında yutiçi fiyalarda sınırlı etkisi bulunması sebebiyle üretim üzerinde etkisinin sınırlı olacağı kanaatine ulaşılmaktadır. Uygulamanın getirdiği birçok olumsuzluk karşısında sanayi üretiminde beklenen etkiyi gösterip göstermediği yönünde araştırma yapılmasının uygulamanın verimliliği açısından gerekli olduğu kanaatine varılmıştır. Bu nedenle uygulamanın etki alanının diğer sektörlere oranla daha geniş olduğu Kağıt ve Karton Sanayi örneği ele alınmıştır.

6. KAĞIT VE KARTON SANAYİ ÜZERİNE METODOLOJİK ANALİZ

6.1 Veri Seti Ve Metodoloji

Araştırmanın bu kısmında araştırma modeli, araştırmada kullanılan değişkenler ve veri analizi sırasında kullanılan ekonometrik yöntemlerden bahsedilmiştir.

6.1.1 Araştırma modeli

Araştırma kapsamında denklem 1'deki ekonometrik modelin çözümlenmesi amaçlanmaktadır.

$$\begin{aligned} \text{Log}(SUE_t) = & \alpha + \beta_1 \text{Log}(IMPUVI1_t) + \beta_2 \text{Log}(IMPUVI2_t) \\ & + \beta_3 \text{Log}(IMPUVI3_t) + \varepsilon_t \end{aligned} \quad 1)$$

Denklem 1'de yer alan t alt imi zaman serisinin zaman boyutunu ifade etmektedir. α denklem sabit terimini, ε ise denklem hata terimlerini göstermektedir. β_i ($i=1, 2, 3$) ise bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerindeki etkilerini gösteren ve tahmin edilmek istenen katsayıları ifade etmektedir. Log ön eki ise değişkenlerin modele doğal logaritmaları ile eklendiğini göstermektedir.

6.1.2 Değişkenler

Modelde yer alan iktisadi değişkenlere ait bilgiler simgeler kullanılarak yapılmıştır. Değişken isimlerinin uzun kelime gurundan oluşması nedeniyle çizelge incelerken kolaylık olması açısından değişken isimleri Çizelge 6.1'deki gibi simgeleştirilmiştir.

Çizelge 6.1 : Değişken simgeleri.

Simge	Değişken
SUE	Sektör sanayi üretim endeks değeri (Kaynak: TÜİK, 2022.)
IMPUVI1	Not defterleri, mektupluk bloknolar, hatıra defterleri alt kalemi için ithalat birim değer endeksi (Kaynak: TÜİK, 2022.)
IMPUVI2	Klasörler, ciltler (kitap kapakları hariç), dosya gömlekleri ve kapakları ithalat birim değer endeksi (Kaynak: TÜİK, 2022.)
IMPUVI3	Duvar kâğıtları ve benzeri duvar kaplamaları ithalat birim değer endeksi (Kaynak: TÜİK, 2022.)

6.1.3 Veri analizi

Araştırma kapsamında TÜİK' ten elde edilen veriler Microsoft Excel programına alınıp gerekli kontrollerin ve düzenlemelerin yapılmasının ardından E-Views 10 sürümüne aktarılarak gerekli tüm analizler ve görselleştirmeler söz konusu paket programında tamamlanmıştır.

Bulgular bölümünün ilk kısmında araştırma modelinde yer alan değişkenlere ait betimsel istatistikler ve zaman seyir grafikleri yer almaktadır. İkinci kısımda değişkenlerin durağanlık durumlarının belirlenmesi amacıyla yapılan birim kök testi bulgularını içerirken, üçüncü kısım ise araştırma modelinin ARDL modeli ile çözümlenmesi ve varsayımların sınanmasını içermektedir.

Zaman serilerin regresyon modellerinde yer alan değişkenlerin durağan olma koşulları vardır. İki veya daha fazla durağan dışı değişken arasında kurulacak regresyon modeli sahte regresyon modeli olacaktır. Sahte regresyon durumunda tahmin edilen modeller genellikle iyi sonuçlar vermektedir. Fakat yüksek R^2 ve istatistiksel olarak anlamlı parametrelere rağmen tahmin edilen parametreler genellikle anlamsızdır. Bunun temel nedeni değişkenlerin birbiri ile ilişkili olması değil, durağan dışı değişkenlerin tesadüfi olarak aynı yönde hareket etmesidir. Sahte regresyon birbiri ile tamamen ilgisiz iki durağan dışı değişken arasında meydana gelebileceği gibi birbiri ile ilişkili makroekonomik ve finansal serilerde de ortaya çıkabilir. (Sevütekin & Çınar, 2017, s. 559)

ADF birim kök testi serinin durağan olup olmadığını belirleyen bir birim kök testidir. Yöntem Dickey –Fuller (DF) birim kök testinin geliştirilmiş halidir. ADF birim kök testi DF birim kök testine nazaran otokorelasyon sorununu dikkate almıştır. ADF birim kök testi ile bir Y_t serisinin seviyesinde durağan olup olmadığını cevaplamak için üç adet denklemin çözümünü önermektedir.

$Y_t \sim I(0)$ için

Sabit terimsiz ve trendsiz denklem ;

$$\Delta Y_t = \beta_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \sigma_i \Delta Y_{t-i}$$

2)

Sabit terimli denklem;

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \sigma_i \Delta Y_{t-i}$$

3)

Sabitli ve trendli denklem ;

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 Trend + \sum_{i=1}^p \sigma_i \Delta Y_{t-i}$$

4)

ADF testi denklem 2, 3 ve 4'teki regresyon spesifikasyonlarının EKK (en küçük kareler) ile tahminini gerekli kılar. Serinin durağanlığı için iki koşul sağlanmalıdır; birincisi β_1 katsayısı negatif işaretli olmalı, ikincisi ise katsayının istatistiksel olarak anlamlı olmalıdır. Denklemdaki bağımlı değişken gecikmeleri hata terimlerindeki olası otokorelasyon sorununu gidermeye yöneliktir ve optimal gecikmelerin belirlenebilmesi için Schwarz Bilgi Kriterlerinin karşılaştırılması önerilmektedir. (Kutlar, 2000)

ADF testi için sıfır hipotezi ve alternatif bir hipotezi şu şekildedir;

H_0 : Seride birim kök vardır. (Seri Durağan Değildir.)

H_1 : Seride birim kök yoktur. (Seri Durağandır.)

Test sonucunda üç spesifikasyon da aynı yerde birim köke işaret ederse veya birim kökün olmadığına işaret ederse bu yönde karar verilir. (D.Dickey & W.A.Fuller, 1979, 427-431)

Serilerin düzey değerlerinin durağan olmaması durumunda ise dönemler arasındaki fark yani devresel fark değişkenlerine ait serilere benzer ADF prosedürü uygulanarak serinin hangi farkında durağan olduğuna karar verilir.

Zaman serilerin görülebilen yapısal kırılmaların ise birim kök testlerini yanıltabileceği bilinmektedir. Bu sebep ile yapısal kırılmalı seriler için oluşturulan yapısal kırılmalı birim kök testlerinden DF testinin de ADF testine ek olarak uygulanmasına karar verilmiştir. Serideki yapısal kırılma 4 farklı türde gerçekleşebilir. Yapısal kırılmalı birim kök testi için yapısal kırılmanın türüne bağlı olarak denklem 5-6-7 ve 8'deki 4 esas model vardır. Söz konusu modeller şu şekildedir;

Model 0: Trendsiz seride seviye kırılması

$$y_t = \mu_0 + \theta DU_t(T_b) + y_t^* \quad 5)$$

Model 1: Trendli seride seviye kırılması

$$y_t = \mu_0 + \beta_t + \theta DU_t(T_b) + y_t^* \quad 6)$$

Model 2: Trendli seride trend ve seviye kırılması

$$y_t = \mu_0 + \beta_t + \theta DU_t(T_b) + \gamma DU_t(T_b) + y_t^* \quad 7)$$

Model 3: Trendli seride trend kırılması

$$y_t = \mu_0 + \beta_t + \gamma DT_t(T_b) + y_t^* \quad 8)$$

Burada $DU_t(T_b)$ kırılma zamanı için oluşturulmuş seviyede kırılma kukla değişkeni, $DT_t(T_b)$ kırılma zamanı için oluşturulmuş trend kırılması kukla değişkeni, y_t^* ise denklemlerin hata terimleri olup seriler trenden arındırılmış serilerdir. Yaklaşım iki aşamalıdır. Birincisi yukarıdaki eşitlikler yardımıyla seri trendden arındırılır. İkinci aşamada ise aşağıdaki test denklemleri ile birim kökün varlığı araştırılır. (Yamak & Erdem, 2017, s. 101)

Model 0,1 ve 2 için;

$$y_t^* = \sum_{i=0}^k w_i D_{t-i}(T_b) + \alpha y_{t-i}^* + \sum_{i=0}^k c_i \Delta y_{t-i}^* + \mu_i \quad 9)$$

Model 3 için;

$$y_t^* = \alpha y_{t-i}^* + \sum_{i=0}^k c_i \Delta y_{t-i}^* + \mu_i \quad 10)$$

Yapısal kırılmalı değişkenler için ADF birim kök testi ile yapısal kırılmalı birim kök testi arasında bulgular bakımından uyumsuzluk olması durumunda değişkenlerin içerdiği yapısal kırılmalı dikkate alan yapısal kırılmalı birim kök testi bulgularının

daha güvenilir oldukları bilinmektedir. Diğer yandan değişkenlerin yapısal kırılmalarına dair kuşkular ise yapısal kırılmalı birim kök testinde yer alan kırılma kuklalarının istatistiksel anlamlılıkları incelenerek giderilebilir. Testte yapısal kırılma dönemleri dışsal olarak belirlenebildiği gibi özellikle birden fazla yapısal kırılmanın görüldüğü seriler için Dickey-Fuller Min- t istatistiği de kırılma dönemlerinin seçimi için faydalı olabilmektedir.

Regresyon modellerinde kullanılacak değişkenler durağan dışı olması durumunda sıkça başvurulmuş bir yöntem değişkenlerin farklarının alınarak durağanlaştırılmasıdır. Fakat uzun dönem ilişkisiyle ilgili bilgiyi ortadan kaldırması sebebiyle durağan olmayan değişkenlerin bu şekilde kullanılmasının uygun olmadığı Granger ve Newbold tarafından açıklanmıştır. (Granger & P.Newbold, 1977)

Durağan olmayan serilerin doğrusal bir bileşimi durağan olabilir, bu tür değişkenler eş bütünleşik değişkenler olarak adlandırılır. Doğrusal bileşim genellikle iktisat teorisi ile ilgilidir. Eş bütünleşmenin iktisadi yorumuna göre, iki veya daha fazla seri, uzun döneme yayılan bir denge eşitliği oluşturacak bir biçimde birbirleriyle ilişkili iseler, seriler skolastik trend içerseler (durağan olmasalar) dahi, zaman içinde birbirleriyle yakın hareket ederler ve aralarındaki fark istikrarlı yani durağandır. Bu durumda eş bütünleşme kavramı, ekonomik sistemin zaman içinde yakınsadığı ve uzun dönem denge ilişkisinin varlığı anlamına gelmektedir (Harris & Sollis, 2003, s. 22).

Eş bütünleşme kavramı literatüre Engle-Granger tarafından kazandırılmakla birlikte genellikle eş bütünleşme modelinden hesaplanan kalıntılara birim kök testi uygulaması temellerine dayalı birçok eş bütünleşme testi mevcuttur. Bu çalışmada eş bütünleşme ilişkilerinin varlığını araştırmak amacıyla ARDL sınır testi yönteminden faydalanılmıştır. ARDL sınır testinin seçilmesi konusunda söz konusu testin değişkenlerin durağanlık özelliklerini dikkate almaksızın eş bütünleşme ilişkisinin varlığını tespit edebilmesi göz önünde bulundurulmuştur. Daha açık bir ifade ile ARDL sınır testi yöntemi fark dereceden tümleşik olan seriler arasındaki eş bütünleşme ilişkisinin incelenmesine olanak tanınması bakımından Engle-Granger (1987) ve Johansen(1989) testlerine göre daha kullanışlı hale gelmektedir. Araştırma modelinde yer alan değişkenlerin farklı derecede tümleşik olması sebebiyle araştırmada ARDL sınır testi yaklaşımı benimsenmiştir.

ARDL testi ekonometride aynı düzeyde durağan olmayan değişkenler arasında ilişkilerin incelenmesine olanak sağlayan eş bütünleşme testlerinden biridir. ARDL sınır testi yöntemi diğer eş bütünleşme testlerine göre bazı avantajlara sahiptir. Söz konusu avantajlar şu şekilde sıralanabilir; Uzun dönem için katsayı verir, Aynı derecede durağan olmayan ve en fazla I(1) olan değişkenlere uygulanabilir, Trend ve sabit spesifikasyonları oldukça geniştir. Hata düzeltme temellidir uzun dönem sapmaların dengelenmesi koşulu ile çalışır. Sadece uzun dönem dengesi olması yetmemekte, dengeye ek olarak uzun dönemden sapmaların da hata düzeltme terimi tarafından dengelenmesini gerektirir.

ARDL sınır testi yaklaşımı iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşama değişkenler arasında uzun dönem ilişkinin varlığını sınanır. İkinci aşamada ilk aşamada eş bütünleşik oldukları tespit edilen serilerin kısa ve uzun dönem katsayıları hesaplanır. Anlaşılabilirlik amacıyla iki değişkenli bir araştırma modeli için sınır testi yaklaşımında uzun dönemli ilişkinin sınanması amacıyla aşağıdaki denklem tahmin edilir.

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 X_{t-1} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^q \lambda_i \Delta X_{t-i} + \mu_t$$

11)

Eşitlikteki;

p= bağımlı değişkendeki optimal gecikme sayısı

q =bağımsız değişkendeki optimal gecikme sayısı

β_0 , β_1 , β_2 , δ_i ve λ_i katsayıları

Δ = Değişkenin farkını ifade eder.

Değişkenler arasındaki eş bütünleşme ilişkisi için sıfır hipotezi şu şekildedir;

$$H_0: \beta_1 = \beta_2 = 0$$

Hesaplanan test istatistiği belirlenmiş alt kritik sınırdan küçük ise eş bütünleşme ilişkisinin olmadığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilemez, test istatistiği belirlenmiş üst kritik sınırdan büyük ise eş bütünleşme ilişkisinin olmadığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilerek eş bütünleşmenin olduğuna karar verilir. Test

istatistiğinin alt ve üst sınır değerleri arasında olması durumunda ise eş bütünleşme konusunda karar verilemez.

Seriler arasında eş bütünleşme olduğu tespit edildikten sonra ARDL(p,q) modeli tahmin edilir. ARDL(p,q) modeli aşağıdaki eşitlikte gösterilmiştir.

$$Y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \delta_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^q \lambda_i X_{t-i} + \mu_t \quad (12)$$

ARDL(p,q) modelinde bağımsız değişken için uzun dönem katsayıları aşağıdaki gibi tahmin edilir.

$$\frac{\lambda_0 + \lambda_p + \dots \lambda_q}{1 - \delta_1 + \delta_2 + \dots \delta_q} \quad (13)$$

Uzun dönem katsayıların tahmin edilmesinden sonra hata düzeltme modeli kurularak kısa dönem katsayıları elde edilir.

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 EC_{t-1} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=1}^q \lambda_i \Delta X_{t-i} + \mu_t \quad (14)$$

Denklemdaki EC hata düzeltme terimini ifade eder, bağımsız değişkenlerden bağımlı değişkene doğru nedensellik ilişkisinin varlığını test etmek için hata düzeltme teriminin anlamlı ve 0 ile -2 aralığında yer alması gerekir.

ARDL(p,q) modeli için optimal gecikme uzunluklarının belirlenmesi için Akaike bilgi kriteri dikkate alınmış, Akaike bilgi kriterine göre birçok farklı gecikme uzunluğu spesifikasyonu karşılaştırılarak optimal model seçilmiştir.

6.2 Bulgular

Araştırmanın bu kısmında veri analizi sonucu elde edilen bulgular tablo, yorum ve grafikler ile birlikte raporlanmıştır.

6.2.1 Betimsel istatistikler

Araştırma modelinde yer alan değişkenlere ait betimsel istatistikler Çizelge 6.2'deki gibidir.

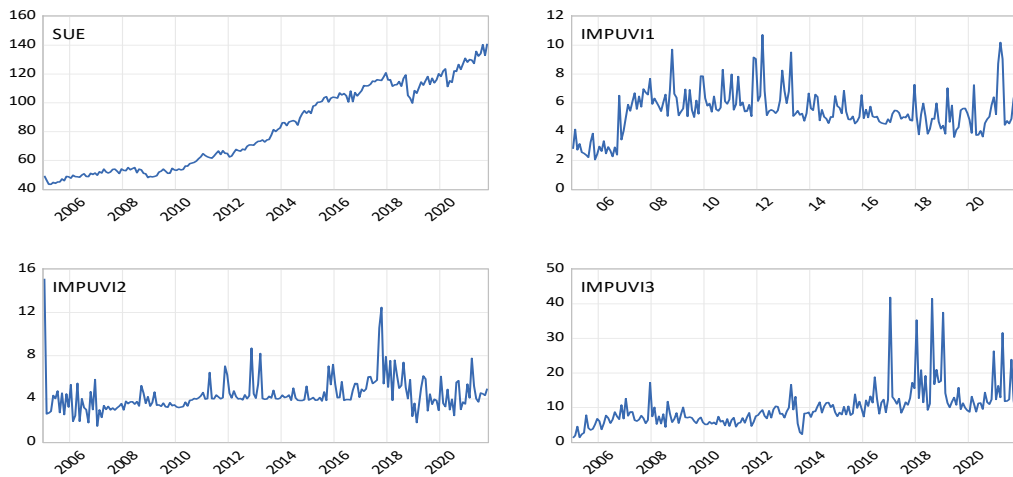
Çizelge 6.2 : Değişken betimsel istatistikleri.

İstatistik	SUE	IMPUVI1	IMPUVI2	IMPUVI3
Ortalama	82.09306	5.396523	4.368296	9.865193
Maksimum	140.9266	10.71655	15.12424	41.83430
Minimum	43.37835	2.053170	1.475537	1.227488
S.S.	28.86397	1.489025	1.595494	5.922730
S	0.254633	0.479146	2.766669	2.853237
K	1.565880	4.381401	16.20254	14.19249
Jarque-Bera	19.49344	23.79048	1724.785	1328.451
Sig.	0.000058	0.000007	0.000000	0.000000
Gözlem	202	202	202	202

S.S: Standart Hata, S: Çarpıklık, K: Basıklık.

SUE değişkeni minimum 43.37835, maksimum 140.9266 değerleri arasında 82.09306 ortalama etrafında 28.86397 standart sapma değeri ile normale yakın dağılmaktadır. ($|S| < 1.5$) IMPUVI1 değişkeni minimum 2.053170, maksimum 10.71655 değerleri arasında 5.396523 ortalama etrafında 1.489025 standart sapma değeri ile normale yakın dağılmaktadır. ($|S| < 1.5$) IMPUVI2 değişkeni minimum 1.475537, maksimum 15.12424 değerleri arasında 4.368296 ortalama etrafında 1.595494 standart sapma değeri ile normale yakın dağılmaktadır. ($|S| < 1.5$) IMPUVI3 değişkeni minimum 1.227488, maksimum 41.83430 değerleri arasında 9.865193 ortalama etrafında 5.922730 standart sapma değeri ile normale yakın dağılmaktadır. ($|S| < 1.5$)

Değişkenlere ait zaman seyir grafikleri Şekil 6.1'deki gibidir.

Şekil 6.1 : Değişken zaman seyir grafikleri.

Şekiller incelendiğinde SUE değişkeninin artan trendli belirgin bir yapısal kırılma özelliği göstermeyen bir değişken olduğu görülmektedir. IMPUVI1 değişkeni belirgin bir trend içermeyen yapısal kırılma özellikleri gösteren bir değişken olduğu görülmektedir. Benzer şekilde IMPUVI2 ve IMPUVI3 değişkenleri de belirgin bir trend içermeyen yapısal kırılma özellikleri gösteren bir değişken olduğu görülmektedir

6.2.2 Birim kök testleri

Değişkenlerin durağanlık durumlarının tespit edilmesi amacıyla yapılan ADF birim kök testi bulguları Çizelge 6.3'deki gibidir.

Çizelge 6.3 : Birim kök testi bulguları.

Değişken	Sabitsiz	Sabitli	Trend Ve Sabitli
Log(SUE)	3.332 ^[1] (0.999)	-0.008 ^[1] (0.956)	-2.417 ^[1] (0.369)
Δ Log(SUE)	-18.704 ^{[0]***} (0.000)	-19.464 ^{[0]***} (0.000)	-19.433 ^{[0]***} (0.000)
Log(IMPUV1)	0.332 ^[3] (0.781)	-2.572 ^[3] (0.105)	-2.477 ^[3] (0.339)
Δ Log(IMPUV1)	-12.847 ^{[2]***} (0.000)	-12.849 ^{[2]***} (0.000)	-12.848 ^{[2]***} (0.000)
Log(IMPUV2)	-0.322 ^[3] (0.568)	-5.944 ^{[1]***} (0.000)	-7.028 ^{[1]***} (0.000)
Δ Log(IMPUV2)	-14.396 ^{[2]***} (0.000)	-14.362 ^{[2]***} (0.000)	-14.324 ^{[2]***} (0.000)
Log(IMPUV3)	0.109 ^[3] (0.716)	-3.856 ^{[3]***} (0.002)	-7.046 ^{[1]***} (0.000)
Δ Log(IMPUV3)	-13.902 ^{[2]***} (0.000)	-13.915 ^{[2]***} (0.000)	-13.955 ^{[2]***} (0.000)

* (%10), **(%5), *** (%1) anlamlılık düzeyinde durağanlığı simgeler. (parantez içleri ADF testi olasılık değerlerini (sig.) içermektedir) Δ =Değişkenin birinci devre farkını simgeler.[köşeli parantez içi ADF regresyonu için seçilen optimal gecikme uzunluklarını içermektedir.] ADF regresyonu optimal gecikme uzunluğu için Schwarz Bilgi Kriteri kullanılmıştır (Maks.Lag:12).

Tabloda Log(SUE) değişkeni için sabitsiz, sabitli ve trend ve sabitli spesifikasyonlar için yapılan ADF birim kök testi istatistikleri incelendiğinde değişkenin düzeyde durağan bir değişken olmadığı görülmektedir. (Sig.>0.10) Değişkenin birinci farkında ise her üç spesifikasyon için de değişkenin %1 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu görülmektedir. (Sig.<0.01)

Log(IMPUV1) değişkeni için sabitsiz, sabitli ve trend ve sabitli spesifikasyonlar için yapılan ADF birim kök testi istatistikleri incelendiğinde değişkenin düzeyde durağan bir değişken olmadığı görülmektedir. (Sig.>0.10) Değişkenin birinci farkında ise her üç spesifikasyon için de değişkenin %1 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu görülmektedir. (Sig.<0.01)

Log(IMPUV2) değişkeni için sabitsiz spesifikasyon için yapılan ADF birim kök testi istatistikleri incelendiğinde değişkenin düzeyde durağan bir değişken olmadığı (Sig.>0.10) fakat sabitli ile trend ve sabitli spesifikasyonlar için yapılan ADF birim kök testi istatistikleri incelendiğinde ise değişkeninin düzeyde durağan bir değişken olduğu görülmektedir. (Sig.<0.01).

Spesifikasyonlar arasında durağanlık bakımından uyumsuzluk söz konusudur. Diğer yandan değişkenin birinci farkında ise her üç spesifikasyon için de değişkenin %1 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu görülmektedir. (Sig.<0.01).

Log(IMPUV3) değişkeni de Log(IMPUV2) değişkeni ile benzer şekilde sabitsiz spesifikasyon için yapılan ADF birim kök testi istatistikleri incelendiğinde değişkenin düzeyde durağan bir değişken olmadığı (Sig.>0.10) fakat sabitli ile trend ve sabitli spesifikasyonlar için yapılan ADF birim kök testi istatistikleri incelendiğinde ise değişkeninin düzeyde durağan bir değişken olduğu görülmektedir. (Sig.<0.01).

Spesifikasyonlar arasında durağanlık bakımından uyumsuzluk söz konusudur. Diğer yandan değişkenin birinci farkında ise her üç spesifikasyon için de değişkenin %1 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu görülmektedir. (Sig.<0.01).

Log(IMPUV1), Log(IMPUV2) ve Log(IMPUV3) değişkenlerinin yapısında bulunan yapısal kırılma dönemlerinin ADF birim kök testini yanıltmasının mümkün olduğu bilinmektedir. Bu sebeple söz konusu değişkenlerin durağanlık durumlarına karar vermeden önce değişkenlerin yapısal kırılma özelliklerini de dikkat alan yapısal kırılmalı DF birim kök testlerinin incelenmesini faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle ayrıca bakılması gereken yapısal kırılmalı DF birim kök testi yapılarak elde edilen Yapısal kırılmalı DF birim kök testi bulguları Çizelge 6.4'teki haliyle sunulmuştur. Tablo incelendiğinde görüleceği üzere yapısal kırılma içeren ithalat birim değer endekslerinin tümü için yapılan yapısal kırılmalı DF birim kök testi

bulguları değişkenlerin tüm spesifikasyonlar için %1 anlamlılık düzeyinde düzey değerlerde durağan olduğu yönündedir. (Sig.<0.01)

Çizelge 6.4 : Yapısal kırılmalı DF kök testi bulguları.

Değişken	Sabitli	Trend ve sabitli kırılma spesifikasyonları		
		Sabitte	Trendde	Sabit ve trendde
Log(IMPUV1)	-8.130 ^{[0]***} (0.000)	-8.251 ^{[0]***} (0.000)	-6.888 ^{[0]***} (0.000)	-8.414 ^{[0]***} (0.000)
Log(IMPUV2)	-11.585 ^{[0]***} (0.000)	-15.566 ^{[0]***} (0.000)	-12.809 ^{[0]***} (0.000)	-15.659 ^{[0]***} (0.000)
Log(IMPUV3)	-9.654 ^{[0]***} (0.000)	-10.712 ^{[0]***} (0.000)	-10.531 ^{[0]***} (0.000)	-10.891 ^{[0]***} (0.000)

* (%10), **(%5), *** (%1) anlamlılık düzeyinde durağanlığı simgeler. (parantez içleri ADF testi olasılık değerlerini (p) içermektedir) Δ =Değişkenin birinci devre farkını simgeler.[köşeli parantez içi ADF regresyonu için seçilen optimal gecikme uzunluklarını içermektedir.] ADF regresyonu optimal gecikme uzunluğu için Schwarz Bilgi Kriteri kullanılmıştır (Maks.Lag:12).

ADF birim kök testi ile yapısal kırılmalı birim kök testi istatistikleri arasındaki uyumsuzluk sebebiyle değişkenlerin yapısal kırılma özelliklerini de hesaplamaya dâhil eden yapısal kırılmalı birim kök testi istatistiklerinin daha güvenilir oldukları düşünülmektedir. Bu durumda birim kök testi bulguları birlikte değerlendirildiğinde bağımlı değişkenin düzeyde durağan olmayan fakat birinci devresel farkında durağanlaşan 1.dereceden tümleşik bir seri ($\approx I(1)$) bağımsız değişkenlerin ise düzeyde durağan değişkenler oldukları görülmektedir. ($\approx I(0)$)

6.2.3 Model tahminleri

Araştırma kapsamında tahmin edilmek istenen modelde yer alan değişkenlerin farklı düzeylerde durağan olmaları sonucunda modelin söz konusu durağanlık durumlarına uygun ($I(0)$ ve $I(1)$) tahmin yönteminin ARDL F Sınır Testi Eş Bütünleşme analizi olduğu bilinmektedir. Modelin ARDL F Sınır Testi ile analizi öncesi değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarının incelenmesi faydalı görülmektedir. Değişkenler arasındaki korelasyon matrisi Çizelge 6.5'teki gibidir.

Tablo incelendiğinde bağımlı değişken ile bağımsız değişkenleri arasındaki tüm korelasyon katsayılarının sırasıyla %5, %1 ve %1 anlamlılık düzeylerinde anlamlı olduğu görülmektedir.(Sig.<0.05, Sig.<0.01 ve Sig.<0.01) bağımlı değişken ile bağımsız değişkenleri arasındaki tüm korelasyon katsayılarının tamamının pozitif olduğu dikkat çekerken katsayı büyüklükleri incelendiğinde korelasyon ilişkilerinin oldukça zayıf olduğu görülmektedir. ($0 < R_{XY} < 0.3$) Tabloda bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları incelendiğinde ise %5 ve %1 anlamlılık

düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif korelasyon katsayıları görülmektedir. Bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları büyüklük bakımından incelendiğinde ise tama yakın çoklu doğrusal bağıntı sorununa neden olmayacak büyüklükte oldukları görülmektedir. $(|R_{XY}| < 0.80)$ (Damador N. Gujarati, s. 319-352).

Çizelge 6.5 : Değişkenler arası korelasyon matrisi.

	Log(IMPUVI1)	Log(IMPUVI2)	Log(IMPUVI3)	Log(SUE)
Log(IMPUVI1)	1.000			
Log(IMPUVI2)	0.156** (0.027)	1.000		
Log(IMPUVI3)	0.211*** (0.003)	0.176** (0.012)	1.000	
Log(SUE)	0.148** (0.036)	0.383*** (0.000)	0.672*** (0.000)	1.000

***(%1), **(%5), *(%10) anlamlılık düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade eder, (parantez içleri anlamlılık değerlerini (Sig.) içerir).

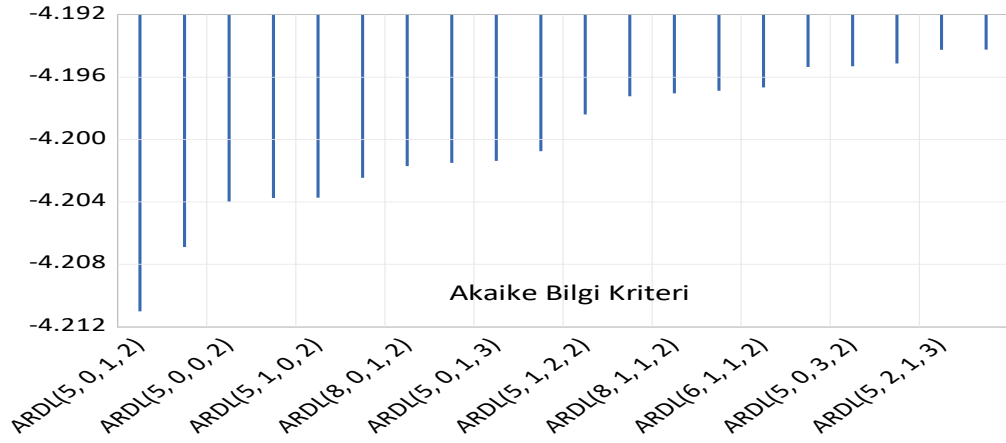
Diğer yandan tama yakın çoklu doğrusal bağıntı sorunu ile ilgili bir diğer istatistik olan Varyans Enflasyon Faktörü (VIF) değerleri Çizelge 6.6'daki gibidir.

Çizelge 6.6 : Varyans enflasyon faktörü değerleri.

Değişken	Varyans	VIF
LNIMPUVI1	0.004399	1.063059
LNIMPUVI2	0.003374	1.048078
LNIMPUVI3	0.001256	1.070417

Tablo incelendiğinde tüm değişkenler için hesaplanan VIF değerlerinin 10'dan oldukça küçük olduğu görülmektedir. Bu durumda ekonometrik modelde herhangi bir tama yakın çoklu doğrusal bağıntı sorunu şüphesi kalmadığı söylenebilir. $(VIF < 10)$ ARDL model prosedürünün ilk kısmında Otoregresif modelin uygun gecikmeler ile tahmin edilmesi gerekmektedir. Bağımlı ve bağımsız değişkenler için optimal gecikmelerin seçilmesi amacıyla farklı gecikme uzunlukları için Akaike Bilgi Kriteri değerlerinin karşılaştırmasını içeren Şekil 6.2'de sunulmuştur.

Şekil 6.2'de görüldüğü üzere optimal (en küçük) Akaike bilgi kriteri değerini veren model ARDL(5, 0, 1, 2) modelidir. Daha açık bir ifade ile bağımlı değişken Log(SUE) için 5, bağımsız değişken LOG(IMPUVI1) için 0, LOG(IMPUVI2) için 1 ve LOG(IMPUVI3) için 2 gecikme içeren Otoregresif model optimal modeldir.

Şekil 6.2 : Akaike bilgi kriteri.

ARDL(5, 0, 1, 2) modeli Otoregresif kısmına ait tahmin bulguları Çizelge 6.7’deki gibidir.

Çizelge 6.7 : ARDL(5, 0, 1, 2) otoregresif model tahmin bulguları.

Değişken ve tanısal istatistik	B	S.H	t	Sig.
LOG(SUE _{t-1})	0.610561	0.071535	8.535147***	0.0000
LOG(SUE _{t-2})	0.314991	0.085305	3.692539***	0.0003
LOG(SUE _{t-3})	0.004975	0.088941	0.055939	0.9555
LOG(SUE _{t-4})	-0.073732	0.087191	-0.845640	0.3988
LOG(SUE _{t-5})	0.156719	0.069977	2.239566**	0.0263
LOG(IMPUVI _{1t})	0.003488	0.007449	0.468240	0.6402
LOG(IMPUVI _{2t})	-0.001362	0.008054	-0.169106	0.8659
LOG(IMPUVI _{2t-1})	-0.015401	0.007909	-1.947127*	0.0530
LOG(IMPUVI _{3t})	-0.003068	0.006402	-0.479251	0.6323
LOG(IMPUVI _{3t-1})	0.002549	0.006439	0.395917	0.6926
LOG(IMPUVI _{3t-2})	-0.013613	0.006058	-2.247256**	0.0258
Breusch-Pagan-Godfrey heteroskedastise testi			F(11,185)=1.549	Sig.=0.117
LM otokorelasyon testi	Lag(2)	F(2,184)=0.099	Sig.=0.905	Lag(2)
	Lag(4)	F(4, 182)=0.786	Sig.=0.536	Lag(4)
	Lag(6)	F(6, 180)=0.577	Sig.=0.749	Lag(6)
	Lag(9)	F(9, 177)=0.577	Sig.=0.728	Lag(9)
	Lag(12)	F(12,174)=0.778	Sig.=0.673	Lag(12)
Hata terimleri	$\bar{\epsilon} \approx 0$	J.B=25.235	Sig.=0.000	S=0.027 K=4.069

***(%1), **(%5),*(%10) anlamlılık düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade eder, F: F test istatistiği,(parantez içleri test serbestlik derecelerini içerir. F(SD1,SD2.) $\bar{\epsilon}$: Hata terimi ortalaması, J.B: Jarque Bera Normal Dağılım Testi, S: Çarpıklık, K: Basıklık.

Otoregresif model tanısal istatistikleri incelendiğinde Breusch-Pagan-Godfrey Heteroskedastise testi doğrultusunda modelde %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli bir değişken varyans sorunu olmadığı görülmektedir. (F(11, 185)=1.549, Sig.>0.10)

LM otokorelasyon testi bulguları incelendiğinde ise modelde %10 anlamlılık düzeyinde 12.gecikmeye kadar istatistiksel olarak önemli bir otokorelasyon sorunu olmadığı görülmektedir.(Sig.>0.10) Modeldeki otokorelasyon incelemesine dair bir başka istatistik Korelogram ise ekte sunulmuştur. (EK2) Korelogram grafiğinde 36.gecikmeye kadar istatistiksel olarak anlamlı bir otokorelasyon sorunu olmadığı görülebilir. (Sig.>0.10).

Model hata terimlerinin yaklaşık sıfır ortalamaya sahip olduğu ($\bar{\varepsilon} \approx 0$) Jarque Bera Normal Dağılım Testi bulgularına göre normal dağılmadığı (Sig.<0.01) fakat çarpıklık katsayısı incelendiğinde değişkenin normale yakın dağıldığı görülmektedir.($|S| < 1$) . (Hair, 2013)

ARDL model prosedüründe Otoregresif model katsayılarının iktisadi bir anlamları olmadığı söz konusu katsayılardan uzun dönem katsayılar elde edilmesi için kullanıldığı bilindiğinden Otoregresif model katsayılarının yorumlanmaması tercih edilmiştir.

ARDL modelde değişkenler arasındaki uzun dönem dengenin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını test eden F sınır testi istatistiği ise kısıtsız hata düzeltme modelinden elde edilmektedir. Kısıtsız hata düzeltme modeli bulguları Çizelge 6.8'deki gibidir.

Çizelge 6.8 : Kısıtsız hata modeli bulguları.

Değişken	B	S.H	t	Sig.
LOG(SUE _{t-1})	0.013514	0.005895	2.292567**	0.0230
LOG(IMPUVI _{1t})	0.003488	0.007449	0.468240	0.6402
LOG(IMPUVI _{2t-1})	-0.016763	0.010252	-1.635015	0.1037
LOG(IMPUVI _{3t-1})	-0.014132	0.007431	-1.901703*	0.0588
Δ LOG(SUE _{t-1})	-0.402953	0.072240	-5.577957***	0.0000
Δ LOG(SUE _{t-2})	-0.087962	0.078319	-1.123120	0.2628
Δ LOG(SUE _{t-3})	-0.082987	0.075323	-1.101751	0.2720
Δ LOG(SUE _{t-4})	-0.156719	0.069977	-2.239566**	0.0263
Δ LOG(IMPUVI _{2t})	-0.001362	0.008054	-0.169106	0.8659
Δ LOG(IMPUVI _{3t})	-0.003068	0.006402	-0.479251	0.6323
Δ LOG(IMPUVI _{3t-1})	0.013613	0.006058	2.247256**	0.0258

Kısıtsız hata düzeltme modeli katsayılarının birlikte anlamlılık testi istatistiği olan F Sınır testi istatistikleri ve Otoregresif model katsayılarından elde edilen uzun dönem katsayıları Çizelge 6.9'daki gibidir.

Çizelge 6.9 : Uzun dönem bulguları.

Değişken	B	S.H	t	Sig.
LOG(IMPUVI1)	-0.258088	0.611397	-0.422128	0.6734
LOG(IMPUVI2)	1.240389	0.658456	1.883786*	0.0612
LOG(IMPUVI3)	1.045725	0.381383	2.741930***	0.0067
F Sınır Testi		Anlamlılık.	I(0)	I(1)
F= 5.663604***		10%	2.01	3.1
k=3		5%	2.45	3.63
		1%	3.42	4.84

***(%1), **(%5),*(%10) anlamlılık düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade eder, F: F Sınır testi istatistiği, k: Modeldeki değişken sayısı.

Tabloda değişkenlerin uzun dönem eş bütünleşme ilişkisinin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını test eden F sınır testi istatistiği ile Kritik değerler karşılaştırıldığında hesaplanan F sınır testi istatistiğinin %1 anlamlılık düzeyi için belirlenen I(1) kritik değerinden büyük olduğu görülmektedir. (F= 5.66>4.84) Bu durumda modelde yer alan değişkenlerin %1 anlamlılık düzeyinde ele alınan dönem boyunca uzun dönemde istatistiksel olarak önemli bir denge ilişkisinde oldukları söylenebilir.

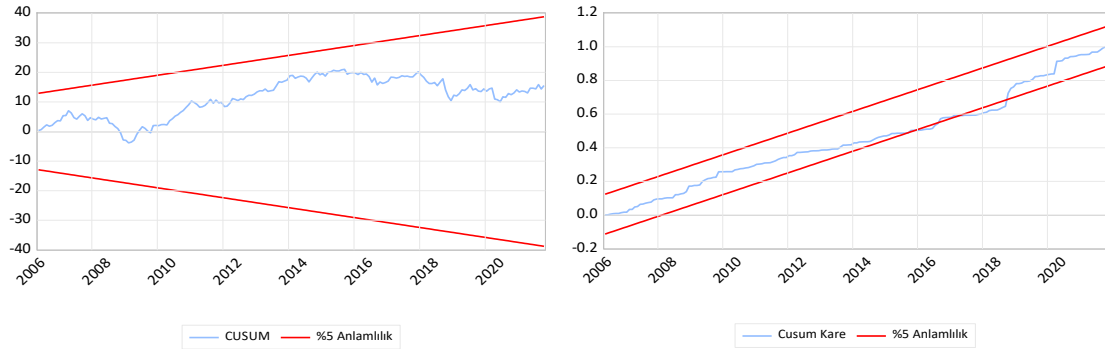
F sınır testi istatistiğinin uzun dönem denge ilişkisinin anlamlı olduğuna dair bulgusu altında hesaplanan uzun dönem katsayılarının yorumlanması istatistiksel olarak anlam taşımaktadır. Uzun dönem katsayılar incelendiğinde;

LOG(IMPUVI1) değişkeninin uzun dönemde Log(SUE) değişkeni üzerinde %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi saptanamamıştır. ($\beta = -0.258088$, Sig.>0.10)

LOG(IMPUVI2) değişkeninin uzun dönemde Log(SUE) değişkeni üzerinde %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli ve pozitif bir etkisinin olduğu görülmektedir. ($\beta = 1.240389$, Sig.<0.10). Daha açık bir ifade ile ele alınan dönem boyunca LOG(IMPUVI2) değişkeninin artması Log(SUE) değişkenin de artmasına neden olmaktadır.

LOG(IMPUVI3) değişkeninin uzun dönemde Log(SUE) değişkeni üzerinde %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli ve pozitif bir etkisinin olduğu görülmektedir. ($\beta = 1.045725$, Sig.<0.01). Daha açık bir ifade ile ele alınan dönem boyunca LOG(IMPUVI3) değişkeninin artması Log(SUE) değişkenin de artmasına neden olmaktadır.

Uzun dönem katsayıların istikrar koşullarının denetlenmesi amacıyla yapılan Cusum ve Cusum Kare Testi Bulguları Şekil 6.3'teki gibidir.

Şekil 6.3 : Cusum ve Cusum Kare testi.

Şekil incelendiğinde Cusum test istatistiğinin ele alınan dönem boyunca %5 anlamlılık bandı içerisinde yer aldığı, Cusum Kare test istatistiğinin ise kısa bir dönem %5 anlamlılık bandı dışarısına taşıdığı fakat söz konusu dönemde de %10 bandına yaklaşmadığı görülmektedir. Bu durumda uzun dönem katsayıların Cusum testine göre %5, Cusum Kare testine göre ise %10 anlamlılık düzeyinde istikrar koşulunu sağladığı söylenebilir.

ARDL modeli prosedüründe önemli bir diğer model ise kısıtsız hata düzeltme modelidir. Hata düzeltme mekanizmasının işlevselliğine dair kısıtsız hata düzeltme modeli bulguları Çizelge 6.10'da sunulmuştur.

Çizelge 6.10 : Kısıtsız hata düzeltme modeli bulguları.

Değişken	B	S.H	t	Sig.
$\Delta \text{LOG}(\text{SUE}_{t-1})$	-0.402953	0.071445	-5.640056**	0.0000
$\Delta \text{LOG}(\text{SUE}_{t-2})$	-0.087962	0.075927	-1.158508	0.2481
$\Delta \text{LOG}(\text{SUE}_{t-3})$	-0.082987	0.073769	-1.124961	0.2621
$\Delta \text{LOG}(\text{SUE}_{t-4})$	-0.156719	0.069077	-2.268748**	0.0244
$\Delta \text{LOG}(\text{IMPUVI2}_t)$	-0.001362	0.006304	-0.216059	0.8292
$\Delta \text{LOG}(\text{IMPUVI3}_t)$	-0.003068	0.005678	-0.540308	0.5896
$\Delta \text{LOG}(\text{IMPUVI3}_{t-1})$	0.013613	0.005619	2.422643**	0.0164
ECM	-0.135140	0.008170	-4.797896***	0.0000

***(%1), **(%5), *(%10) anlamlılık düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade eder.

Çizelge 6.10 incelendiğinde hata düzeltme katsayısının %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı, negatif ve mutlak değerce 2'den küçük olduğu görülmektedir. (ECM=-0.013514, Sig.<0.01) Söz konusu şartlar altında ARDL modele dair hata düzeltme mekanizmasının işlevsel olduğu söylenebilir. Daha açık

bir ifade ile modelde uzun dönem dengesinden yaşanan sapmalar hata düzeltme terimi tarafından dönemler boyunca tekrar dengeye getirilmektedir. Uyarlama katsayısı olarak da adlandırılan hata düzeltme terimi katsayı büyüklüğü incelendiğinde uzun dönem denge sapmalarının her dönem yaklaşık %13 oranında hata düzeltme terimi tarafından uzun dönem dengesine uyarlandığı görülmektedir. Başka bir ifade ile uzun dönem denge sapmaları yaklaşık 10 dönem (ay) içerisinde tekrar dengeye gelmektedir.

Kısıtsız hata düzeltme modelindeki fark değişkenlerinin ise kısa dönem etkileri gösterdiği bilinmektedir. Fark değişkenleri incelendiğinde bağımlı değişkenin kendi gecikmeleri ve $\Delta \text{LOG}(\text{IMPUVI3})$ değişkenin 1 gecikmeli değeri hariç tamamının istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmektedir. Bu durumda kurulan model için değişkenler arası ilişkilerin kısa dönemde değil uzun dönemde ortaya çıktığı söylenebilir.

7. SONUÇ

GATT ve DTÖ üyelik anlaşması sonrası tarife oranlarının azaltılması ve tarifelerin arttırılmasının son derece zor olması gümrük vergilerinin yerli sanayileri korumadaki etkinliğinin azalmasına yol açmıştır. Bu nedenle ülkeler sanayilerini korumak amacıyla tarife dışı engelleri benimsemiş ve yerli sanayilerinde üretim artışını hedeflemişlerdir. Bu amaçla uygulanan birçok tarife dışı önlem bulunsa da Türkiye’de uygulanan gözetim uygulaması uluslararası alanda düzenlenmeyen Türkiye’ye özgü ve iç hukuka dayanan bir engel niteliğindedir. En önemli avantajları hızlı şekilde karar alınabilmesi ve etkin bir koruma sağlamasıdır. Bir diğer yönüyle kıymet kriteri ile yüksek vergiyle korunması amaçlanan ürünlerde düşük kıymet beyanı riskini azaltmaktadır. Özellikle kıymet araştırması süreçlerinde evrak saklama süresi ve uluslararası iş birliğinin sağlanamadığı durumlarda önleyici rol üstlenmektedir.

Gözetim uygulaması avantajlarının yanında birçok olumsuzluğu beraberinde getirmektedir. Artan iç piyasa fiyatları sebebiyle tüketici enflasyonuna neden olarak tüketicinin alım gücünün düşmesine yol açmaktadır. Ayrıca Kıymet Anlaşması düzenlemelerinden farklı şekilde hayali bir kıymetle uygulandığından sıklıkla geri verme ve kaldırma başvurularına konu edilmekte ve çoğunlukla davalar gümrük idaresi aleyhine sonuçlanmaktadır. Mahkeme kararları sonucunda avukatlık ücretleri mahkeme masrafları ve faiz yüküne katlanmayı gerektirdiğinden bazı münferit durumlar için öngörülen kamu gelirinden daha çok masrafla karşılaşılması sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu durum tüketici enflasyonunun yapay biçimde oluşmasına ve kanunen ödenmemesi gereken vergilerin tüketici üzerinde kalmasına yol açmaktadır.

Tebliğ ve Genelgelerin hukuki ihtilafların sürmesinde temel neden olduğu, yurtdışı diğer gider beyanlarının keyfi olarak kabul edildiği ve herhangi bir belgeyle ispat edilemeyeceği görüşü önemlidir. Bunun yanında gözetim belgesi ibraz etmeksizin yapılan ithalatın sonradan tespiti halinde GK 235/1-c maddesinin uygulanamayacağı bu sebeple yaptırımsız kalacağı öngörülerek düzenlemelerin gözden geçirilmesi

gerekmektedir. Dolayısıyla vergi farkı olmaksızın tespit edilen beyan farklılıklarında etkili bir yaptırım bulunmadığı görülmektedir. Bu durumun çözüme kavuşturulması uygulamanın etkinliği bakımından önemli olacaktır.

Literatürde yer alan çalışmaların önemli çoğunluğu yukarıda yer alan sorunlar ve avantajları ile ilgili tespitleri doğrular niteliktedir. Buna göre gümrük kıymetinin gerçek değerinin yalnızca hazine gelirleri açısından değil koruma açısından da önemli olduğu belirtilmiştir. Kıymetin uluslararası anlaşmalarla öngörülen usullerde tespit edilmesi gerektiği ve satış bedeli yönteminden (genellikle fatura bedelidir) farklı yöntemlerin esas alınmasının somut bilgilere dayanması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca gümrük kıymetinin doğruluğuyla ilgili şüphe bulunuyorsa kıymet araştırması yapılması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Kıymet düşüklüğü durumunda GATT Kıymet komitesinin de belirttiği gibi araştırma hakkının sınırlanamayacağı ve araştırmalarda iş birliğinin temel alınması gerekmektedir. Gerçek kıymetin tespitinde ithalatçının yanında gümrük idaresinin de önemli sorumlulukları bulunduğundan ithalatçının taahhüt ettiği gibi her türlü tevsik edici belgeyi gümrük idarelerine ibraz etmesi önemlidir. Gerçekliği konusunda şüphe bulunan ve ispatlanamayan gümrük kıymetinin ekonomi üzerinde olumlu veya olumsuz birçok sonuç doğuracağı görülmektedir. Bu nedenlerle kıymet araştırması mekanizmasının hızlı ve etkin bir şekilde tamamlanabilmesi son derece önemlidir. Bu şartların temin edilmesi için ulusal ve uluslararası kuruluşlarca etkin çalışmalar yapması ve uluslararası alanda elektronik doğrulanabilir yöntemler geliştirilmelidir.

Gözetim uygulaması ile ilgili yapılan çalışmalarda ise gözetim kıymetinin fiktif bir kıymet olduğu bu sebeple Kurumlar vergisi matrahını etkilediği ve esasen somut bir masrafa işaret etmeyen giderlerin Kurumlar Vergisi matrahında bir indirimine neden olarak hazine kaybına yol açtığı belirtilmiştir. Bunun yanında son yıllarda fazla ödenen bu vergilerin dava konusu edildiği ve büyük çoğunluğunun kaybedildiği dolayısıyla gümrük kıymeti beyanlarının ilk duruma geldiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durum ise esasen kıymet araştırması riski bulunan beyanların göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla sonradan yapılması icap eden araştırmanın da teminat alınmadan yapılacağı anlaşılmaktadır.

Gözetim uygulaması, ithal eşyada suni olarak artan gümrük kıymeti nedeniyle eşyanın iç piyasa fiyatını yükseltmekte ve yerli üreticilere rekabet avantajı sağlamaktadır. Ancak bu artışların getirdiği rekabet koşullarındaki yapay iyileşmenin

üreticilerde rehavete sebep olabileceği ve rekabet koşullarını iyileştirme yönünde çaba sarf etmeyebilecekleri göz önünde bulundurulmalı, bu desteğin optimum sürelerde gerçekleşmesi sağlanmalıdır. Ayrıca toplam ithalat değerinin gözetim uygulanan birçok eşyada önemli oranda düşmesi öngörülebilecek bir gerçektir. Bu durum toplam vergi gelirlerinde azalmaya neden olabilecektir. Dolayısıyla gözetim uygulanmadığı durumda elde edilebilecek vergi gelirlerinin teşvik ve sübvansiyon uygulamalarında değerlendirilerek verimli üretim sahalarında kullanılması durumunda elde edilecek fayda dikkatle incelenmelidir. Bu incelemelerde gözetim uygulanmaması yönünde yapılacak tespitlerin tüketici enflasyonu ve tüketici refahına olumlu etkileri olabilecektir. Bu kapsamda gümrük vergilerinin hazineye gelir sağlama amacının, üretimde verimsiz olan ürünler için öncelikle ele alınması gerekmektedir. Bu kapsamda artan korumacılıkla düşen ithalat hacminin, vergi gelirlerine olumsuz etkilerinin analiz edilmesi gerekmektedir. Elde edilecek sonuçlara göre uygulamanın öncelikle karşılaştırmalı üstünlük sağlanabilecek stratejik sanayi kollarında uygulanması sağlanmalıdır.

Literatürde Mete (2011) tarafından yapılan çalışmada artan dış ticaret hacmiyle sanayi üretimi arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişki tespit edilmiştir. Gündoğan ve Tok (2019) tarafından yapılan çalışmada, ithal ürün fiyatlarıyla sanayi üretimi arasında eş bütünleşme ilişkisinin uzun dönemde anlamlı ve pozitif olduğu sonucuna yer verilmiştir. Bunun yanında Aktaş (2020) tarafından kırmızı et ithalatı ile ilgili yapılan çalışmada ithalat birim kıymeti ile yurt içi et fiyatları arasında pozitif anlamı bir ilişki bulunsa da etkisinin sınırlı olduğu ve yurt içi fiyatları önemli ölçüde etkilemediği görülmektedir. Bu çalışmanın sonuçlarını da açıklayacak biçimde literatürde yapılan çalışmalardan çıkarılacak sonuç ise dış ticaret hacminin korumacılıkla azaltılmasının her zaman için sanayi üretiminin lehine olmayacağı, ithal ürün fiyatlarında gerçekleşen artışın sanayi üretiminde artışa yol açabileceği ve referans kıymetler ve gözetim kıymetleri ile ithalat birim kıymetlerinde yapılacak artışın ise yurt içi fiyatlarda her durumda büyük artışa neden olmayacağıdır. Dolayısıyla gözetim uygulaması kapsamına alınacak eşyaların gümrük vergilerine duyarlılığı, sanayi üretimine etkisi, tüketici fiyatlarına etkisi ve kamu gelirlerindeki değişim göz önüne bulundurularak elde edilecek fayda hesaplanmalıdır. Ayrıca bu incelemeler periyodik olarak yapılmalı öngörülen amaçlara ulaşılmadığında uygulama resen kaldırılmalıdır.

Canbeyli ve Okkaoğlu (2021) tarafından yapılan çalışmadan yola çıkılarak yapılan bir diğer tespit ise gözetim uygulanan bazı ürünlerin aynı zamanda sanayi için ara malı olması ve bu durumun sanayiye olumsuz etkilemesi değerlendirmesidir. Yapılan çalışmada Dahilde İşleme Rejiminin de bu soruna ihracata dayalı üretimde çözüm getirebileceği belirtilmemiştir. Gözetim uygulamasının bu anlamda daha çok iç piyasaya yönelik üretim yapan üreticileri olumsuz etkileyeceği ve uluslararası rekabette üreticilerde olumsuz etkilere yol açmayacağı değerlendirilmektedir. Bu durumun ihracata dayalı büyüme politikası çerçevesinde düşünülmesi önemlidir. Buna göre dahilde işleme rejiminde ara malı ithalatında vergiler teminata alınmakta ve dış ticaret politikası önlemleri uygulanamamaktadır. Dolayısıyla ihracata yönelik üretim yapan üreticiler için gözetim uygulamasının sınırlayıcı bir etkisi bulunmamaktadır.

Gümrük vergilerinde suni bir artışa neden olan gözetim uygulaması gümrük vergilerinin ekonomik etkileriyle paralel sonuçları doğurmaktadır. Bu nedenle iç piyasa fiyatlarının artmasıyla üretimde artış ve tüketici refahında azalma yaşanacağı öngörülmektedir. Uygulamada kamu gelirlerinde azalma ve tüketici refahında kayıp riskinin göze alınarak üretimin artması ve rekabet koşullarının iyileşmesi hedeflenmektedir. Dolayısıyla bu uygulamanın etkinliğinin ölçülmesinde temel kriter üretim artışıdır. Bu nedenle metodolojik analizde gözetim uygulanan üç farklı GTİP’te yer alan eşya grubunda, gözetim uygulaması nedeniyle artan birim ithalat kıymetlerinin Karton ve Kâğıt sanayi üretim endeksinde etkisi analiz edilmiştir.

Bu çalışmada belirlenen bağımsız değişkenler Karton ve Kâğıt sanayinin önemli ürün gruplarını kapsamaktadır. Ancak istatistiklere yansımayan bazı ithalat birim kıymetlerinin geri verme kararları sonrasında ilk duruma geri dönebileceği bilinmektedir. Geri verme ve kaldırma istatistikleri detaylı şekilde yayımlanmadığından gerekli düzeltmeler yapılamamıştır. Bu durumun istisnayı oluşturduğu bilindiğinden analizlere önemli etkisi olmayacağı da değerlendirilerek ekonometrik analiz yapılmıştır.

Analizlerde 2005:01-2021:12 aralığında TUIK’ten elde edilen aylık veriler kullanılmıştır. Bağımsız değişkenlerin ithalat birim kıymetlerine ulaşmak için ithalat toplam değeri ithalat toplam miktarına bölünmüştür. 4820.10.30.00.00 GTİP ’inde yer alan Not Defterleri, Mektupluk, Bloknotlar, Hatıra Defterleri ithalat birim kıymetleri, 4820.30.00.00.00 GTİP’ inde yer alan Klasörler, Ciltler Dosya

Gömlükleri ve Kapakları ithalat birim kıymetleri ve 4814.20.00.00.00 GTİP' inde yer alan Duvar Kağıtları ve Benzeri Duvar Kaplamaları ithalat birim kıymetleri bağımsız değişken, Karton ve Kâğıt Sanayi Mevsim ve Takvim Etkisinden Arındırılmış Üretim Endeksi ise bağımlı değişkendir.

Bağımsız değişkenlerin ortalama ithalat birim kıymetlerinin gözetim uygulamasının başlangıcından itibaren belirgin şekilde yükseldiği ve uygulama boyunca belirlenen eşik kıymetlerin üstünde olduğu tespit edilmiştir. Bu durum ithalatçıların gözetim belgesi almak yerine gözetim Tebliğinde belirtilen eşik kıymetin üstünde beyanda bulunarak uygulamaya uyum gösterdiğine işaret etmektedir. Örneğin, not defterleri, mektupluk bloknotlar, hatıra defterleri cinsi eşyaların ortalama ithalat birim kıymetleri için uygulama başlangıç tarihi 29.12.2006'dır. 2006 yılının ikinci yarısında birim kıymetleri 2,27 ila 6,5 ABD Doları arasındayken kilogram başına 4 ABD Dolarına tekabül eden uygulamadan sonra asgari kıymet büyük oranda kabul edilmiş, ortalama birim kıymetler uygulama boyunca 4 ABD doları üstünde seyretmiştir. Bu durum diğer iki bağımsız değişken için de aynıdır. Ayrıca birim kıymetlerde yaşanan artışlardan sonra ithalat toplam değerlerinin ise önemli oranda düştüğü gözlemlenmiştir. Diğer anlamıyla ithalat kısıtlanmıştır. Bunun yanında İhracat birim kıymetleri ve toplam değerinde kayda değer artış yaşanmıştır. Zaman serilerinin ilk ve orta dönemlerinde bu ürünler için dış ticaret açığı oluşurken dönem sonunda her üç bağımsız değişken için dış ticaret fazlası oluşmuştur. Bu durumun ekonomik yorumu ise iç piyasa fiyatlarındaki artışın yüksek karlılığa yol açması olmalıdır. Üretim, yükselen kârlılık sebebiyle artmış, iç piyasada yerli üreticiye rekabet avantajı sağlanmış ve ihracatta daha yüksek fiyatla satışa razı olunmuştur.

Bağımsız değişkenlerin zaman serisi verilerinden yola çıkılarak yapılan yorumlamaların yanında bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin araştırılmasına yönelik eş bütünleşme analizi yapılmıştır. Öncelikle serilerin durağanlığı ADF birim kök testi ile yapılan analizle test edilmiş değişkenlerin fark dereceden durağan olduğu görülmüştür. Bu nedenle eş bütünleşme ilişkisi fark dereceden durağan serilerin analizine imkân veren ARDL sınır testi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Serilerin durağanlığı için ADF birim kök testine ek olarak serilerin yapısal kırılma özelliklerini de içeren DF kök testi uygulanmıştır. Tüm değişkenlerin farkları alındığında I (1) seviyesinde %1 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu görülmüştür.

Korelasyon katsayıları incelendiğinde Not Defterleri, Mektupluk, Bloknotlar, Hatıra Defterleri ithalat birim kıymetleri %5, Klasörler, Ciltler Dosya Gömlekleri ve Kapakları ithalat birim kıymetleri %1 ve Duvar Kağıtları ve Benzeri Duvar Kaplamaları ithalat birim kıymetlerinin %1 anlamlılık seviyesinde istatistiki olarak anlamlı olduğu ancak korelasyon ilişkilerinin oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir. Tama yakın çoklu bağlantı sorunu için Varyans Enflaktör Faktör testine bakılmış VIF değerinin 10'dan oldukça küçük olduğu tespit edilmiştir. Buna göre tama yakın çoklu bağlantı şüphesi kalmamıştır.

Akaike bilgi kriterine gecikme uzunlukları belirlenmiş en uygun modelin (5,0,1,2) olduğuna karar verilerek ARDL model tahmini yapılmıştır. Ayrıca Otoregresif model tanısal istatistikleri incelenmiş Breusch- Pagan- Godfrey Heteroksedastise testi sonucunda %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak değişen varyans sorunu olmadığı tespit edilmiştir. LM korelasyon testi sonucuna göre ise istatistiksel olarak %10 anlamlılık düzeyinde 12. gecikmeye kadar istatistiksel olarak önemli bir otokorelasyon sorunu olmadığı görülmüştür. Modeldeki otokorelasyon incelemesine dair korelegram grafiğinde 36. Gecikmeye kadar bir sorun bulunmadığı tespit edilmiştir.

Modelde hata terimlerinin yaklaşık 0 ortalamaya sahip olduğu Jarque Bera Normal dağılım Testi bulgularına göre normal dağılmadığı ancak çarpıklık katsayısı incelendiğinde normale yakın dağıldığı görülmektedir.

ARDL F sınır istatistiği ile kritik değerler karşılaştırıldığında %1 anlamlılık düzeyinde uzun dönemde bütün değişkenlerin önemli bir denge ilişkisinde olduğu görülmektedir. Uzun dönem katsayılarına göre Not Defterleri, Mektupluk, Bloknotlar, Hatıra Defterleri ithalat birim kıymetlerinin bağımlı değişken üzerinde %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi saptanamamıştır.

Klasörler, Ciltler Dosya Gömlekleri ve Kapakları ithalat birim kıymetlerinin %10 anlamlılık düzeyinde bağımlı değişken üzerinde istatistiksel olarak önemli ve pozitif etkisi olduğu görülmüştür. Buna göre bağımsız değişkende gerçekleşen %1'lik artış bağımlı değişkende uzun dönemde %1,24 artışa neden olmaktadır.

Duvar Kağıtları ve Benzeri Duvar Kaplamaları ithalat birim kıymetlerinin %1 anlamlılık düzeyinde bağımlı değişken üzerinde istatistiksel olarak önemli ve pozitif

etkisi olduğu görülmüştür. Buna göre bağımsız değışkende gerçekleşen %1'lik artış bağımlı değışkende uzun dönemde %1.04 artışa neden olmaktadır.

Kısıtsız hata düzeltme modeline ilişkin test sonucunda ECM hata düzeltme katsayısının 0,01354 olduğu ve mutlak değerce 2'den küçük olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda hata düzeltme katsayısı işlevseldir. Uzun dönemde yaşanan sapmalar hata düzeltme terimi tarafından tekrar dengeye getirilmektedir. Diğer ifadesiyle uzun dönem sapmaları yaklaşık 10 ay içinde tekrar dengeye gelmektedir. Kısıtsız hata düzeltme modelindeki fark değışkenler kısa dönem etkileri göstermektedir. Yapılan incelemede tüm değışkenlerin istatistiksel olarak anlamsız olduğu tespit edilmiştir. Kurulan model için kısa dönemde değıl uzun dönemde ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKLAR

- Aktaş, G.** (2020). *Uluslararası ticaret üzerine üç deneme* (Doktora tezi). Gedik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Balcı, B.** (1995). AT ile Türkiye arasında 6 mart 1995 tarihinde imzalanan 1/95 sayılı ortaklık konseyi kararında yer alan başlıca hükümler. *Maliye Dergisi*, 119, 12-19
- Canbeyli, A., & Okkaoglu, C. G.** (2021). Uluslararası Ticaret Hukuku Temelinde Ticaret Politikası Savunma Araçlarına Genel Bir Bakış *Baseak CORE Papers*, (5).
- Cimilli, E.** (1976). Gümrük Kıymeti. *Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi*, 12(2), 192-210.
- 2872 Sayılı Çevre Kanunu.** (1983). *T.C. Resmi Gazete*, 18132, 10 Ağustos 1983.
- D.Dickey, & W.A.Fuller.** (1979). Distribution of the estimates for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366a), 427-431.
- DANIŞTAY**, Danıştay 7. Daire Başkanlığı. K. 2021/2449 (25 Mayıs 2021). <https://karararama.danistay.gov.tr>
- DANIŞTAY**, Danıştay Vergi Dava Daireleri Kurulu. K. 2020/1 (19 Şubat 2020). <https://karararama.danistay.gov.tr>
- Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Anlaşması.** (1995). *T.C. Resmi Gazete*, 22213, 29 Ocak 1995.
- DTÖ**, Dünya Ticaret Örgütü Uyuşmazlıkların Çözümü Mahkemesi. *ABD-Romanya Uyuşmazlığı(WT/DS198/2)*.(2 Ekim 2001). https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S009-DP.aspx?language=E&CatalogueIdList=33437,39574,52641,65230,30989,60780,11760,37907,53954&CurrentCatalogueIdIndex=7&FullTextHash=&HasEnglishRecord=True&HasFrenchRecord=True&HasSpanishRecord=True
- Gök, Ö.** (2021). Gümrük hukuku'nda bir idarî başvuru yolu olarak-geri verme ve kaldırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23 (1), 461-515.
- Gökçe, M. U., & Ünal, M.** (1999). Gümrük kıymet kodunda yapılan değişikliklerin etkileri. *Vergi Raporu Dergisi*, (41), 26-38.
- Granger, C., & P, Newbold.** (1977). *Forecasting Ekonomik Time Series*. London: Akademik Press.
- 4458 Sayılı Gümrük Kanunu.** (1999). *T.C. Resmi Gazete*, 23866, 4 Kasım 1999.

- 474 Sayılı 5383 Sayılı Gümrük Kanunu'na Bağlı Gümrük Giriş Tarife Cetvelinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.** (1964). *T.C. Resmi Gazete*, 11711, 25 Mayıs 1964.
- Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşmasının VII. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma.** (1988). *T.C. Resmi Gazete*, 19923, 8 Eylül 1988.
- Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşmasının VII. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşmaya İlişkin Yönetmelik.** (1994). *T.C. Resmi Gazete*, 21847, 12 Şubat 1994.
- Gümrük Yönetmeliği.** (2009). *T.C. Resmi Gazete*, 31846, 7 Ekim 2009.
- Gündoğan, H. ve Tok, D.** (2019). Petrol Bağımlı Ülkelerde Petrol Fiyatlarının Sanayi Üretimine Etkisi: Panel Nedensellik Çalışması. *Ege Akademik İnceleme*, 19 (1), 131-140
- Hair, F.** (2013). *Multivariate Data Analysis*. Pearson Education Limited.
- Harris, R., & Sollis, R.** (2003). *Applied Time Series*. John Wiley & Sons.
- İthalat Rejimi Kararı.** (2020). *T.C. Resmi Gazete*, 31351, 31 Aralık 2020.
- İthalatta Gözetim Uygulanmasına İlişkin 2006/19 Sayılı Tebliğ.** (2006). *T.C. Resmi Gazete*, 26361, 29 Kasım 2006.
- İthalatta Gözetim Uygulanmasına İlişkin 2007/18 Sayılı Tebliğ'de Değişiklik Yapılması Hakkında Tebliğ.**(2007). *T.C. Resmi Gazete*, 27615, 18 Haziran 2007.
- İthalatta Gözetim Uygulanmasına İlişkin 2013/11 Sayılı Tebliğ.** (2013). *T.C. Resmi Gazete*, 28731, 7 Ağustos 2013.
- 3577 Sayılı İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Kanun.** (1989). *T.C. Resmi Gazete*, 20212, 1 Temmuz 1989.
- İthalatta Korunma Önlemleri Hakkında Karar.** (2004). *T.C. Resmi Gazete*, 25476, 29 Mayıs 2004.
- İthalatta Korunma Önlemleri Yönetmeliği.** (2004). *T.C. Resmi Gazete*, 25486, 8 Haziran 2004.
- Kabaalioglu, H. A.** (1982). Tokyo round görüşmeleri ve gümrüklerde kıymet tespiti-2. *İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi*, 13, 53-56.
- 3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu.** (1984). *T.C. Resmi Gazete*, 18563, 2 Kasım 1984.
- Kaya, M.** (2019). *Gümrük kıymeti, vergilendirilmesi ve uyuşmazlıklarının çözüm yöntemleri*. (Yüksek Lisans Tezi). İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kaya, M., & Doğan, A.** (2020). Dış ticarete konu eşyanın vergilendirilmesinde gümrük kıymetinin rolü, beyanı ve kontrolü. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, 7 (19), 10-24.
- Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu Hakkında Karar.** (1988). *T.C. Resmi Gazete*, 19835, 7 Haziran 1988.
- Kutlar, A.** (2000). *Ekonometrik Zaman Serileri: Teori Ve Uygulama*. Ankara: Gazi Kitap Evi.

- Mete, M.** (2014). Türkiye’de dış ticaret-sanayi üretim indeksi ilişkisinin araştırılması (1990-2010). *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 3(5), 103-113.
- Oktar, S. A. & Akın, Y. N.** (2020). Gümrük Hukukunda ‘İthalatta Gözetim Uygulaması’ Dolayısıyla Uygulanan Ek Vergilendirme İşlemleri ve Buna İlişkin Olarak Kesilen Cezalar Hakkında Değerlendirmeler. *Vergi Sorunları Dergisi*, 43(383), 11-27.
- 4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu.** (2002). *T.C. Resmi Gazete*, 24783, 12 Haziran 2002.
- Özkoç, M.** (2021). Gümrük Ve Gözetim Uygulaması. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, 7(278), 88-92.
- Sayım, F.** (2021). *Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Tez Yazım Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Sevütekin, M., & Çınar, M.** (2017). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi*. Bursa: Dora.
- Seyidoğlu, H.** (2020). *Uluslararası İktisat Teori Pratik ve Uygulama*. İstanbul: Güzem Can.
- Şahin, M.** (2019). *Gümrük vergileri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- T.C. Ticaret Bakanlığı.** (2012). *Gümrük Kıymeti Hakkında 2012/29 Sayılı Genelge*. <https://ticaret.gov.tr/data/5d483e2b13b8762b40cea9d9/4ff5141b5157f6c929e6ce3c180b71d8.pdf> adresinden alındı
- T.C. Ticaret Bakanlığı.** (2012). *Kıymet Kriterli Gözetim Uygulamaları Hakkında 2012/3 Sayılı Genelge*. <https://ticaret.gov.tr>
- Tekbaş, M.** (2014). *Dünyada ve Türkiye’de yeni korumacılık politikaları*. (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.
- Temel Ekonometri.** (Damador N. Gujarati). Boston: Mc Grae Hill.
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu.** *Not defterleri, mektupluk, bloknotlar, hatıra defterleri 2005-2021 tarihleri aralığında aylık birim ithalat kıymetleri* (Ekim 2022). <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=25¶m2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5802>
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu.** *Klasörler, ciltler dosya gömlekleri ve kapakları 2005-2021 tarihleri aralığında aylık birim ithalat kıymetleri* (Ekim 2022). <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=25¶m2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5802>
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu.** *Duvar kağıtları ve benzeri duvar kaplamaları 2005-2021 tarihleri aralığında aylık birim ithalat kıymetleri* (Ekim 2022). <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=25¶m2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5802>
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu.** *2005-2021 tarihleri aralığında aylık Karton ve kağıt sanayi mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış üretim endeksi* (Ekim 2022). <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=67&locale=tr>

- Ulusoy, Ü. H.** (2010). *Dünya ticaret örgütünde uyuşmazlıkların çözümü mekanizması* (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- UNCTAD**, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı. *Tarife dışı engeller* (30 Ekim 2022). https://unctad.org/system/files/official-document/ditctab20122_en.pdf
- Uzun, F.** (2021, Temmuz 29). Gözetimde dava yolu kapandı mı. *Dünya Gazetesi*. <https://www.dunya.com/kose-yazisi/gozetimde-dava-yolu-kapandi-mi/629092>
- Yamak, R., & Erdem, H. F.** (2017). *Uygulamalı Zaman Serisi Analizi*. Trabzon: Celepler Yayın.
- Yıldız, Ş.** (1997). *İthalatta gümrük kıymeti*. Ankara: Özel Matbaası.
- Yumuk, H.** (2020). Gümrük Kanunu'na aykırı olarak tahakkuk ettirilen veya tahsil edilen gümrük vergilerinin kaldırılması veya geri verilmesi. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 16, 537-576.
- Yüce, M., & Çelikkaya, A.** (2016). *Örnek uygulamalarla gümrük uyuşmazlıkları ve çözüm yolları*. Bursa: Dora.

ÖZGEÇMİŞ

Ad- Soyad : Mustafa MERAL

Doğum Tarihi ve Yeri :

E-posta :

ÖĞRENİM DURUMU:

Ön lisans : 2018-2020, Anadolu Üniversitesi/Açık Öğretim Fakültesi Adalet Bölümü

Lisans : 2006-2011, Dumlupınar Üniversitesi, Bankacılık ve Finans Bölümü

Yüksek Lisans: 2021-2023, Bursa Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Programı Tezli Yüksek Lisans

MESLEKİ DENEYİM VE ÖDÜLLER:

2013-2023 yılları arasında T.C. Ticaret Bakanlığı'nda çalıştı.

YAYINLAR, SUNUMLAR VE PATENTLER:

Bildiri

Meral, M. (2022) Gümrük Vergilerinde Geri Verme Kararlarının Tüketiciye Etkisi, *7. INTERNATIONAL ENTREPRENEURSHIP SOCIAL SCIENCES CONGRESS*, 20-22 JUNE, Tashkent / Uzbekistan